

ვლადიმერ პაპავა

სენტრალური
კავკასია

ვლადიმერ პაპავა

ცენტრალური კავკაზია
გეოპოლიტიკონომიური ნარკვევი

თბილისი
გამომცემლობა "სიახლე"
2009

UDC 338(479)

კ-18

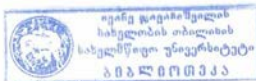
ვლადიმერ პაპავა. ცენტრალური კავკაზია (გეოპოლიტიკონომიური ნარკვევი). – თბილისი, გამომცემლობა “სიახლე”, 2009. – 160 გვ.

ISBN 978-99940-875-6-3

რედაქტორი: როზეტა ასათიანი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი

საავტორო უფლებები დაცულია.

თუ ავტორის წერილობითი ნებართვა არ არსებობს წიგნის არც ერთი ნაწილი არ შეიძლება გადაიბეჭდოს ნებისმიერი, მათ შორის ელექტრონული ან მექანიკური ფორმით, ქსეროკოპირების, ინფორმაციის შენახვისა და მოძიების ელექტრონული სისტემებით.

© ლ. პაპავა, 2009.

6-954004

15/146.4

შინაარსი

შესავალი	4
1. "ევრაზია" და "ცენტრალური ევრაზია": გეოგრაფიული და გეოკოლიტიკური კონტურები	8
2. ძირითადი სავრთხეების შესახებ, რომლებსაც ევრაზიისში შეიცავს	16
3. "ცენტრალური კავკასია": ძირითადი გეოკო- ლიტიკონომიური პრობლემები და ევრაზიისში	36
4. "ცენტრალური აზია" და "დიდი ცენტრალური აზია": ძირითადი გეოკოლიტიკონომიური პრობლემები და ევრაზიისში	55
5. ბაჰინული ცივი ომის დროის პროცესი	65
6. "ცენტრალური კავკასიის" კონცეფცია – ევრაზიისში უარის თქმა	72
დასკვნა	85
ბამოყენებული ლიტერატურა	98
CENTRAL CAUCASO-ASIA (Essay on Geopolitical Economy) <i>by Vladimer Papava (Summary)</i>	140
ЦЕНТРАЛЬНАЯ КАВКАЗИЯ (геополитэкономический очерк) <i>Владимер Папав (Реферат)</i>	149

შესავალი

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ დაიწყო არა მარტო დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა შექმნის, არამედ ახალი გეოპოლიტიკური არეალების ჩამოყალიბების ისტორიული პროცესი, რომლებიც აერთიანებს ზოგიერთ ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკას. ამ არეალებს ჯერ კიდევ ყოფილი საბჭოთა კავშირის ფარგლებში ჰქონდა თავისი გეოგრაფიული კონტურები, რაც განმტკიცებული იყო საბჭოთა სახელმწიფოს ეკონომიკური დარაიონებით ყოფილი საბჭოთა კავშირის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის საფუძველზე (მაგალითად, Hirsch, 2005, pp. 145-186). მაგალითად, ლატვიის, ლიტვისა და ესტონეთის ერთობლიობას ეწოდებოდა ბალტიისპირეთი, აზერბაიჯანის, საქართველოსა და სომხეთის ერთობლიობას – ამიერკავკასია, ხოლო თურქმენეთის, ტაჯიკეთის, უზბეკეთისა და ყირგიზეთის ერთობლიობას – შუა აზია. შესაბამისად იყო ჩამოყალიბებული ბალტიისპირეთის, ამიერკავკასიისა და შუა აზიის ეკონომიკური რაიონები. ზოგჯერ შუა აზიის შემადგენლობაში ყაზახეთიც შედიოდა, თუმცა ყაზახეთის ეკონომიკური რაიონი (ამ ტერიტორიის შედარებით დიდი ზომის გამო) შუა აზიის ეკონომიკური რაიონისგან ცალკე განიხილებოდა.

არ არის გასაკვირი, რომ აღნიშნულ სახელმწიფოთა მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, დღის წესრიგში დადგა ამ, უკვე დამოუკიდებელი გეოპოლიტიკური არეალების სახელწოდებათა განახლების საკითხი, იმ ვლემენტების გათვალისწინებით, რომლებიც ხაზს უსვამდა მათ დამოუკიდებლობას იმის მიუხედავად, თუ როგორ აღიქვამდა მათ მოსკოვი. ძირითადად მხოლოდ რუსეთის ავტორთა პუბლიკაციებში გვხვდება ჯერ კიდევ იმპერიული პერიოდის სახელწოდებები.¹ ლიტვაში,

¹ ამის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითია ევრაზიის თანამედროვე გეოპოლიტიკური პრობლემების შესახებ ზბიგნევ ბუეჰინსკის ცნობილი

ლატვიასა და ესტონეთში, მიაჩნიათ რა ტერმინი “ბალტიისპირეთი” ეწ. “საბჭოთა პერიოდის ეპოქის გადმონაშთად”, ტერმინი “ბალტიის ქვეყნების” გამოყენებას ამჯობინებენ; ტერმინების “ამიერკავკასიის” და “შუა აზიის” ნაცვლად, პრაქტიკულად, დამკვიდრდა ტერმინები “სამხრეთ კავკასია” და “ცენტრალური აზია” (ეს უკანასკნელი უკვე ყაზახეთსაც მოიცავს).

ბოლო წლებში სულ უფრო ფართოდ ვრცელდება შედარებით ახალი ტერმინიც “ცენტრალური ევრაზია”, რომელიც, როგორც წესი, ერთიან გეოპოლიტიკურ არეალში მოიცავს ქვეყნებს – აზერბაიჯანს, თურქმენეთს, საქართველოს, სომხეთს, ტაჯიკეთს, უზბეკეთს, ყაზახეთს და ყირგიზეთს. ჩვენი ღრმა რწმენით, ეს ტერმინი მთლად კორექტული არ არის, უწინარეს ყოვლისა, გეოპოლიტიკური თვალსაზრისით, ვინაიდან მოცემულ ტერმინში შენარჩუნებულია ამ გეოპოლიტიკური არეალის რუსული აღქმის სპეციფიკა.

წინამდებარე გამოკვლევის მიზანია ზემოჩამოთვლილი ქვეყნების მომცველი რეგიონის გეოპოლიტიკონომიური აღქმის ზოგიერთი მომენტის ახლებური გააზრება, რაც ეფუძნება დესკრიპტულ მიდგომას. ამ უკანასკნელის თანახმად, რეგიონი განხილული უნდა იყოს იმის გარეშე, თუ რა მიზნებს ისახავენ ამ რეგიონში მსოფლიო თუ რეგიონალური სახელმწიფოები.

გეოპოლიტიკური ეკონომია ერთ-ერთი უახლესი მეცნიერული მიმართულებაა და ის არ არის პოლიტიკური ეკონომიის, საერთაშორისო ურთიერთობების (რონდელი, 2003, 2006), გეოპოლიტიკისა (მაგალითად, გეგეშიძე, 1997, გრიგალაშვილი, 2007, ჩიტაძე, 2008) და გეოეკონომიკის (მაგალითად, კვინიკაძე, 2008) უშუალო გაერთიანება. გეოპოლიტიკური ეკონომია ტრადიციული პოლიტიკური ეკონომიის ფარგლებში აქცევს შესასწავლი ობ-

---

წიგნის რუსული თარგმანი, სადაც ინგლისურ ტექსტში გამოყენებული “Central Asia” (Brzezinski, 1997, pp. 46, 47, 93, 95, 113, 121, 129, 130, 131, 145, 150) რუსულ ტექსტში თარგმნილია არა როგორც “Центральная Азия”, არამედ როგორც “Средняя Азия” (Бжезинский, 2005а, сс. 61, 62, 116, 117, 137, 146, 155, 156, 157, 158, 175, 180); ასევე, “The three Caucasian countries” და “The three states of the Caucasus” (Brzezinski, 1997, pp. 122, 125) რუსულ ენაზე თარგმნილია როგორც “три закавказские страны” и «три закавказские государства» (Бжезинский, 2005а, сс. 148, 152).

იექტის გეოგრაფიული და ისტორიული ასპექტების კვლევას (Reifer, 2005, pp. 195-196). აქედან გამომდინარე, წინამდებარე მონოგრაფია, აერთიანებს რა ცენტრალური ევრაზიის ყველა ამ ასპექტს, გეოპოლიტიკონომიურ ნაშრომთა რიგს განეკუთვნება.

ცენტრალური ევრაზიის გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური პრობლემების გამოკვლევა მოცემულია ამ რეგიონის გეოგრაფიული და ისტორიული დახასიათების საფუძველზე. ნაშრომში კრიტიკულადაა გაანალიზებული “ევრაზიიზმისა” და “პართლენდის” ყველაზე პოპულარული გეოპოლიტიკური თეორიები. პირველი, როგორც ცნობილია, ოდითგანვე რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის მთავარი მიმდინარეობაა, ხოლო მეორე ცნობილი ინგლისელი გეოპოლიტიკოსის ჰელფორდ მაკინდერის მიერ არის შემუშავებული. ამჟამად ამ თეორიებმა, ასე ვთქვათ, “მეორე სიცოცხლე” შეიძინა. ეს საეხებით გასაგებია რუსეთის როგორც თავისი უშუალო მეზობლების – ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების (მაგალითად, სამხედრო აგრესია საქართველოს წინააღმდეგ, ანდა გაზთან დაკავშირებული დაპირისპირება უკრაინასთან), ისე მთელი დასავლეთის მიმართ (მაგალითად, Дунхов, 2008) მოქმედების აგრესიული ხასიათის გაძლიერების ფონზე. რუსეთის იმპერიული ამბიციების ერთგვარ “შხამსაწინააღმდეგო” საშუალებად აქტუალურობა შეიძინა “პართლენდის” თეორიამ. ამასთან, მხედველობის არის გარეთ რჩება იმ ქვეყნების ინტერესები, რომელთა მიმართაც მუშავდება და, ნაწილობრივ, ხორციელდება რუსეთის იმპერიის ან თუნდაც, რუსეთის გავლენის გაფართოების სრულიად განსხვავებული სქემები.

ერთ-ერთი საკითხი, რომელსაც შედარებით ნაკლებად ეხება ბევრი მკვლევარი, ეს გახლავთ საკითხი იმის შესახებ, თუ რა უნდათ თავად პოსტსაბჭოთა ცენტრალური ევრაზიის ქვეყნებს. უნდათ თუ არა იყვნენ სუვერენული, დემოკრატიული სახელმწიფოები საბაზრო ეკონომიკით, თუ ურჩევნიათ იმყოფებოდნენ ამა თუ იმ სახელმწიფოს მფარველობის ქვეშ, რომელიც დაინტერესებულია, რადაც უნდა დაუჯდეს, თავისი გავლენა შეინარჩუნოს ამა თუ იმ ქვეყანაში?

იმის ცოდნას, თუ რა მიზნებს ისახავენ მოცემულ რეგიონში მსოფლიო თუ რეგიონული სახელმწიფოები, საარსებო მნიშვნელობა აქვს რეგიონის ქვეყნებისათვის, ვინაიდან ამ შემთხვევაში ისინი უფრო ადვილად მოახდენენ ორიენტირებას

იმ თვალსაზრისით, თუ როგორი ურთიერთობა უნდა ააგონ თავიანთ გარეშე პარტნიორებთან. ამავდროულად არც დანარჩენი მსოფლიოსათვის არის სულერთი იმის ცოდნა, თუ რა მიზნებს ისახავენ პოსტსაბჭოთა ცენტრალური ევრაზიის ქვეყნები.

წინამდებარე გამოკვლევების ავტორი თავის შეფასებებსა და შეხედულებებს აყალიბებს პოსტსაბჭოთა ცენტრალური ევრაზიის თანამედროვე გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური მდგომარეობის, როგორც მთელი რეგიონის, ისე რეგიონის ცალკეული ქვეყნების განვითარების ვექტორების შესახებ. აქ მოცემულია მრავალი ცნობილი თეორიული კონსტრუქციის ახლებური გააზრება, აგრეთვე მოყვანილია “ცენტრალური კავკაზის” ახალი კონცეფცია. ავტორი, ითვალისწინებს რა, რომ მოცემულ გამოკვლევაში დასმული მრავალი საკითხი თავისი არსით შეიძლება სადავო იყოს, მიესაღმება ამ თემაზე საქმიან და შინაარსიან დისკუსიას.

1. “ევრაზია” და “ცენტრალური ევრაზია”: გეობრაზიული და გეოპოლიტიკური კონტურები

როგორც ცნობილია, ევრაზია, როგორც კონტინენტი, ორი ნაწილისგან შედგება – ევროპისა და აზიისაგან. ბუნებრივია, რომ ევრაზიის მოცემული გეოგრაფიული განმარტება პრაქტიკულად უცვლელად შეგვიძლია გამოვიყენოთ (და გამოიყენება) გეოპოლიტიკაშიც, რის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითსაც წარმოადგენს ცნობილი ამერიკელი პოლიტოლოგის ზბიგნევ ბჟეზინსკის გამოკვლევები (მაგალითად, Бжезинский, 2005a, 2005b).²

გარდა ამისა, ამჟამად არანაკლებ გავრცელებულია ევრაზიაზე რამდენადმე განსხვავებული გეოპოლიტიკური შეხედულებაც. საქმე ის არის, რომ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ეროვნული და ტერიტორიული იდენტურობის პრობლემა განსაკუთრებით მწვავედ დადგა რუსეთის წინაშე (Lapidus, 2007), რომელიც ბოლო ორასი წლის მანძილზე პირველად აღმოჩნდა მნიშვნელოვნად შევიწროვებულ საზღვრებში, რამაც განსაკუთრებული ძალით მისცა სტიმული, ყოველ შემთხვევაში პოსტსაბჭოთა სივრცეში, მისი განსაკუთრებული როლის შესახებ კონცეფციის ძებნას (O’Loughlin and Talbot, 2005). დაკარგა რა იმპერია, რუსეთს ჯერაც ვერ უპოვია თავისი როლი (Ash, 2009). შემთხვევითი როდია, რომ ისეთი ტიპის კითხვები, როგორიცაა “მაინც რა არის რუსეთი?” და “სად არის რუსეთი?”, დღესაც არ კარგავს აქტუალობას (მაგალითად, Brzezinski, 2007b, pp. 56, 64, Service, 2003, pp. 13-44). აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეგრეთ წოდებული “სამშობლოს შესახებ მითების” (Tolz, 1998), ნარატიული მასალების (Aktürk, 2006, p. 23) ჩამოყალიბებასა და განვითარებას ხელი შეუწყო შეხედულებებმა რუსეთის

² ევრაზიის გეოგრაფიული კონტინენტის გეოეკონომიკური გამოკვლევის მაგალითად შეგვიძლია მოვიყვანოთ ნაშრომი (Linn and Tiomkin, 2005).

ფედერაციის საზღვრების გადახედვის შესახებ, რომლებიც ბევრად უფრო ფართოდ არის გავრცელებული რუსეთის ინტელექტუალებს, პოლიტიკოსებს და საზოგადოებრიობას შორის, ვიდრე ამას დასავლეთის სამეცნიერო წრეებში ვარაუდობენ (Tolz, 1998, p. 294). რუსეთის ელიტას და, გარკვეულწილად, საზოგადოებას საბოლოო ანგარიშით ადევნებს საკითხი რუსეთის არსებული საზღვრების შესახებ იმის გამო, რომ ზოგიერთი ტერიტორია, სადაც რუსულენოვანი მოსახლეობა ცხოვრობს, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ სხვა სახელმწიფოთა შემადგენლობაში აღმოჩნდა (Tolz, 2001, p. 271), და რომ ეს შეიძლება რუსეთის მხრიდან ამ სახელმწიფოთა მიმართ ამა თუ იმ სახით აგრესიული პოლიტიკის განხორციელების საფუძველი გახდეს (მაგალითად, Allison, 2008, p. 1167). აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ბოლო ხანს რუსეთში ჩატარებული გამოკითხვების თანახმად სულ უფრო მეტ პოპულარობას იძენს საბჭოთა კავშირის აღდგენის იდეა (Петухов, 2006, c. 107), და ეს სავსებით გასაგებია, თუ გავითვალისწინებთ რუსეთის საზოგადოებაში გავრცელებულ პოსტიმპერიულ ნოსტალგიას (Gaidar, 2007, pp. ix-xiv). ამასთან, 2008 წლის აგვისტოში საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთის აგრესია (მაგალითად, King, 2008a) იძლევა საბაბს მივიჩნიოთ, რომ რუსეთის ეროვნული იდენტურობა შეუთავსებელია მისი მოსაზღვრე ქვეყნების თავისუფლებასთან (Fukuyama, 2008).³ მეტიც, ამ აგრესიამ მთელი მსოფლიოსათვის აშკარა გახადა, რომ რუსეთი არასოდეს შეურიგდება საბჭოთა იმპერიის დაკარგვის შესახებ აზრს (MacShane, 2008), რაც ხსნის კიდევ რუსეთის ერთგულებას ძალისმიერი პოლიტიკისადმი (Himmelreich, 2008) მეზობლებზე ჰეგემონიის აღდგენის მიზნით

³ თუ ესა თუ ის ქვეყანა რუსეთის ინტერესების სფეროში შედის, რუსეთი მთელი ძალებით მზადაა არ დაუშვას თავისი გავლენის სფეროდან ამ ქვეყნის გასვლა, მიუხედავად იმისა, თუ რა წარმოადგენს თავად ამ ქვეყნის ინტერესს, რა ორიენტაციისაა იგი – პრორუსული თუ პროდასავლური (Petersen, 2008). აქედან გამომდინარე არ არის გასაკვირი, რომ რუსეთს ურჩევნია თავის საზღვრებთან ჰყავდეს სუსტი სახელმწიფოები, რომლებიც ადვილად დაემორჩილებიან რუსეთის გავლენას (მაგალითად, Cornell, McDermott, O'Malley, Socor and Starr, 2004, p. 18).

(Asmus and Holbrooke, 2008); სხვაგვარად რომ ვთქვათ, რუსეთმა ცხადყო მზადყოფნა პოსტსაბჭოთა ევრაზიაში თავისი ინტერესები ძალის გამოყენებით დაიცვას (Antonenko, 2008, p. 32). ამასთან, რუსეთის ამგვარი მოქმედება სავსებით შეესაბამება იმპერიის ჩამოყალიბების საყოველთაოდ ცნობილ სქემებს (Baer, 2008, Toft, 2008). კრემლის მიმართ საკმაოდ ლოიალური ექსპერტებიც კი არ გამორიცხავენ რუსეთის იმპერიის აღდგენის შესაძლებლობებს, ოღონდ არა მისი კლასიკური ფორმით და ტერიტორიების მიტაცების გზით, არამედ, უწინარეს ყოვლისა, ენერგეტიკულ პოლიტიკაზე დაფუძნებული ეგრეთ წოდებული ნეოიმპერიალისტური მექანიზმების გამოყენების გზით (Künzli, 2008, p. 79).

ამასთან, აუცილებელია ისტორიის იმ გაკვეთილის გათვალისწინებაც, რომლის თანახმადაც კავკასიის, ხაზართა სტეპის და ცენტრალური აზიის დაპყრობა რუსეთის სამეფო ელიტამ აღიქვა არა მხოლოდ როგორც იმპერიისათვის სახელის ანთქმა, არამედ, რამდენადაც გასაკვირი არ უნდა იყოს, როგორც რუსეთის ევროპულობასთან იდენტურობა (Crews, 2006, p. 12).

იმპერიული წყობა, იმპერიული სხეული და იმპერიული ცნობიერება რუსეთის იმპერიული სინდრომის სტრუქტურის სამი შემადგენელია (Паин, 20086). ამ შემადგენელთა შორის იმპერიული სხეული, ანუ ქვეყნის ტერიტორია ყველაზე ინერციულია. ამასთან, ტერიტორია, როგორც ბუნებრივი, შრომითი, ფინანსური და სხვა რესურსების შემცველი, თავად წარმოადგენს იმ ძირითად რესურსს, რომლის გაფართოება, ანდა თუნდაც შენარჩუნება, იმპერიული სახელმწიფოს მთავარ ამოცანას წარმოადგენს (Паин, 20086).

რუსეთის იმპერიული ამბიციების თეორიულ საფუძვლად წარმატებით შეიძლება გამოყენებული იქნეს ეგრეთ წოდებული “ევრაზიიზმის” იდეები, რომლებმაც “ახალი სიცოცხლე” პოსტსაბჭოთა პერიოდში შეიძინა (Tchantouridze, 2004). ეს იდეები, მნიშვნელოვანწილად გეოგრაფიაზე დაფუძნებული (Bassin, 1991, p. 14), გულისხმობს ევრაზიის გეოგრაფიული კონტინენტის ახლებურ გეოპოლიტიკურ გააზრებას (მაგალითად, Lewis and Wigen, 1997, p. 222).

ის პრობლემა, რომ “ქველი მსოფლიოს”⁴ ტერიტორიის ფარგლებში არის სამი და არა ორი კონტინენტი, XIX საუკუნის დამლევს რუსმა პროფესორმა ვ. ი. პომანსკიმ დააყენა (მაგალითად, Нартов и Нартов, 2007, с. 129). მოგვიანებით ამ კონტინენტის “ნათლია” ცნობილი რუსი გეოპოლიტიკოსი პეტრე სავიცკი გახდა, უწოდა რა ამ მესამე კონტინენტს „ევრაზია“, რაც თავისი საზღვრებით ემთხვევა რუსეთს, უფრო ზუსტად კი რუსეთის იმპერიას (Савицкий, 1997).⁵ ის ხაზს უსვამდა, რომ “ევრაზია” განსხვავდება ევრაზიის ზემოაღნიშნული გეოგრაფიული განმარტებისგან, რომელიც ალექსანდრ ფონ პუმბოლდტმა ჩამოაყალიბა (Савицкий, 2002, с. 300).⁶ ასე იწყებოდა რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი – ევრაზიისტული მიმდინარეობის ჩამოყალიბება, რომლის მიზანიცაა გეოგრაფიულ ევრაზიაში რუსეთის განსაკუთრებული ისტორიული და კულტურული როლის დამკვიდრება.⁷

ცნობილმა რუსმა ისტორიკოსმა, ეთნოგრაფმა და გეოგრაფმა ლევ გუმილიოვმა გამოიკვლია ევრაზიის გეოპოლიტიკური კონტინენტის გეოგრაფიული საზღვრები (Laruelle, 2008b,

⁴ 1492 წელს ამერიკის აღმოჩენამდე “ქველ მსოფლიოდ” დედამიწის ის კონტინენტი მოიხსენიებოდა, რომელიც მოიცავდა ევრაზიასა და აფრიკას.

⁵ სავიცკის გამოთქმის თანახმად “Россия-Евразия есть центр Старого Света” (Савицкий, 2002, с. 298).

⁶ ტერმინ “ევრაზიის” ავტორობის შესახებ არსებობს სხვა ვერსიაც, რომლის თანახმადაც იგი ეკუთვნის ვენელ გეოლოგს ედუარდ სუესს (Eduard Suess), რომელმაც XX საუკუნის დამლევს ევრაზია უწოდა ევროპასა და აზიას ერთად აღებული (იხ., Bassin, 1991, p. 10).

⁷ ევრაზიის კონტინენტისადმი რუსეთის პრეტენზიები იმდენად ძლიერია (მაგალითად, Эйвазов, 2009), რომ იმ შემთხვევებშიც კი, როცა არ არის ევრაზიის დამოწმების აუცილებლობა, მთელ რიგ სოლიდურ პუბლიკაციებშიც კი ავტორები ვერ სცილდებიან უკვე ჩამოყალიბებული კლიშეს ფარგლებს. მაგალითად, როცა განიხილება ეკონომიკური რეფორმების პრობლემები დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში, ან როცა საერთოდ არ ეხება საქმე ევრაზიის პრობლემებს არც გეოგრაფიული, არც გეოპოლიტიკური კონტექსტით, შესაბამისი მონოგრაფიის სათაურში სრულიად უსაფუძვლოდ გამოიყენება ტერმინი “ევრაზია” (Stroev, Bliakhman and Krotov, 1999). იგივე შეიძლება ითქვას ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნების ზოგიერთი არარუსი მეცნიერი ექსპერტის ნაშრომის მიმართაც (მაგალითად, Areshidze, 2007).

pp. 50-82) და დაასკვნა, რომ იგი შედგება სამი რეგიონისგან: მაღალი აზიისგან (მონღოლეთი, ჯუნგარია, ტუვა, ბაიკალისპირეთი), სამხრეთი რაიონისგან (ცენტრალური აზია) და დასავლეთის რაიონისგან (აღმოსავლეთ ევროპა) (Гумилёв, 2007, 199).

გეოგრაფიულად, როგორც ცნობილია, “ძველი მსოფლიო” შედგება ევროპისგან, აზიისგან (ანუ ევრაზიის კონტინენტისგან) და აფრიკისგან, მაშინ, როცა რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის მიერ “ევრაზიის” ტერმინის მოცემული განმარტება არსებითად ავიწროვებს ევრაზიის გეოგრაფიული კონტინენტის ტერიტორიულ საზღვრებს.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის ამ ეგრეთ წოდებულ “მახეში” უნებლიედ ებმებიან ის მეცნიერი ექსპერტებიც, რომლებიც თავიანთ გეოპოლიტიკურ გამოკვლევებში, როგორც წესი, მთლიანად მოიცავენ მთელ აღნიშნულ გეოგრაფიულ კონტინენტს. მაგალითად, ზემოხსენებულ წიგნში, რომელიც ევრაზიის თანამედროვე გეოპოლიტიკურ პრობლემებს ეხება, ზბიგნეე ბჟეზინსკი, ცენტრალური აზიის, კავკასიისა და მოსაზღვრე რეგიონების გამაერთიანებელ რეგიონს, მისი კონფლიქტური ხასიათის გამო, “ევრაზიის ბალკანეთს” უწოდებს (Бжезинский, 2005a, с. 149). საქმე გვაქვს აშკარა წინააღმდეგობასთან: თუ “ევრაზიის” განსაზღვრებაში ვიგულისხმებთ ევრაზიის გეოგრაფიულ კონტინენტს (როგორც ეს უნდა გამომდინარეობდეს განსახილველი წიგნის მთელი კონტექსტიდან), მაშინ მცდარი იქნება ის აზრი, თითქოს ბალკანეთი ამ კონტინენტის მიღმაა, ვინაიდან გეოგრაფიულად “ევრაზიული ბალკანეთი” შეიძლება მხოლოდ თავად ბალკანეთი იყოს. ასეთი წინააღმდეგობა მოიხსნება, თუ “ევრაზიის” განსაზღვრებაში ვიგულისხმებთ “ევრაზიის” ტერმინს რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის გაგებით. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ზბიგნეე ბჟეზინსკი, როგორც ჩანს, უნებლიედ ევრაზიიზმის რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის გავლენის “ტყვეობაში” მოექცა.

გამარტივების მიზნით, ზოგჯერ ევრაზიის საზღვრებს შეგნებულად ავიწროვებენ ყოფილი საბჭოთა კავშირის ტერიტორიის ფარგლებით (მაგალითად, Simons, 2008, p. 2). ევრაზიის-

ტების⁸ თანახმად რუსეთი ეს განსაკუთრებული კონტინენტი (მაგალითად, Дугин, 2002a)⁹ და ევრაზიის გეოგრაფიულ და გეოპოლიტიკურ განმარტებებს შორის მოცემული ტერმინოლოგიური “კონფლიქტის” გადასატრედად გეოპოლიტიკურ კონტექსტში გამოიყენება ისეთი სიტყვათშეთანხმებანიც როგორცაა “ევრაზია-რუსეთი” (მაგალითად, Нартов и Нартов, 2007, сс. 133-135, 137), “რუსეთი-ევრაზია” (Дугин, 1997, сс. 83-84), ან “ევრაზიული რუსეთი” (Панарин, 2006, сс. 312-364, 539-543).¹⁰ ამ პრობლემამ განსაკუთრებული აქტუალურობა კვლავ შეიძინა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, რადგან საბჭოთა ხელისუფლების დროს გეოგრაფები ტერმინს “ევრაზია” მხოლოდ გეოგრაფიული მნიშვნელობით ხმარობდნენ (Hauner, 1994, p. 222). უნდა აღინიშნოს, რომ დასრულებული არ არის დისკუსია იმის თაობაზე, თუ როგორ გამოინახოს კომპრომისი ევრაზიის და იმ ტერიტორიის სწორ გეოგრაფიულ განსაზღვრებებს შორის, რომელზეც რუსეთის კონტროლი ვრცელდება (Hauner, 1994, p. 221).

თუ ევრაზიის რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის განმარტებას, როგორც ეს ზემოთ იყო აღნიშნული, რუსეთის იმპერიული ამბიციების დასაბუთებისათვის იყენებენ, ბუნებრივად დგება საკითხი “ცენტრალური ევრაზიის” ტერმინის შესახებ: რამდენად ემთხვევა ამ ტერმინის გეოგრაფიული და გეოპოლიტიკური განმარტებანი და რა პრობლემები წამოიჭრება ამ დროს?

გეოგრაფიულად “ცენტრალურ ევრაზიაში”, როგორც წესი, იგულისხმება ტერიტორია დასავლეთში ბოსფორის სრუ-

---

⁸ აუცილებელია იმის აღნიშვნა, რომ ევრაზიიზმის მიმდევრები თავად უწოდებენ საკუთარ თავს “ევრაზიელებს”, რაც, ჩვენი აზრით, ერთგვარ უზუსტობას შეიცავს, რადგან ევრაზიელები ის ადამიანები არიან, რომლებიც სახლობენ ევრაზიაში, მაშინ როდესაც უფრო კორექტული იქნება ევრაზიიზმის მიმდევრებსა და მომხრეებს “ევრაზიისტები” ვუწოდოთ. მოცემულ გამოკვლევაში სწორედ ამ კონტექსტით გამოიყენება ტერმინი “ევრაზიისტები”.

⁹ იხ. აგრეთვე <http://www.evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=102>.

¹⁰ ნაცვლად ამ ხელოვნური ტერმინებისა – “ევრაზია-რუსეთი”, “რუსეთი-ევრაზია” ან “ევრაზიული რუსეთი”, ბევრად გამართლებულია ტერმინი “პოსტსაბჭოთა ევრაზია” (Торбаков, 2008), რომელიც აშკარად კორექტულად ასახავს სინამდვილეს როგორც გეოგრაფიული, ისე გეოპოლიტიკური თვალსაზრისით.

ტიდან აღმოსავლეთში ჩინეთის სინძიან-უიგურის პროვინციალ-მდე, და ჩრდილოეთში ყაზახეთის სტეპებიდან სამხრეთში ინდოეთის ოკეანემდე (მაგალითად, Weisbrode, 2001, p. 11). ადვილი შესაძინებია, რომ გეოგრაფიული ცენტრალური ევრაზია ფაქტობრივად მთლიანად მოიცავს ცენტრალურ აზიას, მაშინ როდესაც ცენტრალური ევროპა¹¹ მასში არ შედის. ეს იმით აიხსნება, რომ აზია ზომით იმდენად აღემატება ევროპას, რომ ცენტრალური ევროპა ერთგვარად სცდება ცენტრალურ ევრაზიად წოდებული ევრაზიის ერთიანი კონტინენტის პირობითი ცენტრის ფარგლებს. ამავდროულად, თუ აზიისა და ევროპის ფიზიკურ ზომებს ყურადღებას არ მივაქცევთ და ლოგიკურად ვიმსჯელებთ იმის გათვალისწინებით, რომ *გეოგრაფიული ევრაზია როგორც კონტინენტი ორი ნაწილისგან შედგება – ევროპისა და აზიისგან, გეოგრაფიული ცენტრალური ევრაზია ბუნებრივია უნდა მოიცავდეს ცენტრალურ ევროპასაც და ცენტრალურ აზიასაც, აგრეთვე მათ გამაერთიანებელ ცენტრალურ კავკასიასაც* (Исмаилов, 2007, 2008, Папава, 20076, с. 8, 2008, с. 37). ჩვენი აზრით, აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ცენტრალური ევრაზიის გეოგრაფიული განმარტებაზე გავლენას ახდენს მისი გეოპოლიტიკური განმარტება, რომლითაც, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგაც, ტერმინ “რუსეთში” ბევრი ევრაზიას გულისხმობს (Hauer, 1994, p. 217).¹²

საბჭოთა აზროვნების გავლენად მიიჩნევა აგრეთვე ცენტრალური ევრაზიის შემოფარგვლა მხოლოდ შემდეგი ქვეყნებით – აზერბაიჯანი, თურქმენეთი, საქართველო, სომხეთი, ტა-

¹¹ აკად. თამაზ გამყრელიძის დასაბუთებული მოსაზრების თანახმად, გეოგრაფიულად აღმოსავლეთი ევროპა ეს რუსეთის ევროპული ნაწილია, ხოლო ის, რაც XX საუკუნის ცივი ომის ეპოქიდან მოყოლებული აღმოსავლეთ ევროპის სახელითაა ცნობილი (რომელშიც სხვადასხვა კომბინაციით შედიან ბალტიის ქვეყნები, ბელარუსი, ბულგარეთი, პოლონეთი, რუმინეთი, სლოვაკეთი, უკრაინა, უნგრეთი, ჩეხეთი) სინამდვილეში ცენტრალურ ევროპას განეკუთვნება (გამყრელიძე, 1999, 2001).

¹² უფრო ზუსტი განსაზღვრების შემცველ ნაშრომებში დღევანდელი რუსეთი ევრაზიის ჩრდილოეთ ნაწილად არის კვალიფიცირებული (მაგალითად, Моисеев, 2000).

ჯიკეთი, უზბეკეთი, ყაზახეთი და ყირგიზეთი¹³, რადგან ამ შემთხვევაში ამ რეგიონის ფარგლებს გარეთ რჩება ტერიტორიები (კერძოდ, ავღანეთი, ჩრდილოეთ ირანი, ჩრდილოეთ კავკასია, ჩრდილო-დასავლეთ ჩინეთი, ქაშმირი და ტიბეტის პლატო), რომლებიც მასთან ისტორიული, ეთნიკური და კულტურული ფესვებითაა დაკავშირებული (Weisbrode, 2001, pp. 11-12). სამწუხაროდ, ცენტრალურ ევრაზიასთან დაკავშირებულ ზოგიერთ პუბლიკაციაში ამ რეგიონში ფაქტობრივად მხოლოდ ცენტრალური აზია იგულისხმება (მაგალითად, Adams, 2008).

ამგვარად, თუ ევრაზიის რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის მიერ ევრაზიის განმარტება საგრძნობლად ავიწროვებს ევრაზიის გეოგრაფიული კონტინენტის საზღვრებს, ცენტრალური ევრაზიის მიმართ ეს განსხვავება ნაკლებად საგრძნობია, რადგან მოცემულ შემთხვევაში გეოგრაფია სრულად ექვემდებარება გეოპოლიტიკას, თანაც მის რუსულ სკოლას. ამის დამადასტურებელი მაგალითია ის, რომ თანამედროვე რუსი გეოგრაფები ჩრდილოეთ და ცენტრალურ ევრაზიად მიიჩნევენ ტერიტორიას, რომელზეც ყოფილი საბჭოთა კავშირი მდებარეობდა, ასევე ევროპის არქტიკის დასავლეთ ნაწილსა და ცენტრალური აზიის ზოგიერთ რაიონს (Котляков, ред., 2006, с. 13).

ფრთხილად ვეკიდებით რა რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის ევრაზიისტულ მიმდინარეობას, საჭიროდ მივიჩნევთ გავერკვეთ ამ სიფრთხილის მიზეზებში.

---

¹³ ცენტრალური ევრაზიის ასეთი წარმოდგენა ახლა ყველაზე გავრცელებულია (იხ., მაგალითად, Aminch and Houweling, 2005, pp. 2-3, Fairbanks, Nelson, Starr and Weisbrode, 2001, p. vii, Meyer, 2004, p. 206).

2. ძირითადი საფრთხეების შესახებ, რომლებსაც ევრაზიიზმი შეიცავს

ისტორიულად ევრაზიიზმი, როგორც გეოპოლიტიკური თეორია გასული საუკუნის 20-იან წლებში ჩამოყალიბდა, მაგრამ რუსეთში მას საკმაოდ ღრმა ისტორიული ფესვები აქვს (მაგალითად, Гловели, 2000, Панарин, 2006, сс. 34-64).

თავისი ხასიათით რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის ევრაზიისტული მიმდინარეობა ხელს უწყობს რუსეთის ისტორიულად ჩამოყალიბებული იმპერიული ამბიციების გაშართლებას (მაგალითად, Longworth, 2005) – იბატონოს ევრაზიის გეოგრაფიული კონტინენტის ცენტრში. ევრაზიისტებისთვის რუსეთი უნდა იყოს ან “ევრაზიული სახელმწიფო” (Гумилѳ, 2002, с. 482, 2007, с. 30), “დიდი სახელმწიფო” ანუ “იმპერია”, ან არანაირი (Дугин, 2002д, с. 784), რადგან მათთვის რუსეთი იმპერიის გარეშე წარმოუდგენელია (Дугин, 2004в, сс. 342-368). ამგვარად, არ არის გასაკვირი, რომ ევრაზიისტები, მიუხედავად იმისა, რომ უარყოფითად ეკიდებიან მარქსისტულ დოგმებს, ათეიზმსა და მატერიალიზმს, მიესალმებოდნენ საბჭოთა წყობის დამყარებას, რადგან მან არსებითად გაზარდა რუსეთის ძლიერება და ტერიტორია (მაგალითად, Дугин, 2004б, Уткин, 2000б), და სახაედნენ საბჭოთა კავშირის¹⁴ ევრაზიულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბების ევოლუციურ გზებს (Арутюнов, 2000, Дугин, 2002з, с. 629). ასეთივე სულისკვეთებით მიესალმებოდნენ ევრაზიისტები ჩეჩნეთში პუტინის სასტიკ მოქმედებას, რასაც “საგანგებო გეოპოლიტიკური ზომები” ეწოდა (Дугин, 2002б, сс. 590-591, 593). აღექსანდრე დუგინმა, საერთაშორისო ევრაზიისტული მოძრაობის მთავარმა იდეოლოგმა და ლიდერმა (Laruelle, 2008b, pp. 107-144) აგრესიული მოქმედებისადმი ევრაზიისტების ერთგულება

¹⁴ მოცემულ კონტექსტში საბჭოთა კავშირი კვალიფიცირებულია როგორც საბჭოთა ევრაზიული იმპერია (Hauner, 1994).

აშკარად გამოავლინა საქართველოს მიმართაც, როცა რუსეთულ სამხედროებს მოუწოდა დაესაჯათ საქართველო, დაეპყროთ მისი დედაქალაქი თბილისი, იმ სურვილის გამო, რომ აღადგინს საკუთარი ტერიტორიული მთლიანობა (Дугин, 2008a, 2008b, Хурбатов, 2008).

უნდა აღინიშნოს, რომ ცნობილი ინგლისელი მეცნიერი გეოპოლიტიკოსის პელფორდ მაკინდერის (Маккиндер, 1995, Mackinder, 1904, 1919) “პართლენდის” გეოპოლიტიკური თეორიის თანახმად, სახელმწიფო, რომელიც გააკონტროლებს “ღერძულ რეგიონს” (“Pivot Area”), ანუ „პართლენდს“ (“Heart-Land”), რუსეთის უდიდეს ნაწილს და ცენტრალურ აზიას რომ მოიცავს, არა მარტო გეოგრაფიულ ვერაზიაში, არამედ მთელ მსოფლიოშიც იბატონებს (მაგალითად, Мегоран и Шарапова, 2005, с. 8). ეს თეორია, რომელსაც პრეტენზია ჰქონდა XX საუკუნის დამდეგს დიდი ბრიტანეთის საგარეო პოლიტიკის საფუძველი ყოფილიყო “პართლენდის” შიგნით მყოფი ქვეყნების მიმართ (Мегоран и Шарапова, 2005, с. 12), არა თუ არ კარგავს აქტუალურობას დღესაც დასავლეთში შემუშავებული ზოგიერთი თანამედროვე გეოპოლიტიკური თეორიის (მაგალითად, Борисова, 2005, Виелмини, 2005, Шарапова, 2005) კონტექსტით, არამედ სულ უფრო და უფრო პოპულარულიც ხდება (Чантуридзе, 2008, сс. 12-13). არ არის გასაკვირი, რომ დასავლეთის სახელმწიფოთა მისწრაფებას, გაზარდონ თავიანთი გავლენა “პართლენდში”, უპირისპირდება რუსეთის (რომელიც არა მხოლოდ მდებარეობს, არამედ ყველაზე დიდი სახელმწიფოცააა “პართლენდში”¹⁵) ზემოთ აღნიშნული იმპერიული ამბიციები, მოიპოვოს მსოფლიო ცენტრის ფუნქციები (მაგალითად, Уткин, 20006). ეს კი მთლიანად შეესაბამება მაკინდერის თეორიას “პართლენდის” მაკონტროლებელი სახელმწიფოს როლის შესახებ, რადგან თანამედროვე ვერაზიისტების აზრით “ღერძული რეგიონი”

¹⁵ სულაც არ არის შემთხვევითი, რომ ვლადიმერ პუტინის თავისი არსით ტრივიალურ განცხადებას იშის შესახებ, რომ რუსეთი ვერაზიული ქვეყანაა, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ნეოვერაზისტებისთვის (Максакков, 2001).

გეოგრაფიულად რუსეთთან არის გაიგივებული (Дугин, 1997, с. 44).

მაკინდერის “პართლენდის” თეორიის და რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის ვერაზიისტული მიმდინარეობის მსგავსება იმაში მდგომარეობს, რომ ორივე ხელს უწყობს იმპერიული ამბიციების გამართლებას, ხოლო განსხვავება ის არის, რომ პირველი დიდი ბრიტანეთის (მაგალითად, Semmel, 1958) და, თანამედროვე კონტექსტით, დასავლეთის იმპერიულ ამბიციებს ემსახურება, ხოლო მეორე – რუსეთისას. ამასობაში უყურადღებოდ რჩება იმ ქვეყნების ინტერესები, რომლებზეც ვრცელდება სწორედ ეს ამბიციები. ეს კი, ჩვენი აზრით, ორივე გეოპოლიტიკური კონსტრუქციის – როგორც “პართლენდის” თეორიის, ისე ვერაზიიზმის ცალმხრივობას, და როგორც შედეგი, შეზღუდულობას მოწმობს. ეს გეოპოლიტიკური კონსტრუქციები მთლიანად შეესაბამება ეგრეთ წოდებულ “იმპერიულ გეოპოლიტიკას”. სულაც არ არის გასაკვირი, რომ ახლა დღის წესრიგში დგება ეგრეთ წოდებული “დემოკრატიული გეოპოლიტიკის” შემუშავების საკითხი (Толипов, 20076, с. 22).

არანაკლებ აღსანიშნავია, რომ ვერაზიიზმის წმინდა რუსული გაგება რამდენადმე განსხვავდება მისი თურქულ-მაჰმადიანური გაგებისგან (Ларюэль, 2000, Laruelle, 2008b, pp. 145-170); ამასთან, არის განსხვავება ვერაზიიზმის რუსეთის თურქულ-მაჰმადიანურ გაგებასა და იმას შორის, თუ როგორ ესმით ვერაზიიზმი ყაზახეთში (Ларюэль, 2000, Laruelle, 2008b, pp. 171-187). კერძოდ, რუსეთის თურქულ-მუსლიმანური ხალხებისათვის ისინი არიან ერთადერთი, ვინც ნამდვილად განასახიერებს ვერაზიას, რუსეთი კი ნამდვილ ვერაზიულ სახელმწიფოდ იქცევა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ აღიარებს და სათანადოდ შეაფასებს მაჰმადიანურ სამყაროს საკუთარ თავში; სხვაგვარად რომ ვთქვათ, რუსეთისგან ელიან განაცხადოს, რომ ნაწილობრივ თურქულ და მაჰმადიანურ სახელმწიფოს წარმოადგენს. ამავე დროს, თურქულ-მაჰმადიანური ვერაზიიზმი, არ წარმოადგენს რა სეპარატისტულ მოძღვრებას, ცდილობს თურქ მაჰმადიანებს ადგილი დაუშკვიდროს ვერაზიაში, რომელიც ტერიტორიულად რუსეთის სახელმწიფოს უთავსდება (Ларюэль, 2000).

რუსეთისგან განსხვავებით, სადაც ევრაზიიზმის ყველაზე თავგამოდებული მომხრეები ხელისუფლებაში არ იმყოფებიან, ყაზახეთში ევრაზიიზმი სახელმწიფო იდეოლოგიას წარმოადგენს, რომელსაც თავად პრეზიდენტი ნურსულთან ნაზარბაევი ქადაგებს.¹⁶ ევრაზიიზმისადმი მისი მიდგომა პრაგმატულია და, რუსეთში ევრაზიიზმის საპირისპიროდ, ხაზს უსვამს ქვეყნის ევროპულ შემადგენელს, ამასთან, შედარებით ნაკლებ ადგილს უთმობს ისლამს და აღმოსავლეთს, რითაც განპირობებულია კიდევ ეროვნული მრავალფეროვნების პოლიტიკა (Ларюэль, 2000, Laruelle, 2008b, pp. 171-187). როგორც ჩანს, ნაზარბაევის ევრაზიიზმისკენ უბიძგა, უწინარეს ყოვლისა, დემოგრაფიულმა სიტუაციამ ყაზახეთში, რომლის ჩრდილოეთშიც უმრავლესობას ეთნიკური რუსები წარმოადგენენ, რაც სახელმწიფოს ლიდერისგან გაწონასწორებულ საგარეო და საშინაო პოლიტიკას მოითხოვდა (Бжезинский, 2005a, с. 135). ასევე არანაკლებ მნიშვნელოვანია იმის აღნიშვნა, რომ ნურსულთან ნაზარბაევის საგარეო პოლიტიკაში შეინიშნება არა მხოლოდ “პროევრაზიისტული”, არამედ არც მთლად “პროევრაზიისტული” ნაბიჯები, რაც, უწინარეს ყოვლისა, გამოვლინდა იმით, თუ როგორ მიუდგა ყაზახეთი რუსეთთან კოოპერირების გაღრმავებისადმი მხარდაჭერას, აგრეთვე ცენტრალური აზიის სახელმწიფოთა შორის შეთანხმებული სამხედრო თანამშრომლობის გაუმჯობესებას, რომ აღარაფერი ვთქვათ აზერბაიჯანისადმი მხარდაჭერაზე ნავთობის ტრანსპორტირებისათვის თურქეთის (და არა რუსეთის და/ან ირანის) შერჩევაში, და სანაპირო სახელმწიფოთა შორის კონტინენტური შეღვის და კასპიის ზღვის ბუნებრივი სიმდიდრეების საიდუმლო გაყოფის თავიდან აცილებაზე (Бжезинский, 2005a, сс. 175-176).

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ თუმცა რუსეთში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ევრაზიიზმის მომხრენი ხელისუფლებაში არ არიან, მაგრამ ელცინის პერიოდისგან განსხვავებით თანამედროვე ევრაზიისტები თავიდანვე უფრო მისაღები გახდნენ პუტინის ოფიციალურისათვის (Ingram, 2001, p. 1032), და როგორც

---

¹⁶ ევრაზიისტულ მოძრაობაში ნურსულთან ნაზარბაევის როლის შესახებ იხ.: (Дугин, 2004a).

შედგვი, ევრაზიიზმი რუსეთის პოლიტიკურმა სპექტრმა სწრაფად აიყვანა გაბატონებული (mainstream) იდეოლოგიის დონეზე (Berman, 2001).¹⁷ მიუხედავად იმისა, რომ არსებობს ისეთი აზრიც, თითქოს პრეზიდენტი პუტინი მხოლოდ იფარგლებოდა ევრაზიისტების¹⁸ ფსევდო-ფილოსოფიური იდეოლოგიის გამოყენებით, და თანამედროვე ევრაზიისტების პოლიტიკური რეკომენდაციებით მისი მთავრობა არ ხელმძღვანელობდა (Schmidt, 2005). ასეთი მოსაზრების მართლზომიერებას ერთგვარად ეჭვის ქვეშ აყენებს ბოლოდროინდელი ამბები, როცა რუსეთი საერთაშორისო ასპარეზზე სულ უფრო მეტ აგრესიულობას ავლენს (იხ., მაგალითად, Aron, 2007, Kennedy, 2007, McFaul, 2007, Winik, 2007), რომ აღარაფერი ვთქვათ საქართველოს წინააღმდეგობის შესახებ (მაგალითად, Латынина, 2008, Фельгенгауэр, 2008, Chang, 2008, Cornell, Popjanevski and Nilsson, 2008), რომელშიც მთავარ დამნაშავედ ვლადიმერ პუტინთან ერთად პრეზიდენტი მდვედევიც უნდა ვაღიაროთ (მაგალითად, Трапног, 2008); ასეთი აგრესიული მოქმედება სავსებით შეესაბამება თანამედროვე ევრაზიისტების ექსპანსიონისტურ შეხედულებებს.¹⁹ ამიტომ ბევრად უფრო სამართლიანი იქნება, თუ ვიტყვით, რომ, თუმცა მიესაღმება ევრაზიისტების იდეებს, პუტინს მაინც ვერ ჩავთვლით ლიდერად, რომელიც მხოლოდ მათი (ევრაზიისტების) მოსაზრებებით ხელმძღვანელობს (Шлапентох, 2005), რადგან მიჩნეულია, რომ თანამედროვე რუსეთის პოლიტიკაში ევრაზიიზმი არ წარმოადგენს ერთადერთ, მონოლითურ პარადიგმას (Kerr, 1995). ამავე დროს რუსეთის სამხედრო აგრესია და საქართველოს ოკუპაცია არცთუ უმართებულოდ იძლევა საფუძველს მივიჩნიოთ, რომ ხელისუფლებაში პუტინის მოს-

¹⁷ იხ. იქვე (Berman, 2002).

¹⁸ ლამის კლასიკური გახდა საბჭოთა კავშირის დაშლის დახასიათება, რომელიც პრეზიდენტმა პუტინმა მისცა ამას 2005 წელს, როცა ეს “გეოპოლიტიკური კატასტროფად” შეაფასა (იხ., მაგალითად Тренин, 2006, с. 155, Friedman, George, 2008).

¹⁹ თანამედროვე რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ამგვარი გაგების საწინააღმდეგოდ, ზოგიერთი მიაშიტი (უკეთეს შემთხვევაში) დასავლელი ექსპერტი რუსეთის მხრიდან ექსპანსიონისტურ, ნეოიმპერიალისტურ საფრთხეს ამ ქვეყნის შესახებ ერთ-ერთ მითად მიიჩნევს (Foglesong and Hahn, 2002, pp. 11-12).

ვლამ დასაბამი მისცა რუსეთში ნეოიმპერიულ ეპოქას (Asmus, 2008), თავად ეს აგრესია კი სხვა არა არის რა, თუ არა ნაბიჯი საბჭოთა კავშირის აღდგენისაკენ (O'Sullivan, 2008), ყოველ შემთხვევაში, რაღაც ახალი ფორმით (Goble, 2008c), თუმცა ზოგიერთი ექსპერტი მიიჩნევს, რომ პუტინის მიზანი საბჭოთა კავშირის აღდგენა კი არ არის, არამედ პოსტსაბჭოთა სივრცეზე რუსეთის გავლენის აღდგენა (Friedman, George, 2008). ნებისმიერ შემთხვევაში საქართველოსთან ომი მთლიანად შეესაბამება თანამედროვე რუსეთის ინტერესებს (Cornell, 2008a), თუმცა არც ერთმა ქვეყანამ, ნიკარაგუის გარდა, მხარი არ დაუჭირა რუსეთის მიერ აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობის აღიარებას (Паин, 2008a, с. 39). ამრიგად, განუხორციელებელი დარჩა მოსკოვის მისწრაფება, რუსეთისათვის “დამოუკიდებელი პოლუსის” სტატუსი მიენიჭებინა მრავალპოლარულ სამყაროში, რათა ამით უფრო გაზრდილიყო პოსტსაბჭოთა ქვეყნებისათვის მისი მიმზიდველობა (Penkova, 2008).

არსებობს კიდევ უფრო “მკაცრი” მოსაზრება რუსეთის საგარეო პოლიტიკის ხასიათის შესახებ, რომლის თანახმადაც თანამედროვე ევრაზიიზმის იდეები გაჩნდა გეოპოლიტიკური აზრის სამი პოლიტიკურად გავლენიანი სკოლის – ახალი მემარჯვენეების (New Right), ევრაზიისტი კომუნისტების (Eurasian Communists) და დემოკრატიული სახელმწიფოებრიობის მომხრეთა (Democratic Statists) ბაზაზე, და რომ ამ უკანასკნელ სკოლას 1993 წლიდან მოყოლებული უპირატესი მნიშვნელობა აქვს ოფიციალურ საგარეო პოლიტიკაში (Smith, 1999). ასეა თუ ისე, თავად პუტინს ღამის პრეზიდენტობის დაწყებისთანავე თანამედროვე ევრაზიისტების “სრული მხარდაჭერა” ჰქონდა (Yasmann, 2001).

ეფუძნებოდა რა პირველი ევრაზიისტების შემკვიდრობას და განაახლა რა იგი, XX საუკუნის 80-იანი წლების დამლევდიან “ნეოევრაზიიზმი” თანდათან სრულიად რუსეთის პოლიტიკურ საზოგადოებრივ მოძრაობად “ევრაზია”, ოდნავ მოგვიანებით კი პარტიად “ევრაზია” (Дугин, ред., 2004, сс. 3-100) და საერთაშორისო ევრაზიისტულ მოძრაობად (Dugin, 2005) გა-

დაიქცა. უნდა აღინიშნოს, რომ ამჟამად უამრავი პუბლიკაცია დაგროვდა ევრაზიიზმის თემაზე (იხ., მაგალითად, Антошенко и Кожанова, ред., 2000), და ევრაზიიზმის იდეები ლამის მთავარი დისკურსი ხდება პოსტსაბჭოთა სივრცეში (Ларюэль, 2000), რომ აღარაფერი ვთქვათ იმაზე, რომ ეს იდეები პოპულარობას ევრაზია-რუსეთის ფარგლებს გარეთაც იძენს (იხ., მაგალითად Парвулеско, 2006).

არსებობს ნეოევრაზიიზმის რამდენიმე კლასიფიკაცია. ერთ-ერთის თანახმად, ნეოევრაზიიზმი იყოფა სამ ძირითად მიმდინარეობად (Ларюэль, 2000):

- პირველი მათგანი კვალიფიცირდება როგორც უკიდურესად მემარჯვენე მიმდინარეობა, რომელსაც გამოხატული ექსპანსიონიზმი ახასიათებს;
- მეორე ყურადღებას ამახვილებს უფრო კულტურასა და ფოლკლორზე, სლავურ-თურქულ კავშირზე;
- მესამე იცავს “იმპერიის” ცნებას, ცდილობს რა დაამტკიცოს, რომ იმპერია არის “სახელმწიფოებრიობის” განსაკუთრებული ფორმა, რომელიც ერის კულტს გამოირიცხავს და პოლიტიკური თვალსაზრისით ხელს უწყობს მრავალფეროვნებას ევრაზიაში.

მეორე კლასიფიკაციის თანახმად ნეოევრაზიიზმი ასევე სამი მიმდინარეობისაგან შედგება (იხ., მაგალითად Нартов и Нартов, 2007, сс. 148-149):

- იმპერიული კონტინენტური მასშტაბის ეროვნული იდეოკრატია;
- კონტინენტური რუსულ-ირანული კავშირი;
- და ეკონომიკური ევრაზიიზმი.

პირველი მიმდინარეობის წარმომადგენლები უპირისპირდებიან ლიბერალურ დასავლურობას, ატლანტიზმს, და ამოცანად ისახავენ შექმნან ევრაზიისტული სოციალიზმის იმპერია.

მეორე მიმდინარეობა ეფუძნება რუსეთის სტრატეგიულ პარტნიორობას ირანთან და ერაყთან, რომლებიც მოკავშირეობად გამოდიან ატლანტიზმისა და მონდიალიზმის წინააღმდეგ, სკეპტიკურად ეკიდებიან ევროპეიზმს, და ამავედროულად ბევრი

საერთო აქვთ ისლამურ “სოციალიზმთან”, ევროპულ ნაციონალ-ბოლშევიზმთან და ა.შ.

მესამე მიმდინარეობა კი კონცენტრირებულია ყაზახეთის პრეზიდენტის ნურსულთან ნაზარბაევის იმ იდეის გარშემო, რომ აღდგეს საბჭოთა კავშირის ყოფილი რესპუბლიკების ეკონომიკური ურთიერთთანამშრომლობა (Нартов и Нартов, 2007, с. 149).

რაში მდგომარეობს რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის ევრაზიისტული მიმდინარეობა? ეს სახელმწიფოს პოლიტიკური თუ ეკონომიკური მოწყობის შესახებ წარმოდგენების პრინციპულად განსხვავებული სისტემაა, თუ უბრალოდ ნებისმიერ ფასად იმპერიის აშენება?

ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად თავიდანვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ სახელმწიფოს, საზოგადოებრივი ცხოვრების, ეკონომიკის მოწყობის ევრაზიისტული მოდელი, რომ არაფერი ვთქვათ ეგრეთ წოდებულ ევრაზიისტულ ფასეულობებზე, არსებითად განსხვავდება საყოველთაოდ აღიარებული მოდელებისა და ფასეულობებისგან.²⁰ მეტიც, ევრაზიისტებისთვის ერთიან ცივილიზაციაში რუსეთ-ევრაზიის შესვლის შესახებ საკითხი სულაც არ იყო უსაფუძვლო (იხ., მაგალითად, Уткин, 2000б).

ევრაზიისტული სახელმწიფოს თეორია ემყარება სამართლებრივი სახელმწიფოსგან პრინციპულად განსხვავებულ კონსტრუქციებს. ხალხების, სახელმწიფოს და საზოგადოების, როგორც ერთიანი ბუნებრივი წარმონაქმნების ფილოსოფიური გააზრებიდან გამომდინარე, ევრაზიიზმი განაუთარებს “სავალდებულო სახელმწიფოს” როგორც “სამართლებრივი სახელმწიფოს” ალტერნატივის თეორიას. ძირითადად, ვაღიარებულადაა ანაცვლებენ რა სამართალს, ეს უკანასკნელი, საუკეთესო შემთხვევაში, შეიძლება გამოყენებული იქნეს მხოლოდ იმ იურიდიული საკითხების მიმართ, დაქვემდებარების თვალსა-

²⁰ ევრაზიისტების მტკიცებით სახელმწიფოს, საზოგადოებრივი ცხოვრების და ეკონომიკის მოწყობა უნდა ემყარებოდეს რუსეთის საზოგადოების ტადრეულობასა და თემურობას, რაც, ემილ ჰაინის სამართლიანი შენიშვნის თანახმად, მხოლოდ და მხოლოდ მითია (Паин, 2008в, с. 18).

ზრისით, რომლებიც უფრო მოსახერხებელია სამართლის პო-
ზიციებიდან განიხილებოდეს (Дугин, 2002e, сс. 525-528).

გასაკვირი არ არის, რომ ევრაზიისტების თვალსაზრი-
სით, “სამოქალაქო საზოგადოება” ხელს უწყობს სეპარატი-
სტული ტენდენციების გაძლიერებას და აბრკოლებს რუსეთის
(ანუ ევრაზიის) ხალხთა რეალურ ერთიანობას. უარყოფენ რა
“სამოქალაქო საზოგადოებას”, ევრაზიისტები მის ნაცვლად
გვთავაზობენ “ევრაზიისტულ ცენტრალიზმს”, როგორც სტრა-
ტეგიული ინტეგრაციის შეხამებას რუსეთ-ევრაზიის ავტონო-
მიების მრავალფეროვნებასთან (Дугин, 2002г, сс. 604-605).

რთული შესამჩნევი არ არის, რომ ადამიანს, საზოგადო-
ებასა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობის ევრაზიისტული
ხედვა გამომდინარეობს იმ ძლიერი სახელმწიფოს აუცილებ-
ლობიდან, რომელიც საჯარო მოხელეთა ფართო ქსელსა და
პატრიარქალური ინსტიტუტების შენარჩუნებას ემყარება (Орлов,
2001).

სახელმწიფო მოწყობაში ევრაზიისტები განსაკუთრე-
ბულ ადგილს ფედერალიზმის პრობლემას უთმობენ (Дугин,
2004b, сс. 208-215). მათი რწმენით, ავტონომია ეს არის თვითმ-
მართველობა და იგი სახელმწიფოებრიობის ნებისმიერ ატრი-
ბუტს უნდა გამორიცხავდეს. ამასთან, ავტონომიის ზომები შეი-
ძლება რამდენიმე ოჯახიდან მთელ ხალხებამდე მერყეობდეს,
რის საფუძველზეც მსხვილ ავტონომიებში უფრო მცირე ავტო-
ნომიები შეიძლება შედიოდეს. ტიპის მიხედვით ავტონომიები
შეიძლება იყოს ეროვნული, ეთნიკური, თეოკრატიული, რელიგ-
იური, კულტურულ-ისტორიული, სოციალურ-სამრეწველო, ეკო-
ნომიკური, ენობრივი და თემური. დაუსახლებელი და ნაკლებად
დასახლებული ტერიტორიები, თუ იქ არანაირი თემი არ სახ-
ლობს, შეიძლება ფედერალურ მიწებად გამოცხადდეს. ავტონო-
მიებს ენიჭებათ მხოლოდ სასამართლოების, სამართალდამცავი
ორგანოების, მართვისა და კონტროლის ფუნქციები. ევრაზიის
სივრცის შიგნით არ უნდა არსებობდეს საზღვრის ცნება, რად-
გან მისი ადგილი უნდა დაიკავოს ცნებამ “მიჯნა”, რომელსაც
არ უნდა პქონდეს იურიდიული ძალა და არ უნდა იყოს ფიქსი-
რებული. რუსეთ-ევრაზიის ეკონომიკური განვითარების არა-
ერთგვაროვნების გათვალისწინებით ევრაზიისტები ვარაუდობენ

შეიქმნას “განვითარების პოლუსები”, ანუ ეკონომიკური ცენტრები, რომლებსაც მიენიჭებათ ექსტერიტორიული, საერთო-ევრაზიული სტატუსი და ექნებათ დაბევერის შეღავათიანი რეჟიმი (Дугин, 2004в, с. 296).

ევრაზიისტები მიიჩნევენ, რომ დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის (დსთ) ქვეყნებმა, აგრეთვე სერბეთმა, მონღოლეთმა და სხვებმა ინტეგრირება უნდა მოახდინონ, ნურსულთან ნაზარბაევის ტერმინოლოგიიდან გამომდინარე, “ევრაზიის კავშირში” (Дугин, 2004а, с. 86) (ანუ “სახელმწიფო-კონტინენტში” – ევრაზიის სახელმწიფოში), რომელსაც ექნება საერთო ეკონომიკა, საერთო სატრანსპორტო არტერიები, საერთო კოლექტიური უსაფრთხოების სისტემა და საერთო წარმომადგენლობითი ორგანოების სისტემა (Дугин, 2004в, сс. 280-284). რუსეთის საზღვრების გაფართოება მის შემადგენლობაში უკრაინისა და ბელარუსის შეყვანით, კვალიფიცირდება როგორც “ზომიერ” (Moderate), ანუ “სლავურ” (Slavic) ევრაზიიზმად, ხოლო რუსეთის საზღვრების ყოფილი საბჭოთა კავშირის საზღვრებამდე გაზრდა – “უკიდურესად” (Extreme), ანუ “საბჭოთა” (Soviet) ევრაზიიზმად (O’oughlin and Talbot, 2005, pp. 37-44). არსებობს კიდევ, რბილად რომ ვთქვათ, ღიმილის მომგვრელი, დროში გაწერილი ეგრეთ წოდებული ევრაზიული რუსეთის სამოკავშირეო სახელმწიფოს ჩამოყალიბების პროექტი, რომელმაც 2006 წლიდან 2014 წლამდე უნდა მოიცვას არა მხოლოდ დსთ-ის ქვეყნები, არამედ ალბანეთი, მაკედონია, მონღოლეთი, სერბეთი, ჩერნოგორია, აგრეთვე ასოცირებული წევრების განსაკუთრებული უფლებებით – ბულგარეთი, უნგრეთი, საბერძნეთი, ისრაელი, ლიბანი, პოლონეთი, სირია, სლოვაკეთი, სლოვენია, ბალტიის ქვეყნები, რუმინეთი, თურქეთი, ხორვატია, ჩეხეთი, კორეის სახალხო დემოკრატიული რესპუბლიკა, სამხრეთ კორეა (Панарин, 2006, сс. 539-543).

ევრაზიისტებისთვის ეკონომიკა უნდა ექვემდებარებოდეს ევრაზიული სახელმწიფოს, ევრაზიული ცივილიზაციის, ევრაზიული კულტურის იდეას (Дугин, 2002з, с. 627). ამიტომ ევრაზიისტები განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ ეგრეთ წოდებული “ჰეტეროდოქსული ეკონომისტების” მოძღვრებებს, რომლებიც ეკონომიკას განიხილავენ როგორც კულტურიდან ნა-

წარმოებს, და რომლებსთვისაც უპირველესი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკის ხასიათის განმსაზღვრელ ისეთ ფაქტორებს, როგორცაა ისტორიული, კულტურულ-ცივილიზაციური, სივრცობრივი და ეროვნული. “ჰეტეროდოქსული ტრადიციების” (ამ „ტრადიციების“ ავტორთა რიცხვს ევრაზიისტები მიაკუთვნებენ ისეთ გამოჩენილ ეკონომისტებს, როგორებიც არიან სისმონდი, ლისტი, კეინზი, შუმპეტერი, შმოლერი, პერუ, გეზელი და სხვ.) ყველა ეკონომიკური თეორია, გაერთიანებული ვერეთ წოდებულ „ეკონომიკის მესამე გზის“ (Дугин, 2002з, с. 627) ბლოკში უპირისპირდება ეკონომიკურ ორთოდოქსიას – სოციალისტურსა და ლიბერალურ-კაპიტალისტურს. ევრაზიისტებისთვის ბაზარი და კერძო საკუთრება განუკუთვნება პრაგმატულად დასაშვებ და პრაგმატულად სასარგებლო სფეროს, რის საფუძველზეც ისინი აღიარებენ არა “საბაზრო საზოგადოებას”, არამედ “ბაზრის მქონე საზოგადოებას”, სადაც საბაზრო პრინციპი არ უნდა ემუქრებოდეს იდეოკრატის, ანუ საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში იდეალური საწყისის დომინირების საფუძველებს (Дугин, 2002з, с. 629). ნათქვამიდან გამომდინარე, ევრაზიისტული ეკონომიკის ამოცანაა ევრაზიის სახელმწიფოში მცხოვრები კონკრეტული ხალხების კულტურულ-ისტორიული გზის ამსახველი ყველა ეკონომიკური სისტემის შენარჩუნება და განვითარება (Дугин, 2004в, с. 286).

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ევრაზიისტული მრავალწობიანობა უნდა ჩამოყალიბდეს შემდეგ საფუძველზე (Дугин, 2004 в, с. 288):

- სახელმწიფო კონტროლი სტრატეგიულ დარგებში (ანუ ევრაზიაში სახელმწიფო საკუთრებაში უნდა იყოს მიწა, მდინარეები, ტბები, ზღვები, სასარგებლო წიაღისეული და მათი მომპოვებელი და პირველადი გადაამუშავების საწარმოები, შეიარაღებული ძალები, სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსი, საერთო ევრაზიული ვალუტის ემისიის განმახორციელებელი ფინანსური ინსტიტუტი, საპენსიო ფონდები, სატრანსპორტო მაგისტრალები, ენერჯეტიკა);
- თავისუფალი ბაზარი წვრილ და საშუალო წარმოებაში, ვაჭრობასა და მომსახურების სფეროში;

- და კოლექტიური მეურნეობრიობის მრავალფეროვანი ფორმები (ანუ კოოპერატივები, სააქციო საზოგადოებები და ა.შ., რომლებიც დაშვებულია მრეწველობაში, მშენებლობაში, საბანკო-საკრედიტო და საბირჟო სფეროებში, სამედიცინო მომსახურებაში, განათლებაში, კულტურაში და ა.შ.).

“საკუთრების პრინციპს” ევრაზიისტები ამჯობინებენ “ფლობის პრინციპს”, როცა მესაკუთრემ უნდა იხელმძღვანელოს სოციალური პასუხისმგებლობით და ორიენტირება მოახდინოს საზოგადოებრივი კეთილდღეობის მიზნებზე (Дугин, 2004в, с. 289), ანუ მესაკუთრე თავისი საკუთრების გამოყენებისათვის პასუხისმგებელი უნდა იყოს საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წინაშე (Дугин, 2004в, с. 288). ამასთან, სახელმწიფომ ხელი უნდა შეუწყოს ეროვნულ მეწარმეობას, განახორციელოს პატერნალისტური პოლიტიკა, თანაც გამოიყენოს სატარიფო და არასატარიფო პროტექციონიზმის მექანიზმები (Дугин, 2004в, с. 290). ევრაზიულ სახელმწიფოდ რუსეთის ფედერაციის გაფართოების პროცესს წინ უნდა უძღოდეს დსთ-ს ქვეყნებზე აღნიშნული პატერნალისტური პოლიტიკის გავრცელება, მათი “საბაჟო კავშირში” ჩართვისა და დსთ-ის საზღვრებში “ერთიანი ეკონომიკური ზონის” ჩამოყალიბების გზით (Дугин, 2004в, сс. 290-291).

რუსეთ-ევრაზიის ეკონომიკა, ზემოთ განხილულ პრინციპებზე დაფუძნებული, აყალიბებს დამოუკიდებელ ევრეთ წოდებულ “მეოთხე ზონას”, რომელიც არა მხოლოდ არსით განსხვავდება დანარჩენი გიგანტური ეკონომიკური ზონებისგან – ამერიკული, ევროპული და წყნარი ოკეანის ზონებისგან, არამედ უპირისპირდება კიდევ მათ (Дугин, 2002ж). დანარჩენებისგან “მეოთხე ზონის” პრინციპული განსხვავება ასახვას პოულობს ამა თუ იმ პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოს მიერ ევროპული თუ ევრაზიისტული გზის არჩევის პრობლემაშიც (იხ., მაგალითად, Жалило, 2003).

ევრაზიისტების ძირითადი შეხედულებების განხილვისას უნებლიედ დგება საკითხი იმის შესახებ, თუ რა უფრო მნიშვნელოვანია მათთვის, ის ზემოთ განხილული პრინციპები, რომელთა საფუძველზეც უნდა აშენდეს ევრაზიული სახელმწიფო,

თუ რუსეთის იმპერიის აღდგენა ნებისმიერ ფასად. საკითხის ამგვარად დასმა პროვოცირებულია, უწინარეს ყოვლისა, იმით, რომ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, თუმცა ევრაზიისტები უარყოფითად ეკიდებიან მარქსიზმს, მაინც მიესალმნენ საბჭოთა წყობილების დამყარებას, რამაც რუსეთის ტერიტორია გაზარდა. ასევე უარყოფითად არიან რა განწყობილი ლიბერალურ-კაპიტალისტური ორთოდოქსიისადმი (რაც ასევე აღვნიშნეთ ზემოთ), ევრაზიისტების თანამედროვე ლიდერებმა რამდენადმე ფრთხილად აღიქვეს ანატოლი ჩუბაისის იდეა ევრეთ წოდებული “ლიბერალური იმპერიის”²¹ შექმნის შესახებ (Чубаиц, 2003)

²¹ ჩუბაისის “ლიბერალური იმპერიის” იდეა განსაკუთრებით პოპულარული იყო 1998-2005 წლებში (Simons, 2008, pp. 70-81). უნდა აღინიშნოს, რომ უშუალოდ “ლიბერალური იმპერიის” იდეა არ არის რუსული წარმომავლობის (იხ., მაგალითად, Крупнов, 2005), და რომ იგი პირველად ჯერ კიდევ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში წამოაყენეს დიდ ბრიტანეთში (იხ., მაგალითად, Matthew, 1973), რომელიც შემდეგ XX საუკუნის დამლევს განვითარდა (მაგალითად, Reiff, 1999) და მკვეთრად ამერიკული “ელფერი” შეიძინა (მაგალითად, Farrell, 2005). როგორც ჩანს, უნდა დავეთანხმეთ მოსაზრებას, რომ “ლიბერალური იმპერიის” რუსული ვერსიის ჩამოყალიბების დაჩქარებას განსაკუთრებული ბიძგი მისცა აშშ-ის სამხედრო მოქმედებამ ავღანეთსა და ერაყში (Torbakov, 2003), როგორც ამერიკული “დემოკრატიული იმპერიის” ჩამოყალიბების შესაძლებლობამ (Kurtz, 2003). ხაზი უნდა გავუსვათ, რომ ამჟამად საკმაოდ გავრცელებულია თანამედროვე ამერიკული იმპერიის სხვადასხვა ვარიანტების კრიტიკული ანალიზი (მაგალითად, Amsden, 2007).

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ პოსტსაბჭოთა სივრცეში რუსეთის პოლიტიკაში ერთმანეთთანაა კავშირში “ენერგეტიკული დამოკიდებულება” (“Energy Dependence”) და “პოლიტიკური დამოუკიდებლობა” (“Political Independence”), როცა ერთის გაძლიერებით მეორე სუსტდება (Smith, 2004, pp. 5-8). შემთხვევითი როდია, რომ რუსეთისთვის, “ლიბერალური იმპერიის” ჩამოყალიბებასთან ერთად განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მიზანმიმართულ წინსვლას “ენერგეტიკული იმპერიის” შექმნისკენ (Hill, 2004), რომელიც მნიშვნელოვანწილად ეფუძნება პუტინისეულ მითს რუსეთის “ენერგეტიკულ ზესახლმწიფოდ” ჩამოყალიბების შესახებ (Shevtsova, 2007, pp. 133, 194). მოსკოვის ენერგეტიკული პოლიტიკა ხელს უწყობს “ახალი ეკონომიკური იმპერიალიზმის” (“New Economic Imperialism”) ჩამოყალიბებას, რომელიც ვრცელდება არა მარტო გარე სამყაროზე, არამედ თავად რუსეთზეც და მის ეკონომიკაზეც (Goldman, 2008a, 2008b, pp. 172-176). მოცემულ კონ-

(რომლის თანახმადაც რუსეთს ეკონომიკური ექსპანსიის გზით (მაგალითად, Crane, Peterson and Olikier, 2005)²² შეუძლია და კიდევ უნდა აღადგინოს ეკონომიკური გავლენა (იხ., მაგალითად, Kissinger, 2002, p. 76) მთელ პოსტსაბჭოთა სივრცეზე), თუმცა ბოლოს მაინც მიესალმნენ ამ იდეას (Yasmann, 2004) და ამაღდროულად რუსეთის იმპერიის აღდგენის ეს პროექტი “ლიბერალ-ევრაზიიზმად” მონათლეს (Дугин, 2004a, сс. 99-103).

საყურადღებოა, რომ რუსეთ-ევრაზიის იმპერიის მოწყობის მოყვანილი შეხედულებები სათავეს იღებს პირველი ევრაზიისტების ნაშრომებში და განავითარეს მათმა თანამედროვე მიმდევრებმა, რომლებიც თავს ნეოევრაზიისტებს უწოდებენ. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ნეოევრაზიიზმს მეტი აგრესიულობა²³ ახასიათებს, ვიდრე XX საუკუნის 20-იანი წლების ევრაზიიზმს, თუმცა ორივეს “ანათესავებს” იმის რწმენა, რომ რუსეთი დიდი სახელმწიფოა და, საერთაშორისო ურთიერთობებში რუსეთის ადგილს გეოპოლიტიკაში აქვს გადგმული ფესვები (Rangsimaporn, 2006, p. 380).

საინტერესოა იმის აღნიშვნა, რომ ნეოევრაზიიზმის თანამედროვე კრიტიკოსებს მიაჩნიათ, რომ ეს მოძღვრება:

ტექსტშია განსახილავი რუსეთის ენერგეტიკული სტრატეგია ევროპის მიმართაც (Bugajski, 2008, pp. 73-80).

²² მის “არქიტექტორთა” ჩანაფიქრით “ლიბერალური იმპერია” უნდა შეიქმნას არა ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების ძალადობრივი შეიარაღებული ოკუპაციის გზით, არამედ მათ ტერიტორიაზე მდებარე ძირითადი ეკონომიკური ობიექტების დაუფლების საშუალებით (აქტივების შექმნისა და განვითარების გზით). ამ მიმართულებით რუსეთის ხელმძღვანელობის მიერ გადადგმული რეალური ნაბიჯები (მაგალითად, პაპავა და თაფლაძე, 2009, ხადური 2008, Папава и Старр, 2006) ყოველთვის არ შეესაბამებოდა ლიბერალობის საყოველთაოდ აღიარებულ ფასეულობებს (მაგალითად, Папава, 2007a), რაც არც არის გასაკვირი, თუ გავითვალისწინებთ პუტინის რუსეთის რევიმის საკმაოდ არადემოკრატიულ და არალიბერალურ ხასიათს (მაგალითად, Åslund 2005, Trenin, 2005).

²³ ნეოევრაზიისტების აგრესიული ხასიათის მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ მათი ლიდერის ალექსანდრე დუგინის დამოკიდებულება საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთის ომისადმი, საქართველოს ოკუპაციისადმი (მაგალითად, Дугин, 2008a).

1. განიცდის საბჭოთა სტილის მარქსიზმ-ლენინიზმის ძლიერ ზეგავლენას (Tchantouridze, 2004);
2. არის მარქსიზმისა და ნაციონალიზმის ნარევი (Shlapentokh, 1997);
3. ერთ რიგშია ბოლშევიზმთან და ფაშიზმთან (Ingram, 2001), აგრეთვე სლავოფილიზმთან, პანსლავიზმთან, ანტისემიტიზმთან და სტალინიზმთან (Umland, 1998, p. 92);
4. ახდენს რუსული კულტურისა და ისტორიის ფალსიფიცირებას (Орешкин, 2001).

დღეისათვის ევრაზიიზმი ულტრამემარცხენე და ულტრამემარჯვენე პოლიტიკოსების გამაერთიანებელი თანამედროვე რუსული “წითელ-მიხაკისფერი” კოალიციის გეოპოლიტიკურ თეორიულ საფუძვლად იქცა (Clover, 1999, p. 9).

ევრაზიის სახელმწიფოს ჩამოყალიბების იდეის რეალიზაციის გზაზე ყაზახეთის პრეზიდენტის ნურსულთან ნაზარბაევის მიერ ინიცირებული იქნა დსთ-ში საბაჟო კავშირის შექმნა (Дутин, 2004a, с. 86), რომელშიც შევიდნენ რუსეთი, ბელარუსი, ყაზახეთი, ყირგიზეთი და ტაჯიკეთი. ევრაზიისტული ინტეგრაციის პროცესში მნიშვნელოვანი ნაბიჯი გახდა საბაჟო კავშირში შემაჯავალი ქვეყნების მიერ ევრაზიის ეკონომიკური გაერთიანების სახელმწიფოთაშორისი ორგანიზაციის, ახალი პოლიტიკური გაერთიანების ფაქტობრივი ბირთვის შექმნა. ეკონომიკური გაერთიანების სახელმწიფოთაშორის ორგანიზაციას 2006 წლის იანვარში უზბეკეთიც შეუერთდა. ევრაზიისტული ინტეგრაციის გაღრმავებისკენ მნიშვნელოვანი წინსვლა იყო 2003 წელს რუსეთის, ყაზახეთის, უკრაინის და ბელარუსის მიერ “ერთიანი ეკონომიკური სივრცის” ორგანიზაციის შესახებ ხელშეკრულების დადება. საინტერესოა, რომ პირველი წლების გამოცდილება ცხადყოფს ინტეგრირებულ სახელმწიფოთა შორის მთელი რიგი წინააღმდეგობების არსებობას, რომლებიც გამოწვეულია, უწინარეს ყოვლისა, ხშირ შემთხვევაში მათი ინტერესების შეუთავსებლობით (იხ., მაგალითად, Ултанбаев, 2003, сс. 158-161, 2006, сс. 47-49).

არსებობს ევრაზიული ეკონომიკური კავშირისა (Eurasian Economic Union) და ევრაზიული ენერგეტიკული გაერთიანების

(Eurasian Energy Community) შექმნის პროექტებიც. ისინი მოიცავს ცენტრალურ აზიას, კავკასიასა და აღმოსავლეთ ევროპას, და მიზნად ისახავს, რუსეთი გადააქციოს ევრაზიის ენერგეტიკულ, სატრანსპორტო და, საბოლოო ანგარიშით, ეკონომიკურ ჰაბად (Hahn, 2002).

ევრაზიული სახელმწიფოს შექმნის პერსპექტივების თაობაზე ევრაზიისტების ოპტიმიზმის საპირწონედ რუსეთისათვის ყველაზე სერიოზულ ამოცანას წარმოადგენს არა გაფართოება, არამედ თავისი ერთიანობის შენარჩუნება,²⁴ რაც ვლინდება ციმბირის შენარჩუნების პრობლემაში, რომელიც გამოწვეულია რუსეთში დემოგრაფიული ვარდნითა და ჩინეთში საპირისპირო ტენდენციებით (Бжезинский, 2005б, сс. 139-140).

აღიარებს რა რუსეთის მიზანს აღადგინოს იმპერია, ამერიკის შეერთებული შტატები თავის ძირითად ამოცანებად მიიჩნევენ ხელი შეუწყოს რეგიონში გეოპოლიტიკური პლურალიზმის ტენდენციების გაძლიერებას, საზოგადოების მოღერნიზაციის გაღრმავებას, საბაზრო ეკონომიკის საფუძველზე პოლიტიკური სისტემის დეცენტრალიზაციას, რის შედეგადაც რუსეთი შეძლებს გახდეს კონფედერაცია, რომელშიც შევიდოდა რუსეთის ევროპული ნაწილი, ციმბირის რესპუბლიკა და შორეული აღმოსავლეთის რესპუბლიკა (Бжезинский, 2005а, сс. 239-240). ასეთი რეკომენდაცია ძირუღადად მიუღებელია არა მარტო ევრაზიისტებისათვის, არამედ თავად სრულიად რუსეთის ნაციონალური იდეისათვის, შექმნას იმპერიული სახელმწიფო, რომელიც მოიცავს ყოფილ საბჭოთა სივრცეს, და არა მხოლოდ. ზბიგნევ ბჟეზინსკის მოცემულ ევრსიაზე მხოლოდ “მორალური რევანში” შეგვიძლია ვუწოდოთ ცნობილი რუსი ევრაზიისტის იგორ პანარინის სცენარს იმის თაობაზე, რომ შეერთებული შტატები ექვს ნაწილად დაიშლება, ხოლო აღასკა რუსეთს დაუბრუნდება (Osborn, 2008).

---

²⁴ იხ., მაგალითად, Тихонравов Ю.В. Хрестоматия от геополитики к хронополитике, საიტზე http://vasilieva.narod.ru/gu/stat_rab/book/Geopolitika/Hrestomatia5.aspx.htm, წიგნში: Тихонравов Ю.В. *Начала геополитики*, საიტზე http://vasilieva.narod.ru/gu/stat_rab/book/Geopolitika/Geopolitika.htm.

ევრაზიისტობის თანამედროვე ინტერპრეტაციებში ნეო-ევრაზიისტობის გარდა უნდა გამოვყოთ ევრეთ წოდებული “პრაგმატული ევრაზიიზმი” და “ცივილიზაციათაშორისი ევრაზიიზმი” (Rangsimaporn, 2006); პირველ მათგანს რუსეთის პოლიტიკური ხელმძღვანელობა იყენებს რუსეთის ინტერესების ღეგიტიმაციისათვის ერთდროულად დასავლეთშიც და აზიაშიც, ამ ორ ვექტორს შორის გაწონასწორებული საერთაშორისო პოლიტიკის განხორციელების დასაბუთების მიზნით; ხოლო მეორე ფოკუსირდება რუსეთის, როგორც ევროპისა და აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონის გამაერთიანებელი ხიდის უნიკალური გეოგრაფიული მდებარეობის პრაგმატულ გამოყენებაზე, რაც ხაზს უსვამს კონტინენტებს შორის რუსეთის “ცივილიზაციათაშორის” ფუნქციას. აღვნიშნავთ, რომ, ჩვენი აზრით, “ცივილიზაციათაშორისი ევრაზიიზმი” ალბათ არ იმსახურებს ევრაზიისტობის ინტერპრეტაციის დამოუკიდებელ ვარიანტად განხილვას, და არა მარტო იმიტომ, რომ ის ფართოდ გავრცელებული არ არის (Rangsimaporn, 2006, p. 372), არამედ იმიტომაც, რომ ფაქტობრივად გამოიყენება „პრაგმატული ევრაზიისტობის“ დასაბუთებისათვის (Rangsimaporn, 2006, p. 383), ხოლო მისი ავტორი მიხეილ ტიტარენკო (Титаренко, 1998) კი ნეოევრაზიისტობის მომხრეა (Rangsimaporn, 2006, p. 383).

თანამედროვე რუსულ გეოპოლიტიკურ აზროვნებაში ევრაზიიზმის უფრო დეტალური კლასიფიკაციის თანახმად შეგვიძლია გამოვყოთ შემდეგი ხუთი ჯგუფი: “ექსპანსიონისტები” (Expansionists), “ცივილიზაციონისტები” (Civilizationists), “სტაბილიზაციონისტები” (Stabilizers), “გეოეკონომისტები” (Goeconomists) და “დასავლელები” (Западники, Westerners) (Tsygankov, 2003):

- “ექსპანსიონისტები” ატლანტიზმსა და თავისუფალ ვაჭრობას ამერიკის შეერთებულ შტატებთან აიგივებენ და ეს რუსეთისათვის ძირითად საფრთხედ მიაჩნიათ, ამიტომ მას (რუსეთს) მიიჩნევენ კულტურულად ანტიდასავლურ სახელმწიფოდ, იმპერიად, რომელიც, ამასთან, ტერიტორიულად მუდმივად ფართოვდება;
- “ცივილიზაციონისტები” ითვლებიან თანამედროვე პროკომუნისტურ პოლიტიკოსებად და იდეოლოგუ-

ბად, რომლებიც ასევე რუსეთის სახით ხედავენ მხოლოდ და მხოლოდ იმპერიას, ოღონდ ყოფილი საბჭოთა კავშირის საზღვრებში;

- “სტაბილიზაციონისტები” ტრადიციული ტერიტორიული იმპერიის ნაცვლად რუსეთს ანიჭებენ პოსტ-კომუნისტურ ევრაზიაზე არაფორმალური კონტროლის როლს, რადგან მიაჩნიათ, რომ რუსეთის, როგორც დიდი სახელმწიფოს (Великая держава, Great Power) გარეშე შეუძლებელია ამ რეგიონში მშვიდობისა და სტაბილურობის შენარჩუნება;
- “გეოეკონომისტებს”, უნარჩუნებენ რა რუსეთს ევრაზიული იდენტურობის იმიჯს, მიაჩნიათ, რომ რუსეთს ევრაზიის რეგიონზე კულტურული კი არა, ეკონომიკური გავლენა უნდა ჰქონდეს, და ევრაზიის “ცენტრში” თავისი ყოფნის უპირატესობის გამოყენებით უნდა განახორციელოს ტრანსნაციონალური ეკონომიკური პროექტები, რისთვისაც უნდა მიიზიდოს ინვესტიციები როგორც დასავლეთიდან, ისე აზიის სახელმწიფოებიდან;
- რუსული “ვესტერნიზმის” (Russian Westernism) სკოლის წარმომადგენლებისათვის რუსეთი არსებითად ევროპული ქვეყანაა, რომელმაც თავი უნდა გააიგივოს უმთავრესად დასავლეთთან, ხოლო მისი როლი ევრაზიაში უნდა შემოიფარგლოს ლიბერალური დემოკრატიის სტანდარტების დამკვიდრებით.

ჩვენი აზრით, რუსული “ვესტერნიზმის” სკოლის წარმომადგენლების ევრაზიისტებთან მიკუთვნება სწორი არ იქნება, რადგან ისინი რუსეთის ისეთ სტრატეგიას უჭერენ მხარს, რომელიც მას თანდათან ჩამოაცილებს ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებს (Tsygankov, 2003). თანაც ამ სკოლის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენლის დიმიტრი ტრენინის ფართოდ ცნობილ წიგნს, რომელიც მიზანმიმართულად ავითარებს თანამედროვე რუსული “ვესტერნიზმის” იდეებს, სიმბოლურად “ევრაზიის დასასრული” ეწოდება (Trenin, 2002). რუსეთის, როგორც “ახალი დასავლეთის” ჩამოყალიბების კონცეფცია ეფუძნება ორ ფაქტორს – ქვეყნის გახსნა გარე სამყარო-

სათვის და რუსული კაპიტალიზმის განვითარება, – რომლებიც
ნელა, მაგრამ კარდინალურად გარდაქმნის რუსეთის საზოგადოებას, რის შედეგადაც რუსეთი შეიძლება გახდეს დასავლური ქვეყანა, თუმცა არა ევროპული (Тренин, 2006). აშკარაა, რომ ეს ორი ფაქტორი ჯერ კიდევ არ არის რუსეთის შესაძლო “ვესტერნიზაციის” განმსაზღვრელი, რაც ყველაზე მწვავედ გამოვლინდა 2008 წლის აგვისტოში საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთის აგრესიით. შემთხვევითი როლია, რომ დასავლელი ექსპერტები სინანულით აღნიშნავენ დასავლეთის შესაძლო შეცდომას, როცა თავის დროზე დაიჯერეს, თითქოს ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 90-იან წლებში დაწყებულ რუსეთის “ვესტერნიზაციის” პროცესს მეტ-ნაკლებად ძლიერი ფესვები ჰქონდა (მაგალითად, Hirsh, 2008). ჩვენი ღრმა რწმენით, ელცინის რუსეთის “ვესტერნიზაციის” პროცესის დაწყება, უწინარეს ყოვლისა, განაპირობა იმდროინდელი რუსეთის სახელმწიფოს პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა სისუსტემ, რის გამოც მას დასავლეთის პოლიტიკური და ფინანსური დახმარება სჭირდებოდა, ხოლო პოლიტიკურად და ეკონომიკურად მოძლიერებულ პუტინის რუსეთს აღარ სჭირდება თავი მოგვანჯენოს, თითქოს დასავლურ ფასეულობათა ერთგულია (მაგალითად, Asmus, 2008). და საერთოდ, რუსეთის რა “ვესტერნიზაციაზე” შეიძლება ლაპარაკი, როცა დასავლეთისათვის ჭკუის სასწავლებლად საქართველოში რუსეთის შეჭრის ძირითადი გაკვეთილებია მისი პროდასავლური ორიენტაციის უგულვებელყოფა, რუსეთზე ევროპის ენერგოდამოკიდებულების შემცირების შესაძლებლობათა გამორიცხვა და მსოფლიო წესრიგის უპატივცემულობა (Petersen, 2008). ამასთან, უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოებაც, რომ მოსკოვისათვის ევრაზიიზმს ორი ურთიერთდაკავშირებული სტრატეგიული მიზანი აქვს ევროპასთან მიმართებაში: ევროპის გადაქცევა რუსეთის გავლენის სფეროდ და ამერიკის შეერთებულ შტატებთან ევროპის კავშირების გაწყვეტის გზით ევროატლანტიზმის შესუსტება (Bugajski, 2008, c. 1).

უინტერესო არ იქნება იმის ხაზგასმა, რომ ზემოაღნიშნული “ექსპანსიონისტები” “ცივილიზაციონისტებს” (სხვაგვარად რომ ვთქვათ, თანამედროვე რუსეთელ კომუნისტებსა და

მათ ლიდერს²⁵) მემარცხენე ევრაზიისტების კვალიფიკაციას აძლევენ (Дугин, 2002a, с. 586), ხოლო ლიბერალური იმპერიის შექმნის გზით, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებზე კრემლის გავლენის აღდგენის მომხრეებს – ლიბერალ ევრაზიისტების. როგორც ჩანს, ტრადიციული დასავლეთევროპული გაგებით “მემარცხენეების” და “მემარჯვენეების” ცნებებით ძნელია აღეკვადურად წარმოაჩინო თანამედროვე რუსული პოლიტიკური სპექტრი (Matern, 2007, p. 31). და ეს მთლიანად შეესაბამება “ექსპანსიონისტების” ერთ-ერთი ლიდერის გულახდილ აღიარებას, რომლის თანახმადაც “ევრაზიიზმი არ ყოფილა და არ არის არც მემარჯვენე, არც მემარცხენე, არც ლიბერალური, არც სოციალისტური. ევრაზიისტები მზად არიან მხარი დაუჭირონ ნებისმიერი იდეოლოგიური ბანაკის წარმომადგენლებს, რომლებიც იცავენ სახელმწიფოებრიობის ელემენტებს, სხვა ევრაზიისტულ ფასეულობებს” (Дугин, 2001).

დასასრულ ევრაზიისტობის “სენის” შესახებ ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ საეჭვოა რუსეთმა შეძლოს პოსტსაბჭოთა სივრცეში დომინირება, და არა მხოლოდ იმიტომ, რომ სხვა “მოთამაშეებს”, ამ სივრცეში რომ გამოჩნდნენ, მნიშვნელოვნად დიდი ეკონომიკური, საინფორმაციო და სამხედრო რესურსები აქვთ (თუმცა იმპერიის შესაქმნელად რესურსები არ არის მთავარი), არამედ უპირველეს ყოვლისა იმის გამო, რომ რუსეთის ელიტა, ტრადიციულად ეროვნული ეგოიზმით შეპყრობილი (Milov, 2008, p. 18), ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებს ევრაფერს შესთავაზებს “გარდა პომპეზური განცხადებებისა თავისი სიდიადის, თავისი ისტორიული როლის, რუსული ეთნოსის მესიანისტური ისტორიული დანიშნულების შესახებ და ა.შ.” (Понтоковский, 2005).

²⁵ იხ., მაგალითად, (Зюганов, 1994, 1996, 1997).

3. “ცენტრალური კავკასია”: ძირითადი გეოპოლიტიკონომიური პრობლემები და ევრაზიიზმი

კავკასია ეს არის ტერიტორია შავ, კასპიისა და აზოვის ზღვებს შორის, ანუ ტერიტორია ევროპისა და აზიის საზღვარზე. ასევე მიჩნეულია, რომ ეს ტერიტორია მდებარეობს ევროპას, ახლო აღმოსავლეთს (the Middle East), ცენტრალურ აზიასა (Inner Asia) და რუსეთის სფეროს (the Russian sphere) შორის (Lewis and Wigen, 1997, p. 203).

“კავკასიის” ცნების თანამედროვე გეოპოლიტიკური გაგება ჩამოყალიბდა რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობის შემდეგ (Breyfogle, 2005, Jersild, 2002). კერძოდ, კავკასიაში მისი მოსვლის შემდეგ კავკასიონის მთავარი ქედის მდებარეობის გათვალისწინებით ჩნდება ტერმინები “ამიერკავკასია” (“Закавказье”) (მაგალითად, გამყრელიძე, 2008, Гамкрელიძე, 1998, King, 2008b, p. xiii), ანუ კავკასიონის ქედს გადაღმა და “ჩრდილოეთ კავკასია”, ანუ ტერიტორია კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთით. მიუხედავად იმისა, რომ თეირანისათვის, მოსკოვისგან განსხვავებით, განსახილველი რეგიონი კავკასიონს გადაღმა კი არა, გადმოღმაა, სპარსულ ენაზეც ამ რეგიონს “კავკასიონის გაღმა” ეწოდება (*maveran-e kafkas*) (მაგალითად, განჩილაძე, 2003, გვ. 17). ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ რეგიონის იდენტიფიკაციის საერთაშორისო პრაქტიკაზე, უწინარეს ყოვლისა, სწორედ რუსულმა ტრადიციამ მოახდინა გავლენა.

ტერიტორიულად ჩრდილოეთ კავკასია მთლიანად შედის თანამედროვე რუსეთის ფედერაციის შემადგენლობაში და იგი იყოფა ორ – მთისწინა და მთიან ნაწილებად. პირველის შემადგენლობაში შედის რუსეთის ფედერაციის სუბიექტები: კრასნოდარის და სტავროპოლის მხარეები, ასტრახანისა და როსტოვის ოლქები და ყალმუხეთის რესპუბლიკა, ხოლო მეორე

რის შემადგენლობაში – ადიღეს, დაღესტნის, ინგუშეთის, ყაბარდო-ბალყარეთის, ყარაჩაი-ჩერქეზეთის, ჩრდილოეთ ოსეთის-აღანიის და ჩეჩნეთის რესპუბლიკები.

აღსანიშნავია, რომ კავკასიის სამხრეთ საზღვრების განმარტება, როგორც წესი, ეფუძნებოდა იმას, თუ სად გადიოდა კავკასიის რეგიონში რუსეთის იმპერიის სამხრეთი სახელმწიფო საზღვრები (ისმაილოვი და პაპავა, 2007, გვ. 34-35, Исмаилов и Папавა, 2006, сс. 17-18, 2007, сс. 17-18, Ismailov and Papava, 2006, p. 10, 2008a, 2008b, pp. 8-9). კავკასიის სამხრეთი საზღვრების ყველაზე თვალსაჩინო შეცვლა XIX საუკუნის დამდეგს გამოვლინდა ყარსის მაგალითზე. კერძოდ, იგი კავკასიის შემადგენელ ნაწილად ჩაითვალა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც რუსეთის იმპერიამ იგი ომის შედეგად წაართვა ოსმანთა იმპერიას; რუსეთის მიერ ყარსის, არდაგანისა და ბაიაზეთის დაკარგვამ კი განაპირობა ის, რომ ამ რეგიონებს გარკვეულწილად აღარ მიიჩნევდნენ კავკასიის რეგიონებად, რადგან რუსეთის პოლიტიკურ და ისტორიულ დოკუმენტებში ისინი კავკასიის რეგიონებად აღარ მოიხსენიება. ამავდროულად, ამ რეგიონებმა, რომლებმაც დამოუკიდებლობა გამოაცხადეს, 1918 წელს შექმნეს სახელმწიფო – “სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიის (ყარსის) დემოკრატიული რესპუბლიკა” (Гаджиев, 1992, 2004, Тагиева, 2005), რომლის სახელწოდებაშიც მკაფიოდ ვლინდება მისი კავკასიისადმი კუთვნილება.

რუსეთის იმპერიის მიერ კავკასიის სამხრეთ საზღვრების განსაზღვრის ტრადიცია საბჭოთა პერიოდშიც შენარჩუნდა, როცა “Закавказье”-ს შემადგენლობაში შედიოდა სამი მოკავშირე რესპუბლიკა – აზერბაიჯანი, საქართველო და სომხეთი.

XX საუკუნის 90-იანი წლების დამდეგს, საბჭოთა კავშირის დაშლისა და აზერბაიჯანის, საქართველოსა და სომხეთის მიერ დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, პრაქტიკულად ყველგან, თავად რუსეთის გარდა (მაგალითად, Возжеников, ред., 2006, сс. 158-160, Гаджиев, 2003, Михайлов, ред., 2007, сс. 205-213), ტერმინი “Закавказье” შეიცვალა უფრო კორექტული “სამხრეთ კავკასიის” ტერმინით. საქართველოში პირველად ამ ტერმინე-

ბის ჩანაცვლების დასაბუთებული წინადადება აკად. თამაზ გაყრელიძემ (გამყრელიძე, 2008, გამკრელიძე, 1998) წამოაყენა, რაც საქართველოს მთავრობის (და არა მარტო) მიერ გაზიარებულ იქნა და გასული საუკუნის 90-იანი წლების მეორე ნახევრიდან მოყოლებული ოფიციალურ დოკუმენტებში ტერმინი “ამიერკავკასიის” ნაცვლად ტერმინი “სამხრეთ კავკასია” გამოიყენება.

ისიც აღსანიშნავია, რომ იშვიათად თუ უფიქრდება ვინმე იმას, რომ ტერმინი “სამხრეთ კავკასია” ისევე, როგორც ტერმინი “Закавказье” აშკარად გამოხატავს რუსეთის გეოპოლიტიკურ შეხედულებას ამ რეგიონზე (ისმაილოვი, და პაპავა, 2007, გვ. 36, Исмаилов и Папава, 2006, с. 18, 2007, с. 19, Ismailov and Papava, 2006, p. 11, 2008a, 2008b p. 9): ცნებებით “ჩრდილოეთ კავკასია” და “სამხრეთ კავკასია” გარკვეულწილად ფიქსირდება კავკასიაში რუსეთის ახლანდელი და ყოფილი საზღვრები.

“კავკასიის” შესახებ ისმაილოვისეული კონცეფციის თანახმად (Исмаилов, 2002, Исмаилов и Кенгерли, 2002, 2003), ეს ცნება აზერბაიჯანის, საქართველოსა და სომხეთის, ასევე რუსეთის ზემოთ ჩამოთვლილი რეგიონების გარდა, მოიცავს აგრეთვე თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ოლქებს (ვილაიუტები – აგრი, არდაგანი, ართვინი, ვანი, იგდირი და ყარსი) და ირანის ჩრდილო-დასავლეთ ოლქებს (ოსტანები – აღმოსავლეთ აზერბაიჯანი, არდებილი, გილიანი, ზანჯანი, ყაზვინი, შამაღანი და დასავლეთ აზერბაიჯანი). რეგიონის ამგვარად გააზრებას საფუძვლად უდევს ის გარემოება, რომ თურქეთისა და ირანის ამ ოლქებში ისტორიულად კავკასიელი ხალხები ცხოვრობენ, რომლებიც რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობამდე მრავალი საუკუნის განმავლობაში იმავე ეთნოკულტურულ და სოციალურ-ეკონომიკურ არეალში იმყოფებოდნენ, რომელშიც კავკასიის დანარჩენი ხალხები. აქედან გამომდინარე სავსებით მართებულია თურქეთისა და ირანის ეს ოლქები ამ ქვეყნების ისეთივე “კავკასიურ” ოლქებად მივიჩნიოთ, როგორცაა ჩრდილოეთ კავკასიად წოდებული რუსეთის კავკასიის რეგიონი.

თურქეთისა და ირანის ზემოაღნიშნული გეოგრაფიული ოლქები, ისევე როგორც სომხეთი, რომელიც უდავოდ კავკა-

სიურ სახელმწიფოდ ითვლება, პრაქტიკულად თანაბრად არიან დაშორებული დიდ კავკასიონს და ნაწილობრივ მცირე კავკასიონის ტერიტორიაზე მდებარეობენ.

შესაბამისად, კავკასიის რეგიონი შედგება არა ორი (ჩრდილოეთი და სამხრეთი კავკასია), როგორც ეს რუსული გეოპოლიტიკური აზროვნების კარნახით არის გავრცელებული საერთაშორისო პრაქტიკაში და სამეცნიერო ლიტერატურაში, არამედ სამი ნაწილისგან: ცენტრალური კავკასია – აზერბაიჯანი, საქართველო და სომხეთი; ჩრდილოეთ კავკასია, რომელიც რუსეთის ფედერაციის კავკასიის მოსახლვრე ავტონომიური სახელმწიფო წარმონაქმნებისგან შედგება; და სამხრეთ კავკასია, რომელიც მოიცავს აზერბაიჯანის, საქართველოსა და სომხეთის მოსახლვრე თურქეთის ვილაიეთებსა (სამხრეთ-დასავლეთი კავკასია) და ირანის ჩრდილო-დასავლეთ ოსტანებს (სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასია).

კავკასიის ისმიალოვისეული კონცეფცია, ეფუძნება რა რეგიონის ისტორიულ თავისებურებებს, სრულფასოვნად ასახავს არსებულ გეოპოლიტიკურ რეალობას (შეტრეველი, 2007).

კავკასია სხვადასხვა გეოპოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესების ურთიერთმოქმედების ასპარეზია (მაგალითად, Метревели, 2001, Gachechiladze, 2002, Yalowitz and Cornell, 2004), ხოლო ცენტრალური კავკასია საკუთარ თავში მთელი რეგიონის პრობლემების სრული სპექტრის ერთგვარ “აკუმულირებას” ახდენს (მაგალითად, Nuriyev, 2007).

ცენტრალური კავკასიის ყოველი ცალკე ქვეყნის თანამედროვე მდგომარეობის და, განსაკუთრებით, მათი ურთიერთობის²⁶ გათვალისწინებით, კავკასიაში ინტეგრაციული პროცესების პერსპექტივების საკითხს (ისმიალოვი და პაპავა, 2007, გვ. 30-34, Исмаилов, 2002, Исмаилов и Кенгерли, 2002, Исмаилов и Папавა, 2006, сс. 13-17, 2007, сс. 13-17, Ismailov and Para-

²⁶ უნდა ვაღიაროთ, რომ აზერბაიჯანსა და საქართველოს შორისაც კი, მიუხედავად იმისა, რომ მათი რეგიონალური ინტერესები ბევრ საკითხში ემთხვევა, სამწუხაროდ, ყოველთვის როდი არსებობს ურთიერთგაგება, რაც განსაკუთრებით მწვავედ ვლინდება კონფლიქტურ რეგიონებთან მიმართებაში (მაგალითად, Welt, 1999).

va, 2006, pp. 7-9, 2008a, 2008b, pp. 6-8), გარკვეულწილად, პირობითი ხასიათი აქვს. თუ იმ შეხედულებას გავიზიარებთ, რომ კავკასიაში (ან თუნდაც მის რომელიმე ნაწილში) ინტეგრაციული პროცესები ეს მხოლოდ ოცნებაა, ვინაიდან კავკასიის ისტორიაში პოლიტიკური და კულტურული მთლიანობა არასოდეს ყოფილა (Чиковани, 2005), ეს საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორიულ დეტერმინირებამდე მიგვიყვანს, რისი უსაფუძვლობაც არაერთგზის თავად ისტორიამ დაამტკიცა (მაგალითად, Лордкиपანიძე, 1998, Metreveli, 1998). ყველაზე უკიდურესი პოზიციაა კი, რომელიც გულისხმობს მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე კავკასიის ხალხების სრულ დაქსაქსულობას, ამჟამად სულაც არ გამორიცხავს რეგიონის ქვეყნებისა და ხალხების დაახლოების, და შესაძლოა ზოგიერთი სიღრმისეული ინტერესების თანხვედრის პრინციპულ შესაძლებლობას, რაც სულაც არ არის გასაკვირი გობალიზაციის პროცესში მყოფი თანამედროვე მსოფლიოს პირობებში. ამასთან, ცენტრალურ კავკასიაზე საუბრისას, უწინარეს ყოვლისა, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ მის ტერიტორიაზე მდებარეობს სამი კონფლიქტური (მაგალითად, Хаинд-рава, 2002, Antonenko, 2005, Bertsch, Craft, Jones and Beck, eds., 2000, Birch, 1996, Cheterian, 2008, Chorbajian, Donabedian and Mutafian, 1994, Coppieters, 2001, Cornell, 2001b, 2002, Dragadze, 1999, Lynch, 2004a, Panico and Rone, 1994, Waal, 2003, Zverev, 1996), უფრო ზუსტად კი მეზობელი სახელმწიფოების მიერ ოკუპირებული რეგიონი – აფხაზეთი, მთიანი ყარაბაღი და სამხრეთ ოსეთი, რის გამოც მთელ ცენტრალურ კავკასიაში არ არის საკმარისი პოლიტიკური და ეკონომიკური სტაბილურობა. სიტუაცია კიდევ უფრო გართულდა 2008 წლის აგვისტოში საქართველოში რუსეთის შეჭრისა და რუსეთის მიერ აფხაზეთის და სამხრეთ ოსეთის სახელმწიფო დამოუკიდებლობის აღიარების შემდეგ, რასაც მსოფლიო საზოგადოებრიობამ მხარი არ დაუჭირა. ცენტრალურ კავკასიაში არასტაბილურობის პრობლემა იმითაცაა განპირობებული, რომ უშუალოდ კონფლიქტური ტერიტორიები არა მხოლოდ ტერორიზმის საყრდენად და ნარკოტრაფიკისა და ნარკოვაჭრობის სფეროში კრიმინალების თავშესაფრად, არამედ “ბინძური ფულის” გათეთრების, მძევალთა გატაცებისა და

ადამიანებით ვაჭრობის ზონადაც არის გადაქცეული (Язькова, 2005, сс. 57-58). ამგვარად, ცენტრალური კავკასიის (და, საერთოდ, მთელი კავკასიის) ერთიანობის მიღწევის იდეა უნდა მიეინიჩიოთ იმ იდეალად, რომელსაც უნდა ესწრაფვოდნენ ამ რეგიონში მცხოვრები ხალხები (Гаджиев, 2003, с. 92).

ცენტრალური კავკასიის ქვეყნების საერთაშორისო ურთიერთობებს ბევრად განსაზღვრავს ისტორიული ფესვები, რომლებიც მნიშვნელოვნ ზემოქმედებას ახდენს ამ ქვეყნების საგარეო პოლიტიკის ძირითად მიმართულებათა ჩამოყალიბებაზე (მაგალითად, Adalian, 1995, Alieva, 1995, Hovannisian, 1994, Hunter, 2000, Jones, 2003, Nodia, 1998): აზერბაიჯანი და, კიდევ უფრო მეტად, საქართველო საერთაშორისო ურთიერთობებში ორიენტირებული არიან დასავლეთისკენ, ხოლო სომხეთი – რუსეთისკენ. აქვე აღვნიშნავთ, რომ მას შემდეგ, რაც 2006 წლის აპრილიდან გაძვირდა გაზი, რომელსაც რუსეთი სომხეთს აწვდის, აგრეთვე ჩაიკეტა რუსეთ-საქართველოს საზღვარზე ზემო ლარსის საკონტროლო-გამშვები პუნქტი (რომლითაც ხორციელდებოდა რუსეთთან სომხეთის ერთადერთი ავტოსაგზაო მიმოსვლა), ყველაზე პრორუსულად განწყობილი სომეხი პოლიტიკოსებიც კი დაქვდნენ რუსეთის პოლიტიკის სტაბილურობაში მისი ყველაზე ერთგული პარტნიორების მიმართ, როგორც, მოცემულ კონკრეტულ შემთხვევაში, სომხეთია (Григорян, 2007, сс. 98-99).

ცენტრალური კავკასიის ქვეყნებიდან აშკარად გამოხატული შეფარდებითი უპირატესობით ხასიათდება აზერბაიჯანი, რომელიც მდიდარია ნახშირწყალბადოვანი რესურსებით (მაგალითად, Алиев, 2003). ამას ემატება ქვეყნის ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობაც, რაც ხელს უწყობს მის სატრანსპორტო შაბად გამოყენებას (Escudero, 2001, 2002).

ცენტრალური კავკასიის გეოგრაფიული თავისებურებებიდან გამომდინარე, აზერბაიჯანის სატრანსპორტო პოტენციალის გამოყენება ბევრად არის დამოკიდებული რეგიონის სხვა ქვეყნებზე – საქართველოსა და სომხეთზე.

საქართველოსთვის ძირითადი შეფარდებითი უპირატესობაა მისი გეოგრაფიული მდებარეობა განახლებული დიდი

აბრეშუმის გზის – ევროპისა და აზიის დამაკავშირებელი სატრანსპორტო დერეფნის გასწვრივ (Shevardnadze, 1999), რაც განსაზღვრავს კიდევ ცენტრალური კავკასიის ამ ქვეყნის ეკონომიკურ ფუნქციას (Папава, 2002). საქართველოს აქვს აგრეთვე პოტენციური შესაძლებლობანი გახდეს რუსეთის სომხეთთან და შემდეგ ირანთან დამაკავშირებელი მნიშვნელოვანი სატრანსპორტო რგოლი. პოტენციურად მნიშვნელოვანი სატრანსპორტო ფუნქცია სომხეთსაც გააჩნია, როგორც “დასავლეთ-აღმოსავლეთის” (თურქეთი-სომხეთი-აზერბაიჯანი), ისე “ჩრდილოეთ-სამხრეთის” (რუსეთი-საქართველო-სომხეთი-ირანი) მიმართულებით (მაგალითად, Мухин и Месамед, 2004).

სომხეთისათვის, ისევე როგორც საქართველოსთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია აგრეთვე სატრანსპორტო დერეფანი “დასავლეთი-სამხრეთი” (საქართველო-სომხეთი-ირანი), რომელიც შავ ზღვას სპარსეთის ყურესთან²⁷ აკავშირებს.

პრობლემა მდგომარეობს იმაში, თუ რამდენად უწყობს ხელს ცენტრალური კავკასიის ქვეყნების საერთაშორისო ურთიერთობები მათი შეფარდებითი უპირატესობების გამოყენებას (მაგალითად, Папава, 2006, Asatiani, 1998).

ნავთობისა და გაზის პრობლემა თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკასა და პოლიტიკაში იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ მრავალწილად სწორედ ის განსაზღვრავს ცენტრალური კავკასიისადმი არაერთი სახელმწიფოს ურთიერთობის ხასიათს. აქედან გამომდინარე, არ არის გასაკვირი, რომ აზერბაიჯანის ნახშირწყალბადოვანმა რესურსებმა და მათი ტრანსპორტირების მარშრუტებმა, რომლებსაც ასეთი უზარმაზარი გეოსტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს (მაგალითად, Cornell, Tsereteli and Socor, 2005), თავიდანვე განაპირობა თავისი დადებითი და უარყოფითი ეფექტები, როგორც ამ ქვეყნისათვის, ისე მთელი რეგიონისათვის (მაგალითად, O'Hara, 2004). დადებითი ეფექტი, ძირითადად, უკავშირდება დასავლეთის ქვეყნებს, რომლებისთ-

---

²⁷ სომხეთის ოფიციალურ წრეებში ეს დერეფანი კვალიფიცირებულია როგორც “ჩრდილოეთ-სამხრეთის” დერეფნის ნაწილი (ARKA, 2008), თუმცა გეოგრაფიული თვალსაზრისით უფრო სწორი იქნება, თუ ეს დერეფანი კვალიფიცირებული იქნება როგორც “დასავლეთ-სამხრეთის” დერეფანი.

ვისაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ნავთობისა და გაზის რაც შეიძლება მეტი ალტერნატიული წყაროს არსებობას, და ამიტომ ისინი თავიდანვე დიდად იყვნენ დაინტერესებული აზერბაიჯანის ენერგორესურსების ათვისებითა და მათი ტრანსპორტირების ალტერნატიული მილსადენების შექმნით. ამან კი, თავის მხრივ, უზრუნველყო მნიშვნელოვანი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოდინება როგორც აზერბაიჯანში, ისე კავკასიის სხვა ქვეყნებში (საქართველოსა და თურქეთში), სადაც ნავთობსადენები გადის. რაც შეეხება უარყოფით ეფექტებს, ისინი, უწინარეს ყოვლისა, ნავთობისა და გაზის მოპოვებისა და ტრანსპორტირების საქმეში რეგიონალური კონკურენტებისგან – რუსეთისა და ირანისგან მომდინარეობდა, რომლებიც მათ ხელთ არსებული მთელი შესაძლებლობებით თავიდანვე ცდილობდნენ თავიანთი გავლენისათვის დაექვემდებარებინათ აზერბაიჯანის ნახშირწყალბადოვანი რესურსების ექსპლუატაცია და, განსაკუთრებით, ტრანსპორტირება. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, კასპიის ენერგეტიკულ რესურსებს შეუძლია არა მარტო სარგებლობა მოუტანოს ცენტრალურ კავკასიას, არამედ საფრთხევც შეუქმნას ამ რეგიონის ქვეყნებს, რაც განპირობებულია რუსეთის შიშით, რომ გაიზრდება დასავლეთის გავლენა რეგიონზე, ეს კი, თითქოსდა, საფრთხეს უქმნის მის ეროვნულ უშიშროებას და ეწინააღმდეგება მის ინტერესებს (Rondeli, 2002).

ლოგიკის თანახმად, დასავლეთის მიმართულებით აზერბაიჯანის ნავთობისა და გაზის ტრანსპორტირების მილსადენებთან კავკასიის სამი კონფლიქტური ზონის – აფხაზეთის, მთიანი ყარაბაღის და სამხრეთ ოსეთის – ტერიტორიული სიახლოვის გამო, ისინი არც უნდა აშენებულიყო, მაგრამ ფაქტია, რომ მაინც აშენდა: იმდენად დიდია დასავლეთის დაინტერესება, რუსეთის გვერდის ავლით მიიღოს ენერგეტიკული რესურსები, რომ კონფლიქტური ზონებიდან მომდინარე საფრთხეებმაც კი ვერ შეუშალა ამას ხელი (Sokov, 2008, p. 47).

ფაქტობრივად რუსეთის მხარე არა თუ არ იყო დაინტერესებული საქართველოში სატრანსპორტო დერეფნის განვითარებით და, კერძოდ, მის ტერიტორიაზე გამავალი მილსადენ-

ების მშენებლობით, არამედ ამ პროექტების რეალიზაციას ყველა შესაძლო მექანიზმით აბრკოლებდა (Rondeli, 2002, Tsereteli, 2008). საქართველოს გავლით კასპიის ენერგეტიკული რესურსების ტრანსპორტირების მიმართ რუსეთის პოზიციის ასეთი შეფასების მართლზომიერება დადასტურდა საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთის აგრესიის დროს 2008 წლის აგვისტოში, როცა რუსეთის ავიაცია საქართველოს ტერიტორიაზე გაშვებულ მილსადენებსაც ბომბავდა (მაგალითად, Jackson, 2008), თუმცა ისინი შორსაა სამხრეთ ოსეთიდან, რომლის დაცვაც გახდა თითქოს ამ აგრესიის დაწყების მიზეზი. რუსეთის აგრესიამ და საქართველოს ნაწილობრივმა ოკუპაციამ ეჭვქვეშ დააყენა არა მხოლოდ სატრანსპორტო დერეფნის უსაფრთხოება, რომლითაც მილსადენები გადის საქართველოს²⁸ ტერიტორიაზე (Jones, 2008, Mouawad, 2008, Roberts, 2008), არამედ აზერბაიჯანის ეკონომიკური დამოუკიდებლობის დაკარგვის საფრთხის ზრდასაც შეუწყო ხელი (Cornell, 2008b, p. 312, Ismailzade, 2008). საბედნიეროდ, საქართველოს გავლით ენერგეტიკული რესურსების ტრანსპორტირებისადმი ნდობის აღდგენას, რუსეთის აგრესიის შემდეგ, დიდი დრო არ დასჭირვებია (Socor, 2008). ამასთან, იმან, რომ მოსკოვმა ვერ შეძლო ამ მილსადენებზე კონტროლის დამყარების მიზნისთვის სამხედრო გზით მიეღწია (Cohen and Szaszdi, 2009), ანუ მთლიანად მოეხდინა ყოფილი საბჭოთა კავშირიდან დასავლეთის მიმართულებით ენერგეტიკული რესურსების ტრანსპორტირების გზების მონოპოლიზება, კიდევ უფრო მეტი სტიმული მისცა ამერიკელებსაც და ევროპელებსაც გაეძლიერებინათ თავიანთი ძალისხმევა, რათა ნავთობისა და გაზის ტრანსპორტირებისათვის რუსეთის ალტერნატიული გზების განვითარების შესაძლებლობები მოეძებნათ (Krastev, 2008). ამასთან, ანკარისათვის, ბრიუსელისა და ვაშინგტონისათვის განსაკუთრებით აქტუალურია აზერბაიჯანისა და საქართველოს ტერიტორიებზე არსებული მილსადენის სისტემის უსაფრთხოების გაზრდა (Chicky, 2009, p. 12). არანაკლებ მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ ყაზახეთი, რუსეთთან მჭიდრო ურთიერთობის

²⁸ უნდა აღინიშნოს, რომ რუსეთის აგრესიის ერთ-ერთი მიზანი იყო საქართველოში გამავალი მილსადენების უსაფრთხოების მიმართ ეჭვის გაძლიერება (Hassner, 2008, p.250).

მიუხედავად, მნიშვნელოვანწილად არის დაინტერესებული აზერბაიჯანსა და საქართველოზე გამავალი სატრანსპორტო დერეფნის უსაფრთხოებით (Kassenova, 2009). ასეა თუ ისე, შეერთებული შტატების ახალი ადმინისტრაციისათვის კავკასიის ენერგეტიკული დერეფნის პრობლემა ერთ-ერთი მთავარი ხდება (Cornell, 2009). ამავე დროს, მილსადენის ქსელის დივერსიფიკაციით დაინტერესებულმა ბევრმა სახელმწიფომაც გაააქტიურა ძალისხმევა ამ მიმართულებით (Goble, 2009).

აზერბაიჯანსა და საქართველოს შორის ეკონომიკური პარტნიორობის გაღრმავების, აგრეთვე ამ პროცესში თურქეთის ჩართვის გზაზე შემდგომი ნაბიჯი შეიძლება გახდეს ყარსი-ახალქალაქი-თბილისი-ბაქოს სარკინიგზო სისტემის მშენებლობა და ამოქმედება (მაგალითად, Lussac, 2008, Ziyadov, 2005).

მოცემულ კონტექსტში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს აზერბაიჯანისა და საქართველოს ერთობლივი ძალისხმევა (მაგალითად, ჯავახიშვილი, 2008), განსაკუთრებით სუამის ფორმატის გამოყენებით, რომელიც აერთიანებს მრავალი თვალსაზრისით მსგავსი, ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნების ინტერესების მქონე ქვეყნებს: საქართველოს, უკრაინას, აზერბაიჯანსა და მოლდოვას (მაგალითად, Музаффарли, 2008, Чечелашвили, 2008). ამჟამად სუამის მომავალი (Goble, 2008a), რომელშიც აზერბაიჯანი და საქართველო „კავკასიური ტანდემის“ როლს ასრულებენ (Папава, 2008a), ბევრად არის დამოკიდებული მის მხარდასაჭერად დასაველეთის მოქმედების გააქტიურებაზე (Japaridze, 2008).

თურქეთთან ურთიერთობაში აზერბაიჯანისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მასთან ეთნიკურ, კულტურულ და ლინგვისტურ სიახლოვეს, რაც მრავალ საერთაშორისო საკითხში პოზიციების ერთიანობას განაპირობებს. ეს, როგორც მოსალოდნელიც იყო, გამოვლინდა ნავთობისა და გაზის ტრანსპორტირების მარშრუტის განსაზღვრისას.

მიუხედავად იმისა, რომ აზერბაიჯანის თურქეთთან დამაკავშირებელი უმოკლესი გზა სომხეთზე გადის, ეკონომიკური თვალსაზრისით ამ პოტენციურად საუკეთესო სატრანსპორტო

მარშრუტის შერჩევას ხელი შეუშალა ამ ორ ქვეყანას შორის არსებულმა ურთიერთობამ:

ჯერ ერთი, მთიანი ყარაბაღის გამო სომხეთისა და აზერბაიჯანის კონფლიქტმა და სომხეთის შეიარაღებული ძალების მიერ ამ კონფლიქტური რეგიონის გარეთ აზერბაიჯანული ტერიტორიების მიტაცებამ, რომ აღარაფერი ვთქვათ აზერბაიჯანის სარკინიგზო კავშირის დარღვევაზე მის ავტონომიასთან – ნახჭევანთან, ერთმნიშვნელოვნად განსაზღვრა აზერბაიჯანის უარყოფითი პოზიცია სომხეთის ტერიტორიის სატრანსპორტი დერეფნად გამოყენების მიმართ.

მეორე, თურქეთმა, თავის მხრივ, აზერბაიჯანის მხარდასაჭერად ასევე მოახდინა სომხეთთან სატრანსპორტო კომუნიკაციების ბლოკირება.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სომხეთსაც თავისი პრეტენზიები აქვს თურქეთისადმი XX საუკუნის დამდეგს “სომხების გენოციდის” აღიარების გამო. თანაც, სომხების მიერ აზერბაიჯანელების ხშირი იდენტიფიკაცია თურქებთან იმის მიზეზია, რომ სომხები აზერბაიჯანელებსაც ამ “გენოციდის” მონაწილეებად აღიქვამენ (Hunter, 2000).

სომხეთთან დაკავშირებული ეს შემთხვევა იმის თვალსაჩინო მაგალითია, რომ მის მიერ აზერბაიჯანის თურქეთთან დამაკავშირებელი უმოკლესი გზის შეფარდებითი უპირატესობის გამოყენებას ხელი შეუშალა ამ ქვეყნებთან ჩამოყალიბებულმა კონფლიქტურმა ურთიერთობამ (მაგალითად, Aras and Foster, 1999, p. 236, Harutyunyan, 2004).

2008 წლის ზაფხულში, საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთის აგრესიის დაწყების შემდეგ, თურქეთმა განაახლა თავის ძალისხმევა “კავკასიაში სტაბილურობის პაქტის” ჩამოყალიბებისა და რეალიზაციისათვის (“The Caucasus Stability Pact”) (Oxford Analytica, 2008), რომელიც ცნობილია აგრეთვე “კავკასიის ალიანსის” (“The Caucasus Alliance”), “კავკასიაში სტაბილურობის ფორუმის” (“The Caucasus Stability Forum”) ან “კავკასიაში სტაბილურობისა და თანამშრომლობის პლატფორმის” (“The Caucasus Stability and Cooperation Platform”) სახელწოდებით; ეს იდეა ჯერ კიდევ 2000 წელს ჩამოყალიბდა, თუმცა მაშინ სათანადო მოწონება ვერ დაიმსახურა (Kanbolat, 2008). ამ პაქტის სისუსტე

იმაში მდგომარეობს, რომ იგი გულისხმობს რუსეთის ჩაბმას კავკასიაში სტაბილურობის უზრუნველყოფის პროცესებში, რაც საქართველოს წინააღმდეგ მისი სამხედრო აგრესიის, მერე კი მოსკოვის მიერ ცალმხრივი წესით აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობის აღიარების შემდეგ, რომ აღარაფერი ვთქვათ რუსეთთან მათი შესაძლო ინტეგრაციის კრემლისეულ გეგმებზე (Папава, 2008b, Allison, 2008, pp. 1160-1161), ძნელია პროდუქტიულად შეაფასო. ამასთან, გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ თურქეთსა და რუსეთს რეგიონში განსხვავებული მიზნები აქვთ – ანკარა დაინტერესებულია რეგიონში თავისი როლის გაძლიერებით, მაშინ, როდესაც მოსკოვი ესწრაფვის რაც შეიძლება მეტი უკუგებით გამოიყენოს საქართველოზე ზემოქმედების განხორციელების სულ ახალ-ახალი ბერკეტები (Goble, 2008b). თუ იმით ვიხელმძღვანელებთ, რომ ეკონომიკური თვალსაზრისით თურქეთისათვის საქართველოში არასტაბილურობა უფრო მეტ საფრთხეს შეიცავს, ვიდრე მისი ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევა (Çelikpala, 2008), ამ ფაქტორმა, განსაკუთრებით მოსკოვის მიერ აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობის აღიარების შემდეგ, შეიძლება გარკვეული როლი ითამაშოს კავკასიაში თურქეთისა და რუსეთის პოზიციების დაახლოების მიზნით შეხების წერტილების გამონახვის თვალსაზრისით. ამასთან, აზერბაიჯანთან და სომხეთთან დაკავშირებით თურქეთსა და რუსეთს შორის უთანხმოება (თანაც თუ გავითვალისწინებთ საქართველოსა და თურქეთის გავლით კასპიის ენერგორესურსების ტრანსპორტირების პროექტებს) იმდენად არსებითია, რომ დიდ იმედს არ სახავს იმ პერსპექტივის მიმართ, რომ უახლოეს მომავალში რუსეთ-თურქეთის მჭიდრო თანამშრომლობა კავკასიაში ურთიერთმისაღები გახდება, რომ არაფერი ვთქვათ როგორც სხვა ქვეყნების, ისე მსოფლიო სახელმწიფოების ინტერესებზე. აქედან გამომდინარე, “კავკასიაში სტაბილურობისა და თანამშრომლობის პლატფორმის” რეალიზაციისათვის თურქეთის ინიციატივა ამჟამად მეტად უტოპიურად გამოიყურება (Мамаев, 2008).

თავად თურქეთისა და რუსეთის თანამშრომლობის იდეა კავკასიაში სტაბილურობის დამყარებისა და შენარჩუნე-

ბის პროცესებში სომხეთს აძლევს შანსს დაძლიოს იზოლირება სატრანსპორტო დერეფნების რეგიონალურ პროექტებში, თუმცა ამასთან, დგება შესაძლო “საფასურის” საკითხი, რომლის გადახდაც ამისათვის სომხეთს მოუწევს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ასეთ “საფასურად” მიჩნეულია ერევნის მიერ მთიან ყარაბაღში არსებული რეჟიმის მხარდაჭერაზე, თურქეთის მიმართ სომხების გენოციდის ბრალდებაზე, აგრეთვე თურქეთისადმი ტერიტორიულ პრეტენზიებზე უარის თქმა, საეჭვოა იმის ვარაუდი, რომ სომხეთს კქონდეს პრინციპული შესაძლებლობები უახლოეს ხანში მოახდინოს ინტეგრირება რეგიონალურ სატრანსპორტო პროექტებში (Ter-Sahakyan, 2008). მოცემული კონტექსტით განსაკუთრებით ხაზგასასმელია, რომ მოსკოვი არათუ დაინტერესებულია რეგიონალური სატრანსპორტო პროექტებისგან სომხეთის იზოლირებით (Минасян, 2008, с. 9), არამედ ყოველნაირადაც უწყობს ხელს სომხეთის “კალინინგრადიზაციას” (Минасян, 2008, с. 15), ანუ ხორციელდება ეგრეთ წოდებული “აღყაში მოქცეული სახელმწიფოს” კონცეფცია (Минасян, 2008, с. 20). სომხეთში მოსკოვისაგან დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის ეკონომიკური საფუძვლების შექმნის მცდელობა, როგორც წესი, ვირტუალურ ხასიათს ინარჩუნებს (მაგალითად, Григорян, 2008), რადგან სომხეთის ეკონომიკა პრაქტიკულად მთლიანად რუსეთის “ლიბერალური იმპერიის” მიერ არის შთანთქმული (Минасян, 2008, сс. 9-10).

სომხეთსა და აზერბაიჯანს შორის ოფიციალური, მათ შორის ეკონომიკური ურთიერთობის უქონლობა სულაც არ გამორიცხავს არალეგალური სავაჭრო კავშირ-ურთიერთობის არსებობას (თუმცა შედარებით მცირე მოცულობით), რომელიც საქართველოს გავლით ტრანზიტით ხორციელდება: მიუხედავად აზერბაიჯანის მხარის თხოვნისა, არ დაეშვათ აზერბაიჯანიდან სომხეთში საქართველოს გავლით საქონლის გადაზიდვა, საქართველოს მხარე იმ საბაბით, რომ საქართველოცა და სომხეთიც მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის წევრები არიან, ამ მოთხოვნებს ყოველთვის როდი ასრულებს, რაც ერთგვარ სიძნელეებს ქმნის აზერბაიჯან-საქართველოს ურთიერთობაში (Alkhazhshvili, 2006).

არანაკლებ მნიშვნელოვანია იმის აღნიშვნა, რომ სომხეთ-აზერბაიჯანის კონფლიქტში რუსეთმა თავიდანვე არა მხოლოდ მხარი დაუჭირა სომხეთს, არამედ სამხედრო დახმარებასაც უწევდა (მაგალითად, Уткин, 2000a, с. 110). აქვე ხაზი უნდა გაეუსვას, რომ აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთში სეპარატისტული რეჟიმების პირდაპირი და აშკარა მხარდაჭერისას, უშუალოდ სამხედრო აგრესიაზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, რუსეთი საქართველოსაც დაუპირისპირდა. ამ კონტექსტით გასაკვირი არ არის, რომ პოსტსაბჭოთა სივრცეში მოსკოვის ძირგამომთხრელი საქმიანობის ერთ-ერთი მიმართულებაა ზემოქმედება საქართველოსა და აზერბაიჯანზე ამ ქვეყნებში სიტუაციის დესტაბილიზაციის მიზნით (Brzezinski, 2007b, p. 62).

შედგად სომხეთისა და რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი გაფორმდა როგორც ამ ქვეყნების სტრატეგიული პარტნიორობა. უინტერესო არ იქნება აღვნიშნოთ, რომ ზოგიერთი სომეხი ექსპერტის თანახმად რუსეთის სამხედრო აგრესიამ საქართველოში კიდევ უფრო განამტკიცა სომხეთისათვის რუსეთთან სამხედრო თანამშრომლობის მნიშვნელობა (იხ., მაგალითად, Даниелян, 2008). აღიარა რა, რომ ცენტრალურ კავკასიაში რუსეთი ავანგარდულ თავდაცვით ფუნქციას ასრულებს, ამით სომხეთმა კავკასიაში რუსეთის ფორპოსტის სტატუსი შეიძინა, რაც არცთუ სახარბიელოა სუვერენული სახელმწიფოსათვის (მაგალითად, Cameron and Domański, 2005, Liloyan, 2004). უნდა აღინიშნოს, რომ ორმხრივ ურთიერთობაში რუსეთის სასარგებლოდ აშკარა გადახრა სომხეთს პარტნიორიდან თანდათან რუსეთის ვასალად აქცევს (Минасян, 2008, сс. 4, 6). და ეს არც არის გასაკვირი, თუ გავითვალისწინებთ, რომ მოსკოვი თავისი საზღვრების გარშემო ან ვასალებს ხედავს, ან მტრებს (Krastev, 2008).

აზერბაიჯანიდან დასავლეთისაკენ ნავთობისა და გაზის ტრანსპორტირების სომხური მარშრუტის გამორიცხვამ ხელი შეუწყო საქართველოს მიმართულების გამოყენების მიზანშეწონილობის ზრდას (მაგალითად, Croissant, 1999), რაც ფაქტობრივად განხორციელდა კიდევ.

გეოპოლიტიკურად საქართველოს საკვანძო მდგომარეობა უკავია ცენტრალურ კავკასიაში, განსაკუთრებით სომხეთისა და აზერბაიჯანის კონფლიქტის გათვალისწინებით: საქართველოს უწევს რეგიონის “დამაკავშირებელი რგოლის” ანუ კავკასიაში²⁹ რეგიონალური კაბის ფუნქციის შესრულება (პაპავა, 2008, Terterov, ed., 2001, pp. 3-8). ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველომ პრაქტიკულად სახელმწიფო დამოუკიდებლობის აღდგენისთანავე გააკეთა თავისი სტრატეგიული პროდასავლური არჩევანი (მაგალითად, Rondeli, 2001).

დასავლეთისაკენ კასპიის ნავთობის ტრანსპორტირების და ამ მიზნით ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის და სამხრეთ კავკასიის გაზსადენის (რუსეთისა და ირანის ტერიტორიების გვერდის ავლით) მშენებლობის იდეის ჩასახვისთანავე აზერბაიჯანი, საქართველო და თურქეთი ფაქტობრივად წარმოადგენდნენ ერთ “გუნდს”, რომელსაც მნიშვნელოვნად უჭერდა მხარს ამერიკის შეერთებული შტატები (Kalicki, 2001, p. 122, Mahnovski, 2003, pp. 116-117). ეს სავსებით შეესაბამებოდა რეგიონში შეერთებული შტატების ძირითად მიზნებს: ირანის იზოლაციას; რეგიონში რუსეთის მონოპოლიური პოზიციის აღდგენის პრევენციას; რეგიონში თურქეთის გავლენის გაზრდისადმი მხარდაჭერას; რეგიონში ინვესტირების თვალსაზრისით ამერიკული კომპანიების მხარდაჭერას (მაგალითად, Müller, 2000, p. 189).

ბოლო რამდენიმე წლის განმავლობაში არა მარტო გაიზარდა ევროკავშირის ყურადღება შავი ზღვის და კასპიის რეგიონების ქვეყნებისადმი (მაგალითად, Комиссия Европейских Сообществ, 2008, Grabbe, 2004, Grgic and Petersen, 2008a, 2008b, Lynch, 2004b), არამედ თანდათან რეგიონებში ევროკავშირისა და ამერიკის შეერთებული შტატების ინტერესების დაახლოებაც მიმდინარეობს (Cornell and Starr, 2006). კავკასიაში ევროკავშირისა და ამერიკის შეერთებული შტატების ძალისხმევის გაერთიანების პრობლემა კიდევ უფრო აქტუალური გახდა საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთის აგრესიის

²⁹ უნდა აღინიშნოს, რომ კავკასია მთლიანად განიხილება როგორც დასავლეთისა და აღმოსავლეთის “დამაკავშირებელი კვანძი” (Ahmadian, 1998, p.24).

შემდეგ (Triantaphyllou and Tsantoulis, 2008). უნდა აღინიშნოს, რომ ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო ღერუების (TRACECA) და ევროპაში ნავთობისა და გაზის სახელმწიფო-თაშორისი ტრანსპორტირების (INOGATE) პროექტები უმეტეს-წილად შეესაბამება ცენტრალური კავკასიის განვითარებაზე ევროპის შეხედულებას (მაგალითად, Rondeli, 2004, p. 52). უფრო მეტიც, შავი ზღვის რეგიონის მილსადენების სისტემა შეიძლება გამოყენებული იქნეს როგორც ევროკავშირის „ევროპის გაფართოების“ სტრატეგიის მნიშვნელოვანი შემადგენელი, და ამ თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა აქვთ საქართველოსა და აზერბაიჯანს, რომლებიც ევროპისა და ტრანსატლანტიკური სტრუქტურების პრეტენდენტები არიან (Baran, 2004, p. 120).

შემთხვევითი არ არის, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების კასპიის პოლიტიკა, რომელიც მიზნად ისახავს რეგიონში რუსეთის მონოპოლიური პოზიციის აღდგენის პრევენციას, აღიქმება როგორც თავად რუსეთის წინააღმდეგ მიმართული პოლიტიკა. ამერიკის შეერთებული შტატების ოფიციალური პოზიციის თანახმად კი კასპიის ენერგეტიკული რესურსები რუსეთთან პოტენციური კოოპერაციის ასპარეზია (მაგალითად, Larrabee, 2004, Mann, 2003, pp. 152-153). როგორც ენერგეტიკული რესურსების ექსპორტიორი ქვეყნებისათვის, ისე იმპორტიორი ქვეყნებისთვისაც, აგრეთვე სატრანზიტო ქვეყნებისთვის მაქსიმალური დადებითი ეფექტის მიღწევა შესაძლებელია მხოლოდ მილსადენების ქსელის პარმონიზაციის გზით, როცა ამ რესურსების ტრანსპორტირების გზების ურთერთშეხვევისა და ურთიერდაზღვევის პრინციპები ამ გზების ალტერნატიულობის პრინციპებს პრევალირებს (Papava and Tokmazishvili, 2008). ამავე დროს, ხელმძღვანელობს რა, ასე ვთქვათ, „ენერგეტიკული ეკოიზმი“, რაც მსოფლიოზე ტრადიციული რუსული ნაციონალისტური შეხედულების შემადგენელი ნაწილია (Milov, 2008, p. 18), რუსეთი ყოველნაირად ცდილობს გაბატონებულ მდგომარეობა ეკავოს კასპიის აუზში (მაგალითად, Благов, 2008).

რეგიონის ქვეყნებს შორის კოოპერაციისა და პარტნიორობის პრინციპების რეალიზაციამ შეიძლება უზრუნვე-

ლკოს მათი ინტერესების დაცვა; სამწუხაროდ, რეგიონში ამ პრინციპების გაგება და გაზიარება ყველაზე რთულია რუსეთის მხარისთვის (მაგალითად, Papava, 1998, Papava and Gogatadze, 1998, Zubarevich and Fedorov, 1999). თავად რუსი ექსპერტების აღიარებით, ევროპა-კავკასია-აზიის სტრანსპორტო დერეფნის ჩამოყალიბების წინააღმდეგ საკითხში რუსეთის სტრატეგიული პარტნიორები არიან ირანი და სომხეთი (მაგალითად, Загашвили, 2000, с. 188). რეგიონში და, კონკრეტულად, კასპიის ენერგეტიკული რესურსების (და არა მხოლოდ) მიმართ რუსეთისა და ირანის მთელი რიგი ინტერესების დამთხვევას (მაგალითად, Cornell, 2001a, pp. 85-88, Freedman, 1997), ხაზს უსვამენ როგორც რუსი (მაგალითად, Гаджиев, 2003, сс. 432, 434-439), ისე ირანელი (მაგალითად, Малышева, 2000, Maleki, 2003/2004) ექსპერტები. უფრო მეტიც, თავად რუსი ექსპერტების აღიარებით, რუსეთი “ენერგეტიკულ ომს” აწარმოებს ზოგიერთი ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკის, მათ შორის საქართველოსა და აზერბაიჯანის წინააღმდეგ (Дружиловский, 2006, с. 80).

ცენტრალურ კავკასიაში რუსეთის პოლიტიკაზე (მაგალითად, Языкова, 2009) საუბრისას გვერდს ვერ აუვლით მთელი კავკასიის “ევრაზისტული სტილით” მოწყობის შესახებ თანამედროვე ევრაზისტების ხედვას (Алиев, 2005). კერძოდ, ეგრეთ წოდებული “კავკასიაში ახალი გეოპოლიტიკური წესრიგის” თანახმად უარყოფილი უნდა იქნეს “სახელმწიფო-ერის” ტიპის წარმონაქმნი, რისი მიღწევაც შეიძლება “კავკასიის ფედერაციის” შექმნის გზით, რომელიც გააერთიანებს როგორც რუსეთის ჩრდილოეთ კავკასიას, ისე აზერბაიჯანს, საქართველოსა და სომხეთს (Дугин, 1997, сс. 351-352). ამასთან, აფხაზეთი პირდაპირ უნდა დაუკავშირდეს რუსეთს, ოსეთი კი უნდა გაერთიანდეს (Дугин, 1997, с. 351), ხოლო მთიან ყარაბაღთან მოსკოვმა უშუალო კავშირი უნდა დაამყაროს, რათა მიანიჭოს მას ეგრეთ წოდებული “მთელი კავკასიის გეოპოლიტიკური სისტემის წონასწორობის წერტილის” სტატუსი (Дугин, 1997, с. 353). რაც შეეხება რუსეთის სტრატეგიულ პარტნიორებს, კავკასიის “ევრაზისტული სტილით” მოწყობის ამ მოდელის განხორციელებაში ასეთებად მიიჩნევა სომხეთი, “კავკასიაში რუ-

სეთის ტრადიციული და საიმედო მოკავშირე”, და ირანი (Дугин, 1997, с. 352).

ადვილი შესამჩნევია, რომ ცენტრალურ კავკასიაში რუსეთის თანამედროვე პოლიტიკა, სამწუხაროდ, არ იგება იმ გარემოების გათვალისწინებით, რომ რუსეთისათვის უფრო ხელსაყრელია საქმე იქონიოს ცენტრალური კავკასიის ერთიან, მთლიან და სტაბილურ ქვეყნებთან (Гаджиев, 2003, с. 295); სახეზეა კონფლიქტური რეგიონებისადმი და სტრატეგიული პარტნიორებისადმი ევრაზიიზმის ზემოთ განხილული პრინციპების რეალიზაცია.

სამართლიანობა მოითხოვს ხაზი გაუუსვათ, რომ კავკასიის ხალხებისადმი ევრაზიისტების მიდგომა მუდამ არა მხოლოდ დამპყრობლური, არამედ, გარკვეულწილად, დამამცირებელიც კი იყო. მაგალითად, ერთ-ერთი პირველი რუსი ევრაზიისტი ნიკოლაი ტრუბეცკოი ცენტრალური კავკასიის ხალხებიდან აზერბაიჯანელებს (რომლებსაც “აზერბაიჯანელ თათრებს” უწოდებს) ახასიათებს როგორც ყველაზე მტკიცე რუსოფობიული განწყობის ხალხს, მაგრამ მათი საცხოვრებელი ტერიტორიის ეკონომიკური მნიშვნელობის გამო (ბაქოს ნავთობის, მებაბრეშუმების და ბამბის პლანტაციების გამო), რუსეთისგან მათ გამოყოფას დაუშვებლად მიიჩნევს (Трубецкой, 2007, с. 565); აგრეთვე დაუშვებლად მიაჩნია საქართველოსათვის პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მინიჭება და ესეც ბაქოს ნავთობის გამო (Трубецкой, 2007, сс. 564-565); სომხებს კი, თუმცა რუსული ორიენტაციის ერთგულებად თვლის, დამამცირებლად ახასიათებს როგორც პარაზიტ და მონა ხალხს, რომლებიც საყოველთაო ანტიპატიით სარგებლობენ (Трубецкой, 2007, с. 564); არც თუ სახარბიელო ტონალობით გამოიჩნევა მისი დამოკიდებულება ჩრდილოეთ კავკასიის ზოგიერთი ხალხისადმიც (Трубецкой, 2007, сс. 569-572).

სამწუხაროდ, რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის ევრაზიისტულ მიმდინარეობას ყოველთვის ახასიათებდა ცენტრალური კავკასიის მხოლოდ რუსული იმპერიული ამბიციების პრიზმით განხილვა, მაშინ როდესაც ცენტრალური კავკასიის ქვეყნების მომავალი ბევრად არის დამოკიდებული რეგიონში კონფლიქტების მოწესრიგებასა და ამ ქვეყნებისადმი კავკასიე-

ლი მეზობლების მიდგომის პრინციპულ შეცვლაზე: აზერბაიჯანს, საქართველოსა და სომხეთს ისინი უნდა აღიქვამდნენ არა როგორც თავიანთი გავლენის სფეროს ობიექტებად, არამედ მხოლოდ პარტნიორებად რეგიონალურ ეკონომიკურ (და არა მხოლოდ) პროექტებში.

4. “ცენტრალური აზია” და “დიდი ცენტრალური აზია”: ძირითადი გეოპოლიტიკონომიური პრობლემები და ვეპრაზიიზმი

ცენტრალური აზია, როგორც მსოფლიოს გეოგრაფიული რეგიონი, XIX საუკუნის შუა წლებში გამოიყო ალექსანდრ ფონ ჰუმბოლდტმა. ცენტრალური აზია, იუნესკოს განმარტებით, მოიცავს ხუთ ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკას (თურქმენეთს, ტაჯიკეთს, უზბეკეთს, ყაზახეთსა და ყირგიზეთს), მონღოლეთს, ავღანეთს, დასავლეთ ჩინეთს, აგრეთვე ინდოეთის ზოგიერთ რაიონს, პაკისტანს და ირანს (Asimov, 2001).

ცენტრალურ აზიასთან დაკავშირებული გეოპოლიტიკური პრობლემების კვლევა განსაკუთრებით აქტუალური გახდა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, როცა ამ რეგიონში ადრე საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შეშავალი ხუთი ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფო გაჩნდა (იხ., მაგალითად, Banuazizi and Weiner, ed., 1994, Ferdinand, ed., 1994, Fuller, 1990, Mesbahi, ed., 1994). ამ ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოების თხუთმეტ წელზე მეტი ხნის ისტორიის მიუხედავად ცოდნის სისტემა – “ცენტრალურაზიიზმი” ჯერ კიდევ მოითხოვს არა მარტო მნიშვნელოვან დაგროვებას, არამედ, გარკვეულწილად, განახლებასაც (Толпиов, 2005, с. 127). გარდა ამისა, ამ რეგიონის პოლიტიკური და ეკონომიკური პეტეროგენულობის მიუხედავად, იგი უკვე გახდა აშკარა გეოპოლიტიკური სუბიექტი (Cotter, 2008).

როგორც ჩანს საბჭოთა პერიოდის ნაშრომების გავლენით, ზოგიერთ გეოპოლიტიკურ კვლევაში ცენტრალური აზიის ცნება მოიცავს მხოლოდ ხუთ ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკას – თურქმენეთს, ტაჯიკეთს, უზბეკეთს, ყაზახეთსა და ყირგიზეთს (მაგალითად, Menon, 2007, p. 3), რაც გეოგრაფიული თვალსაზრისით (და არა მხოლოდ) არამართლზომიერია, რად-

გან ამ რეგიონის საზღვრებს გარეთ რჩება ავღანეთი, მონღოლეთი და ამ ქვეყნების მოსაზღვრე ზემონაპოთველილ სახელმწიფოთა რაიონები (იხ., მაგალითად, Naby, 1994, pp. 35-36).

ზოგჯერ ცენტრალური აზიის ქვეყნების შემადგენლობაში ახერხაიჯანიც შეყავთ (Dowling and Wignaraja, 2006, p. 10), რაც მართებული არ უნდა იყოს, რადგან იგი სრულიად აშკარად სხვა რეგიონის – კავკასიის იმანენტური ნაწილია.

არანაკლებ საეჭვოდ უნდა მივიჩნიოთ ცენტრალური აზიის სახელმწიფოთა შემადგენლობაში რუსეთის იმ საბაბით შეყვანის იდეა, რომ 2004 წლის ოქტომბერში იგი შევიდა “ცენტრალური აზიის თანამშრომლობის” ორგანიზაციაში (Толпинов, 20076, с. 19), რომელიც ტაჯიკეთმა, უზბეკეთმა, ყაზახეთმა და ყირგიზეთმა ორი წლით ადრე ჩამოაყალიბეს; ამ ლოგიკით თუ ვიმსჯელებთ ცენტრალური აზიის სახელმწიფოთა რიცხვიდან უნდა ამოვიღოთ თურქმენეთი, რადგან იგი არ შედის ამ ორგანიზაციაში. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ამა თუ იმ რეგიონალურ ორგანიზაციაში ამა თუ იმ სახელმწიფოს წევრობის სტატუსი არ გამოდგება იმის განსაზღვრის ერთადერთ კრიტერიუმად, შედის მოცემული სახელმწიფო ამ კონკრეტულ რეგიონში თუ არა.

მოცემული ნაშრომის დასაწყისში აღინიშნა, რომ საბჭოთა პერიოდში ამ რეგიონის მიმართ გამოიყენებოდა ტერმინი “შუა აზია”, რომელიც აერთიანებდა თურქმენეთს, ტაჯიკეთს, უზბეკეთსა და ყირგიზეთს, ხოლო ყაზახეთი, როგორც წესი, განიხილებოდა დამოუკიდებლად, ანუ შუა აზიის ფარგლებს გარეთ (მაგალითად, Lewis, and Wigen, 1997, p. 179). თუმცა დასავლეთის ეკონომიკურ ლიტერატურაში გავრცელებულია ტერმინი “ცენტრალური აზია” (მაგალითად, Дугин, 1997, сс. 353-359), რომელიც საბჭოთა პერიოდისგან განსხვავებით ამ რეგიონის შემადგენლობაში უკვე ყაზახეთსაც მოიაზრებს. რაც შეეხება მოცემულ პრობლემაზე ეგრეთ წოდებულ “ყაზახურ შეხედულებას”, მის თანახმად, სამხრეთიდან საფრთხის გამო, მიზანშეწონილია უარის თქმა გარედან თავსმოხვეულ ტერმინზე “ცენტრალური აზია” და დაბრუნება საბჭოთა პერიოდის ტერმინისა “ყაზახეთი და შუა აზია” (Акимбеков, 2005), რაც, რბი-

ლად რომ ვთქვათ, სამწუხაროა, რადგან ყაზახეთისადმი ამგვარი მიდგომა ერთგვარად საბჭოთა წარსულის “გამოძახილია”.

გარდა ტერმინისა – “ცენტრალური აზია”, სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოიყენება აგრეთვე ტერმინი “დიდი (Greater) ცენტრალური აზია”. ამ ტერმინით XX საუკუნის 90-იანი წლების დამდეგს მოინიშნა რეგიონი, რომელიც ცენტრალურის გარდა მოიცავდა ასევე სამხრეთ-დასავლეთ და სამხრეთ აზიას (Canfield, 1992, p. 875). დიდი ცენტრალური აზიის თანამედროვე, უფრო დაზუსტებული გეოპოლიტიკური განსაზღვრებით, ამ რეგიონში, გარდა ზემოხსენებული ხუთი ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკისა, შეყვანილია ავღანეთიც (Starr, 2005a, p. 16, 2005b, 2008)³⁰, აგრეთვე ჩინეთის სინძიან-უიგურის ავტონომიური რაიონი (Тянь, 2009).

“ცენტრალური აზიის” ცნების შესახებ ზემოხსენებული, ზოგჯერ ურთიერთსაწინააღმდეგო შეხედულებების გათვალისწინებით, უნდა აღინიშნოს, რომ, სამწუხაროდ, ამ ტერმინის შინაარსის თაობაზე კონსენსუსი მიღწეული არ არის (მაგალითად, Lewis and Wigen, 1997, p. 179).

ცენტრალური აზიის ახალ დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა მოკლე დახასიათებისას, უწინარეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ იქ დამყარებული პოლიტიკური რეჟიმები იმიტაციური რეფორმების თხუთმეტი წლის შემდეგაც ჯერ ისევ ავტორიტარიზმის სხვადასხვაგვარ კომბინაციებად რჩება (Джангужин, 2005, с. 54). უფრო ზუსტი კლასიფიკაციის თანახმად ტაჯიკეთი, ყაზახეთი და ყირგიზეთი ნახევრადავტორიტარული სახელმწიფოებია, მაშინ, როცა უზბეკეთსა და თურქმენეთში დამყარებულია ავტორიტარული, რომ არა ვთქვათ, დიქტატორული რეჟიმები (Warkotsch, 2008, p. 62).

რეგიონის ყველაზე აქტუალურ პრობლემებს შორის სახელმწიფო მოწყობის დემოკრატიზაციის გარდა (მაგალითად, Толипов, 2007a) შეიძლება გამოვყოთ რელიგიურ-პოლიტიკური ექსტრემიზმის საშიშროება (მაგალითად, Абишева и Шаймерге-

³⁰ “დიდი ცენტრალური აზიის” კონცეფციაში პროფესორ ფრედერიკ სტარის პიონერული როლის შესახებ იხ., მაგალითად, (Тулепбергенова, 2009, сс.91-92).

ნოვ, 2006, Назиров, 2003). რეგიონში სიტუაციას ისიც ართულებს, რომ ამ სახელმწიფოთა შორის სასაზღვრო რაიონები იქ, სადაც ეს საზღვრები არ არის დემარკირებული, არა თუ სადავოა, არამედ სასაზღვრო კონფლიქტების ზონებადაც იქცა (მაგალითად, Зиядуллаев, 2006, с. 146). რეგიონში მწვავედ დგას ნარკობიზნესთან დაკავშირებული პრობლემაც (მაგალითად, Жмуйда и Морозова, 2002, Osmonaliev, 2005). რეგიონალურ ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ პრობლემებს შორის კი პირველი ადგილი წყლის რესურსების რაციონალური გამოყენების პრობლემას უკავია (მაგალითად, Примбетов, 2006, с. 137, Сидоров, 2003, Spoor and Krutov, 2005), რადგან რეგიონში ისინიც კი კონფლიქტების წყაროს წარმოადგენს (Сидоров, 2003).

რეგიონი უცხოელი ინვესტორების ყურადღებას იპყრობს ენერგეტიკის სფეროში, რადგან სამ სახელმწიფოში – თურქმენეთში, ყაზახეთსა და უზბეკეთში ნავთობისა და გაზის მნიშვნელოვანი მარაგია (მაგალითად, Бабак, 2006, Каменев, 2003, Кенисарин, 2004), თუმცა საპრეზიდენტო მმართველობის ავტორიტარული რეჟიმები (მაგალითად, Куртов, 2002) და კორუფციის მაღალი დონე (მაგალითად, Marat, 2006), არასრულყოფილი საგადასახადო სისტემა და განუვითარებელი საბანკო სექტორი, საკუთრების უფლების დაუცველობა და მთელი რიგი სხვა ინსტიტუციონალური პრობლემები, ამა თუ იმ დონეზე რომ ეხება ამ ქვეყნებს, უარყოფით გავლენას ახდენს მათში საინვესტიციო კლიმატის ფორმირებაზე (Starr, 2003).

ცენტრალური აზიის ჩამოთვლილ სამ ქვეყანაში ნავთობ-გაზის მარაგის ფონზე, ტაჯიკეთსა და ყირგიზეთს მნიშვნელოვანი პიდრორესურსები აქვთ (მაგალითად, Куртов, 2004, Ниязи, 2003а, Петров, 2003, 2004), რაც რეგიონში ელექტროენერგეტიკის საერთო ბაზრის ჩამოყალიბების რეალურ შესაძლებლობებს ქმნის (მაგალითად, Курганбаева, 2004, с. 178).

მიუხედავად იმისა, რომ უზბეკეთსა და ყაზახეთს შორის ჯერ კიდევ გრძელდება კონკურენცია რეგიონში ლიდერობისათვის (მაგალითად, Зиядуллаев, 2006, с. 147)³¹, სწორედ ამ

³¹ ზოგიერთ ექსპერტს მიაჩნია, რომ რეგიონში ყაზახეთსა და უზბეკეთს შორის არავითარი პაექრობა არ არსებობს, რომ ეს ყალბი სტე-

ქვეყნებმა, ხელი მოაწერეს რა 1993 წელს შეთანხმებას 1994-2000 წლების პერიოდისათვის მათ შორის ეკონომიკური ინტეგრაციის შესახებ, დასაბამი მისცეს ცენტრალურ აზიაში ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესს (მაგალითად, Примбетов, 2006, с. 139). 1994 წელს ამ ქვეყნებმა ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებას ერთიანი ეკონომიკური სივრცის შესახებ, რომელსაც მალე ტაჯიკეთი და ყირგიზეთიც შეუერთდნენ (Примбетов, 2006, с. 139). 1998 წელს ჩამოყალიბდა ამ სახელმწიფოების რეგიონალური ორგანიზაცია – ცენტრალური აზიის ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაცია, რომელიც 2002 წელს ცენტრალური აზიის თანამშრომლობის ორგანიზაციად გარდაიქმნა (იხ., მაგალითად, Ушакова, 2003). ეს სახელმწიფოები ბელარუსთან და რუსეთთან ერთად, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ევრაზიის ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაციის წევრები არიან. არიან რა იმავდროულად დსთ-ს წევრებიც, უნდა აღინიშნოს, რომ მთელ ამ საერთაშორისო ორგანიზაციებსა და შეთანხმებებს არ შეუძლიათ გადალახონ ცენტრალური აზიის ქვეყნების ეკონომიკური ინტეგრაციის გზაზე არსებული მრავალი დაბრკოლება, რაც, უწინარეს ყოვლისა, გამოწვეულია იმით, რომ რეგიონის ქვეყნებმა ვერ ისწავლეს ერთმანეთის მიმართ დათმობაზე წასვლა (Койчуманов, 2003, с. 166).

აღსანიშნავია, რომ ცენტრალური აზიის ეს ოთხივე სახელმწიფო შედის ჩინეთის ინიციატივით შექმნილ შანხაის თანამშრომლობის ორგანიზაციაში, რომლის საქმიანობა მოიცავს ცენტრალურ აზიაში მშვიდობის, სტაბილურობისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფის, ტერორიზმთან, სეპარატიზმთან, ნარკოტიკებისა და იარაღის უკანონო ბრუნვასთან ბრძოლის, არალეგალური მიგრაციის მოწესრიგების, აგრეთვე ეკონომიკური, სამეცნიერო-ტექნიკური, საგანმანათლებლო და კულტურული თანამშრომლობის პრობლემებს (მაგალითად, Гу-

---

რუტიკია, რადგან ხელი მოაწერა რა 2005 წლის ოქტომბერში რუსეთთან სამოკავშირეო ხელშეკრულებას, ამით უზბეკეთმა ნებაყოფლობით დაუთმო ლიდერობა ყაზახეთს (Толипов, 2006, с.26). ამ ფაქტის მიუხედავად უნდა ვაღიაროთ, რომ ყაზახეთი ობიექტურად ასრულებს რეგიონალური ლიდერის როლს (Weitz, 2008).

ანჯენ, 2002, Гуан, 2003, Зиядуллаев, 2006, сс. 148-151, Шаймергенов и Тусупбаева, 2006).

ცენტრალურ აზიაში მიმდინარე ინტეგრაციული პროცესებიდან პრაქტიკული დისტანცირება მოახდინა (Эсенов, 2001, с. 57), თავად გამორიცხა საკუთარი თავი მსოფლიოს ერთ-ერთმა ყველაზე დახურულმა (მაგალითად, Дадабаев, 2006, с. 148) და არადემოკრატიულმა (მაგალითად, Куртов, 2006) სახელმწიფომ – თურქმენეთმა, რომელიც, იმოწმებს რა ქვეყნის ნეიტრალურ სტატუსს (რომელიც გაეროს გენერალური ასამბლეის სპეციალური რეზოლუციით არის დაფიქსირებული 1995 წლის დეკემბერში), თავს იკავებს რაიმე მრავალმხრივ კავშირებში, ბლოკებში, ორგანიზაციებში და ა.შ. მონაწილეობისგან (Каменев, 2002, с. 93). ამავე დროს აღსანიშნავია, რომ XX საუკუნის 90-იან წლებში მცდარი წარმოდგენა იქმნებოდა იმის თაობაზე, თითქოს, ნეიტრალური სტატუსი ხელს უწყობდა საერთაშორისო და რეგიონალურ ორგანიზაციებთან თურქმენეთის თანამშრომლობის განვითარებას (Эфегил, Олжай и Кыдык, 2000).

დიდ ცენტრალურ აზიაში ავღანეთის როლი განსაკუთრებით გაიზარდა ამ ქვეყანაში ანტიტერორისტული კამპანიის დაწყების შემდეგ (Лаумулин, 2002, Олимова и Олимов, 2002), რაც გამოვლინდა როგორც ამ სახელმწიფოს, ისე მთელი დიდი ცენტრალური აზიის (მაგალითად, Starr, 2004, 2005a) მიმართ საერთაშორისო პროექტების შემუშავებასა და რეალიზაციაში.

მაკინდერის “პართლენდის” კონცეფციის თანამედროვე ინტერპრეტაციების კონტექსტით ცენტრალური აზიის როლი და მნიშვნელობა სხვადასხვაგვარად ფასდება. მაგალითად, თანამედროვე რუსი ევრაზიისტების საპირწონედ, რომლებსაც, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, მიაჩნიათ, რომ “ღერძული რეგიონი” გეოგრაფიულად უიგივდება რუსეთს, ზოგიერთი ექსპერტი ცენტრალურ აზიაში სწორედ ამ უკანასკნელს “შიაწერს” “ღერძული რეგიონის” სტატუსს, ხოლო ყირგიზეთი ამ ტერიტორიის გულად, ანუ “პართლენდად” მიაჩნიათ, ამასთან, არ უარყოფენ, რომ მას უზბეკეთიც და ყაზახეთიც განეკუთვნებიან (მაგალითად, Матикеева, 2005, с. 29). არსებობს “პართლენდში” ცენტრალური აზიის ადგილმდებარეობის რამდენიმე განსხვავებული ინტერპრეტაცია, რომლის თანახმადაც

შუა აზია, მისი საბჭოური გაგებით, კვლავაც “ჩამონტაჟებულია” მის (“პართლენდის”) უკიდურეს სამხრეთ კიდეში (Дака, 2005, с. 69). ზოგიერთი ექსპერტისათვის “პართლენდის” და “რიმლენდის” შეცვლის საბაზია ავღანეთში ანტიტერორისტული ოპერაციის განხორციელება, რის შედეგადაც გამოითქმის ვარაუდი, რომ ცენტრალური აზია შეიძლება გახდეს რეგიონი, რომელიც სტრატეგიული მნიშვნელობის გამო არ “დაიფარება” “პართლენდით” ან “რიმლენდით” როგორც დაქვემდებარებული ობიექტი, არამედ საკუთარ თავს წარმოადგენს “პართლენდსა” და “რიმლენდში” (Толипов, 2003, с. 123).

ბევრად უფრო საინტერესოა (როგორც ჩანს მეცნიერული თვალსაზრისით) იმ საკითხის დაყენება, თუ რა გავლენას ახდენს ცენტრალური აზიის ქვეყნების ეკონომიკურ განვითარებაზე ის გარემოება, რომ მათ უშუალო გასასვლელი არა აქვთ მსოფლიო ოკეანეთში. მაგალითად, ჯეფრი საქსი, რომელსაც მიაჩნია, რომ გლობალიზაციის პირობებში ეკონომიკური აყვავება შეიძლება საყოველთაო კუთვნილება გახდეს, მაინც სკეპტიკურად აფასებს ცენტრალური აზიის სახელმწიფოების შესაძლებლობებს სხვადასხვა ტვირთის ტრანსპორტირების გზაზე არსებული გეოგრაფიული დაბრკოლებების გამო (Sachs, 1997). პრობლემის ამგვარი ხედვა მთლიანად შეესაბამება გლობალიზაციის პირობებში ეკონომიკურ განვითარებაზე გეოგრაფიის გავლენის თანამედროვე გაგებას (Kaplan, 2009, Krugman, 1993). იმ კვლევების შედეგების საფუძველზე, რომელთა თანახმადაც ტვირთის ხმელეთით გადაზიდვა ერთ დამატებით კილომეტრზე უდრის იმავე ტვირთის ზღვით გადაზიდვას შვიდ დამატებით კილომეტრზე, კეთდება დასკვნა, რომ მნიშვნელოვანი ეკონომიკური სირთულეები ექმნებათ იმ სახელმწიფოებს, რომლებიც ზღვის სანაპიროდან მოშორებით მდებარეობენ (Hausmann, 2001, p. 46). აქედან სულაც არ უნდა დავასკვნათ, თითქოს ცენტრალური აზია გლობალიზაციის პროცესში მყოფი მსოფლიოს ჩიხს წააგავს, რადგან რეგიონი, რომელიც დიდ აბრეშუმის გზას განასახიერებს, პრაქტიკულად ქვეყნიერების ყველა მიმართულებით მსოფლიო მარშრუტების გზაჯვარედინია (Хекимоглу, 2005, с. 91).

ამასთან, აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული გეოგრაფიული სირთულეების გამო ცენტრალური აზიის ქვეყნების განვითარების ეკონომიკური პერსპექტივები სულაც არ უნდა იყოს აღქმული შავხელ ფერებში, რადგან რეგიონში აშშ-ის უპირველეს ინტერესს მსოფლიო თანამეგობრობისთვის ამ რეგიონის შეუფერხებელი ფინანსურ-ეკონომიკური მისაწვდომობის უზრუნველყოფა წარმოადგენს (Бжезинский, 2005a, с. 178).

თანამედროვე რუსი ევრაზისტების თანახმად “შუა” (ევრაზიისტების ტერმინოლოგიით, ხოლო საყოველთაოდ მიღებული ტერმინოლოგიით “ცენტრალური”) აზია ის გეოპოლიტიკური სივრცეა, რომელსაც “პართლენდი” ინდოეთის ოკეანესთან გაყავს (Дугин, 1997, с. 353). “რუსულ აღმოსავლეთში” ცენტრალური ყაზახეთის ჩართვით ევრაზიისტები, უწინარეს ყოვლისა, გვემევენ ყაზახეთის რუსეთთან საერთო კონტინენტურ ბლოკში ინტეგრაციას (Дугин, 1997, с. 354). შემდეგ, მათი აზრით, უნდა შეწყდეს ატლანტიკური თურქეთის ყოველგვარი გავლენა რეგიონზე, რისთვისაც რუსეთი გამოიყენებს მთავარ მოკავშირეს ირანს, რის შედეგადაც რეგიონი უნდა “გაიტიმოს” რუსებსა და სპარსელებს შორის (Дугин, 1997, сс. 354-355). ამასთან, უნდა გადაისინჯოს “საბჭოთა” შუა აზიის ყველა ქვეყნის ტერიტორია იმგვარად, რომ ტერიტორიები, ეკონომიკური ციკლები და ა.შ. თურქული არეალის მიღმა ჩაიკეტოს (Дугин, 1997, с. 355). ეგრეთ წოდებული “შუა აზიაში ახალი ევრაზიული წესრიგის” დამყარებაში წარმატების საწინდრად მიიჩნევენ ტაჯიკეთს, რადგან ტაჯიკები ეთნიკურად ახლოს არიან ირანელებთან და ავღანელებთან, ხოლო ტაჯიკეთსა და ავღანეთს შორის საზღვარი არ უნდა აღიქმებოდეს როგორც მკაცრად განსაზღვრული (Дугин, 1997, с. 355). აქვე შევნიშნავთ, რომ ცენტრალური აზიის “გადაკეთების” მსგავსი ევრაზიისტული მოდელი გამომდინარეობს მხოლოდ და მხოლოდ რუსეთის იმპერიული ამბიციებიდან, და, როგორც წესი, არანაირად არ ითვალისწინებს მოცემული რეგიონის სახელმწიფოებისა და ხალხების ინტერესებს.

რუსეთის საზოგადოებრივ აზრში ცენტრალური აზია აღიქმება, როგორც ისლამიზმის, ტერორიზმის და მაფიის აღრევა, თუმცა ევრაზიისტული მსოფლმხედველობიდან გამომდინ-

ნარე რუსეთის პოლიტიკური ელიტა ამ რეგიონს რუსეთის უცილობელ მიმე ტვირთად მიიჩნევს (Laruelle, 2008a).

არ შეიძლება არ დაეთანხმო შეფასებას იმის თაობაზე, რომ რუსეთს სუსტი ეკონომიკური, სამხედრო თუ მორალური შესაძლებლობები აქვს საიმისოდ, რომ ცენტრალური აზია ჩააბას ვერაზიულ იმპერიაში, რასაც, როგორც წესი, რუსი ვერაზიისტები არ ითვალისწინებენ (Rumer, 2002, pp. 49-50). ფაქტობრივად განვლილ ოც წელიწადში ცენტრალური აზიის ქვეყნებმა, მოსკოვის მთელი მცდელობის მიუხედავად (მაგალითად, Lefebvre and McDermott, 2008), მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, ასე თუ ისე ისწავლეს ლავირება საკუთარი ინტერესების რეალიზაციისათვის ერთმანეთთან შეტოქეობაში ჩაბმულ სხვადასხვა ქვეყნებს შორის (Spechler and Spechler, 2008).

რუს ვერაზიისტებს ფანტაზიებში ტოლს არ უდებენ მათი ყაზახი თანამოაზრენი, რომლებსაც მიაჩნიათ, რომ ყაზახეთი წმინდა ვერაზიული სახელმწიფოა, რაც პრაქტიკულად გამორიცხავს ცენტრალურ აზიასთან მის კუთვნილებას. შედეგად კეთდება დასკვნა, რომ იგი არანაირად არ წარმოადგენს ცენტრალური აზიის ქვეყანას, არამედ მხოლოდ გეოგრაფიულად ესაზღვრება ცენტრალურ აზიას (Назарбаева, 2003). მართალია ცენტრალური აზიის სხვა ქვეყნებისგან განსხვავებით ყაზახეთის მცირე ნაწილი – დასავლეთ ყაზახეთი – გეოგრაფიულად აღმოსავლეთ ევროპას განეკუთვნება (მაგალითად, Жангужин, 2005, с. 18, Хачиев, 2006, с. 137), მაგრამ ამ ქვეყნისა და ცენტრალური აზიის სხვა ქვეყნების ისტორიული ფესვები ღრმად არის გადახლართული (მაგალითად, Толипов, 2006, с. 24). ყაზახეთის თანამედროვე პოლიტიკური წყობაც, რომელიც საპრეზიდენტო ვადის მაქსიმალურ გახანგრძლივებაზე დაფუძნებული, არანაირად არ განსხვავდება ცენტრალური აზიის სხვა ქვეყნების რეჟიმებისგან (Толипов, 2006, с. 25), რაც აგრეთვე ადასტურებს მოცემული რეგიონიდან ამ ქვეყნის გამოყოფის უსაფუძვლობას. ყველაზე მთავარია ის, რომ ცენტრალური აზიიდან ყაზახეთის გამოყოფა და მისი ვერაზიულ სახელმწიფოდ გამოცხადება სხვა არაფერია, თუ არა ყაზახეთის დამოუ-

კიდებლობაზე ფაქტობრივად უარის თქმა, და საბოლოო ანგარიშით რუსეთის მიერ მისი შთანთქმა (Толипов, 2006, с. 19).

უინტერესო არ იქნება აღვნიშნოთ, რომ ცენტრალური აზიიდან ყაზახეთის გამოყოფის და მისი ევრაზიულ სახელმწიფოდ აღიარების შესახებ მოსაზრებების მისამართით მოცემული კრიტიკული შენიშვნების ავტორი იმავდროულად ხაზს უსვამს, რომ თავად ევრაზიისტობის იდეა, მათ შორის ყაზახეთის ევრაზიულობა უბრალოდ მითი კი არა, გეოპოლიტიკური პროვოკაციაა (Толипов, 2006, с. 19), თუმცა სულაც არ გამორიცხავს ცენტრალური აზიის (მათ შორის ყაზახეთის) დაბრუნებას ევრაზიაში (სადაც იგი იმყოფებოდა საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში) მას შემდეგ, რაც ის (ცენტრალური აზია) თავის გეოპოლიტიკურ თვითიდენტიფიკაციას შეძლებს (Толипов, 2006, с. 20). აქ, ბუნებრივია, ისმის კითხვა, თუ რამდენად არიან მზად ცენტრალური აზიის ქვეყნები თუნდაც მომავალში უარი თქვან ფაქტობრივ დამოუკიდებლობაზე რუსეთის სასარგებლოდ, რომ აღარაფერი ვთქვათ იმაზე, თუ როგორ შეიძლება ევრაზიაში ინტეგრირება, თუ ეს დაბრუნება, როგორც სავსებით სამართლიანად აღინიშნა, თურმე ეფუძნება “მითს”, “გეოპოლიტიკურ პროვოკაციაზე” რომ არაფერი ვთქვათ.

ვიზიარებთ რა განხილულ კრიტიკულ დამოკიდებულებას ევრაზიის მისი იდეებისადმი, უნდა ვაღიაროთ, რომ, ჩვენი აზრით, ცენტრალური აზიის ქვეყნებში (თუ ყველგან არა, უმრავლესობაში მაინც) დამოუკიდებლობის მნიშვნელობის, აგრეთვე მომავლის გააზრება ჯერაც პრობლემატურად რჩება, რაც სადღეისოდ ძნელია გადაჭრილად ჩაითვალოს.

5. ბაჟინული ცივი ომის დროის პროცესი

ჯერ კიდევ გორბაჩოვის, შემდეგ კი ელცინის ეპოქაში შეიქმნა ისეთი შთაბეჭდილება, რომ ცივი ომის ეპოქა დასრულდა³² და ახალი რუსეთი მტკიცედ დაადგა ცივილიზებულ მსოფლიოსთან თანამშრომლობის, დემოკრატიული გარდაქმნებისა და საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის გზას. მაგრამ აგრესიამ, რომელსაც რუსეთმა საქართველოს წინააღმდეგ მიმართა 2008 წლის აგვისტოში, ცხადყო, რომ ცივი ომის დასრულება ეს იმდენად რეალობა კი არ არის, რამდენადაც დასავლეთის მიერ რეალობად მიჩნეული იმავე დასავლეთის სურვილი, სხვაგვარად რომ ვთქვათ ილუზია³³. გასული წლის 80-იანი წლების მეორე ნახევარსა და 90-იანი წლების პირველ ნახევარში მომაკვდავი საბჭოთა კავშირი და მისი სამართალმემკვიდრე – ხელახლა შექმნილი რუსეთის სახელმწიფო იმდენად დასუსტებული იყვნენ პოლიტიკურად და ეკონომიკურად, რომ დასავლეთისგან ეკონომიკური დახმარების მიღების სურვილმა მოსკოვი აიძულა დასავლეთისკენ, დასავლური ფასეულებებისკენ შებრუნებულიყო. ამავე დროს, რუსეთში ძლიერდებოდა დაკარგული იმპერიის მიმართ ნოსტალგია, ვითარდებოდა რევანშიზმით შეპყრობილი დამარცხებული ხალხის კომპლექსი, მსგავსად იმისა, როგორიც გერმანიაში ჩამოყალიბდა პირველი მსოფლიო ომის დროს, რამაც, საბოლოო ანგარიშით, მოიყვანა კიდევ ხელისუფლებაში ფაშისტები.

---

³² ცივი ომის დასრულების ანალიზის საკითხს არა ერთი მონოგრაფია თუ სტატია ეძღვნება. ქართულენოვან პუბლიკაციებში განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ზურაბ აბაშიძის გამოკვლევა, რომლის თანახმადაც, ცივი ომის დასასრული ბერლინის კედლის დანგრევით უნდა დათარიღდეს (აბაშიძე, 2009, გვ. 12).

³³ სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ, თუმცა საყოველთაო შეფასებებით ცივი ომი დასრულებული იყო, იმასაც აღიარებდნენ, რომ ცივი ომის ეპოქიდან უამრავი პრობლემა იყო დარჩენილი გადაუწყვეტელი (Donaldson, and Noguee, 2005, p. 119).

იქნება თუ არა ევროპაში ბირთვული დაპირისპირება? (Whitney, 2008). ეს კითხვა განსაკუთრებით აქტუალური გახდა მას შემდეგ, რაც რუსეთის პრეზიდენტმა დიმიტრი მედვედევმა კალინინგრადის ოლქში “ისკანდერ-M” ტიპის სარაკეტო კომპლექსების განლაგების გეგმის შესახებ გამოაცხადა (Баранов, 2008), იმ შემთხვევაში, თუ შეერთებული შტატების ხელმძღვანელობა უარს არ იტყვის ევროპაში სარაკეტო ფარის განთავსებაზე (Isachenkov, 2008). შემთხვევითი არ არის, რომ საკითხის ასე დაყენება დასავლეთისა და საბჭოთა კავშირის ცივი ომის დროინდელ დაპირისპირებას გვაგონებს. ამიტომ ბევრი სვამს კითხვას იმის თაობაზე, დგას თუ არა მთელი მსოფლიო ახალი ცივი ომის ზღვარზე და თუ დგას, როგორ უნდა ავიცილოთ იგი (მაგალითად, Райс, 2008, Fukuyama, 2008). სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ეს საკითხი, სხვადასხვა მიზეზთა გამო, საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთის ომამდეც იდგა (მაგალითად, Brzezinski, 2007a, Cohen, 2006, Friedman, Thomas, 2008, Johnson, 2008, Kotkin, 2008, Lucas, 2008, MacKinnon, 2007).

პრაქტიკულად არაეინ სვამს კითხვას იმის შესახებ, რომ XX საუკუნის ცივი ომი შეიძლება არც იყო დასრულებული³⁴, რომ იგი უბრალოდ “გაიყინა”, და, რომ ამჟამად მხოლოდ მისი “დნობა” ხდება.

იმის დასტურად, რომ დასავლეთი ხშირად თვალს ხუჭავდა რუსეთის არადემოკრატიულ მოქმედებაზე, შეიძლება მოვიყვანოთ ის ფაქტიც, რომ პრეზიდენტმა პუტინმა შეძლო დასავლელი პარტნიორები დაერწმუნებინა, თითქოს, ჩეჩენი ხალხის გენოციდი, რომელიც კრემლმა მოაწყო, თურმე ანტი-ტერორისტული ოპერაცია ყოფილა. ამასთან, კრემლმა ეს იმ პირობებში მოახერხა, როცა ადამიანის უფლებათა დამცველი ორგანიზაციები უკიდურესად მწვავედ აკრიტიკებდნენ მას ჩეჩენი ხალხის წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაულისათვის.

რუსეთის საზოგადოებაში არსებული უკვე ნახსენები რევანშიზმის ფონზე ჩეჩნეთში განხორციელებულმა უსასტი-

³⁴ სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ გასული საუკუნის 90-იანი წლების დამდეგს ასეთი კითხვა დაისვა, თუმცა პასუხი დადებითი იყო (Simons, 1990).

კესმა სამხედრო ოპერაციებმა არნახულად გაზარდა კრემლის ავტორიტეტი ქვეყნის შიგნით. ეს პერიოდი დაემთხვა მსოფლიო ბაზარზე ნავთობის ფასების მკვეთრ ზრდას, რამაც რუსეთის ეკონომიკური გაძლიერება განაპირობა. იმის წყალობით კი, რომ ევროპაში მოხმარებული გაზის 40 პროცენტი იქ სწორედ რუსეთიდან იგზავნება, მოსკოვის ხელთ აღმოჩნდა ქმედითი იარაღი, რომლის დახმარებითაც მას შეეძლო დასავლეთი იძულებული გაეხადა ანგარიში გაეწია მისთვის. გაუწიეს კიდევ ანგარიში, როცა სპეციალურად რუსეთისთვის შეცვალეს “დიდი შვიდიანის” ფორმატი “დიდი რვიანის” ფორმატით, რის შედეგადაც კრემლმა კიდევ უფრო მეტად ირწმუნა თავისი შესაძლებლობანი, რომ რუსეთი იქცა ძალად, რომელსაც მსოფლიომ არ შეიძლება ანგარიში არ გაუწიოს.

რუსეთი მართლაც სერიოზულ ძალად იქცა, თუმცა არა იმდენად, რომ, ვთქვათ, აშშ-ს მისთვის დაეჯერებინა და არ დაეწყო ანტიტერორისტული ოპერაცია ერაყში, ანდა ჩაშლილიყო კოსოვოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღიარება. შედეგად კრემლში გაჩნდა სურვილი უფრო ცხადად ეჩვენებინა მსოფლიოსათვის საკუთარი ძლიერება და შესაძლებლობანი. მართლაც, თუ აშშ სამხედრო ოპერაციას აწყობს მისგან ძალიან დაშორებულ ერაყში, რუსეთს, აქვს რა ერთ-ერთი მსოფლიო ლიდერის ამბიცია, რატომ არ შეუძლია რაღაც მსგავსი გააკეთოს თავის მეზობელ სახელმწიფოში – საქართველოში? და თუ დასავლეთის არაერთი სახელმწიფო აღიარებს კოსოვოს დამოუკიდებლობას, რუსეთს რატომ არ შეუძლია აღიაროს აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობა, რითაც მთელ მსოფლიოს უჩვენებს, რომ მართლაც გახდა ძალა, რომელსაც ვერ უგულვებელყოფენ.

აქ იბადება კითხვა, რატომ იქცა რუსეთის სამიზნედ საქართველო? ამაზე პასუხის გაცემა არც ისე რთულია. ჯერ ერთი, არა მარტო საქართველო, არამედ ორივე სეპარატისტული რეგიონი – აფხაზეთი და სამხრეთ ოსეთი – უშუალოდ ესაზღვრებიან რუსეთს. მეორე, ამ ორივე რეგიონს სათავეში უდგას კრემლის მარიონეტული მთავრობები, სეპარატიზმი კი ამ რეგიონებში თავიდანვე ინსპირირებული იყო და პოლიტიკურადაც და ეკონომიკურადაც მას განუხრელად მხარს უჭერ-

და კრემლი, რაც ამ უკანასკნელს მნიშვნელოვან საყრდენს უქმნიდა საქართველოს წინააღმდეგ განხორციელებულ სამხედრო აგრესიაში. მესამე, ვარდების რევოლუცია და ამ რევოლუციით ხელისუფლებაში მოსული მიხეილ სააკაშვილის მთავრობა კრემლმა ვაშინგტონის პროექტად მიიჩნია, ხოლო საქართველოს ნატოსკენ სწრაფვა რუსეთის ეროვნული ღირსების შეურაცხყოფად აღიქვა. და მეოთხე, რუსეთს სურდა (და დღესაც სურს), აკონტროლებდეს საქართველოზე გამავალ მილსადენებს.

დასავლეთი დიდ ხანს არ იყო მზად ელიარებინა, რომ აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთში თბილისის პრობლემა, უწინარეს ყოვლისა, მოსკოვი იყო, და საქართველოს მთავრობას სთხოვდა საერთო ენა გამოენახა კრემლთან მაშინაც კი, როცა მოსკოვმა სეპარატისტულ რეგიონებში დაიწყო რუსეთის პასპორტების დარიგება, ან როცა რუსეთში დაიწყო ეთნიკური ქართველების მასობრივი დევნა. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც რუსეთმა სამხედრო აგრესია და საქართველოს ტერიტორიის ოკუპაცია განახორციელა, მთელი მსოფლიოსათვის ცხადი გახდა, რომ აქ არა უბრალოდ რუსეთ-საქართველოს კონფლიქტის აშკარა გამოვლინებასთან, არამედ რუსეთისა და დასავლეთის ფასეულებებს შორის კონფლიქტთან გვაქვს საქმე.

საქართველოში სამხედრო წარმატებებით გამოწვეულ თავბრუდამხვევ ეიფორიაში კრემლმა აღიარა აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის სახელმწიფო დამოუკიდებლობა, არავითარი ანგარიში არ გაუწია არც იმას, რომ ამ სეპარატისტული რეგიონების მცხოვრებთა აბსოლუტური უმრავლესობა რუსეთის მოქალაქეები არიან. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, რუსეთი აღიარებს ორ ისეთ ახალ სახელმწიფოს, რომელთა მცხოვრებლებსაც აფხაზეთის და სამხრეთ ოსეთის კი არა, არამედ, კრემლის მხარდაჭერით, რუსეთის მოქალაქეობა აქვთ. კრემლში ძალიან ხშირად უყვართ პარალელების გაღება საქართველოს სეპარატისტულ რეგიონებს და კოსოვოს შორის. მაგრამ აქ უნდა აღინიშნოს, რომ კოსოვოს სახელმწიფო დამოუკიდებლობის აღიარებამდე მისი მცხოვრებლებისათვის თავისი მოქალაქეობა არ შეუთავაზებია არც აშშ-ს, არც რომელიმე სხვა სახელმწიფოს.

კრემლს თავიდანვე ადვილად შეეძლო მიმხედარიყო, რომ ცივილიზებული მსოფლიო არ მოიწონებდა რუსეთის ამგვარ მოქმედებას და არ აღიარებდა აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის სახელმწიფო დამოუკიდებლობას. თუნდაც დაეუშვათ, რომ რუსეთის გადაწყვეტილებას მხარს დაუჭერს აშკარად დასავლეთის საწინააღმდეგოდ განწყობილი რამდენიმე სახელმწიფო, ეს მაინც ვერ შეცვლის ამინდს მსოფლიო მასშტაბით. მაშინ ისმის კითხვა, თუ რას ისახავს მიზნად მოსკოვის მიერ აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობის აღიარება.

რაღაც დროის გასვლის შემდეგ კრემლი აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის მარიონეტულ მთავრობებს აიძულებს რუსეთთან შეერთების საკითხზე გამართონ რეფერენდუმები, რომელთა შედეგების განჭვრეტა განსაკუთრებულ სიძნელეს არ წარმოადგენს. შემდეგ ყველაფერს ასეთ ახსნას მოუძებნიან: თუ გაერო, ევროკავშირი, მსოფლიოს სახელმწიფოთა უმრავლესობა არ აღიარებენ აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობას, იქ მცხოვრებ ადამიანებს აღარ დარჩებათ სხვა არჩევანი, თუ არა ის, რომ შეუერთდნენ რუსეთს, მით უმეტეს, რომ ეს ადამიანები უკვე ისედაც რუსეთის მოქალაქეები არიან. არადა, რუსეთი გარდა იმისა რომ საერთაშორისო სამართლის სუბიექტია, გაეროს უშიშროების საბჭოს წევრიცაა, რაც მას შესაძლებლობას აძლევს დაიცვას აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის მოსახლეობის ინტერესები, რომლებიც უკვე რუსეთის ახალ ტერიტორიაზე იცხოვრობენ. ამგვარად კრემლი აიხდენს სანუკვარ ოცნებას კავკასიონის ქედიდან სამხრეთისაკენ რუსეთის საზღვრების გაფართოების თაობაზე. ამასთან, დასავლეთს ბრალად დასდებს იმას, რომ, არ მოისურვეს რა აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის სახელმწიფო დამოუკიდებლობის აღიარება, ამით აიძულებს რუსეთი თავის შემადგენლობაში შეეყვანა საქართველოს ორი ისტორიული რეგიონი (Папava, 20086).

საქართველოს მიმართ რუსეთის სამხედრო აგრესია, საქართველოს ტერიტორიების ოკუპაცია, რუსეთის მიერ პრეზიდენტების შედეგადგვისა და სარკოზის ხელმოწერილი შეთანხმების უხეში დარღვევა, მოსკოვის მხრიდან აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის სახელმწიფო დამოუკიდებლობის ცალმხ-

რივი აღიარება “დიდი შვიდეულის” სახელმწიფოებთან კონსულტაციის გარეშე, ბუნებრივია, მთელ მსოფლიოს ცივი ომის ეპოქას ახსენებს (მაგალითად, Asmus and Holbrooke, 2008, Powell, 2008).

ომის გათვალისწინებით, რომ ცივი ომის მხარეები დღესაც იგივე ქვეყნებითაა წარმოდგენილი, როგორც გასულ საუკუნეში, ხოლო კონფლიქტის მიზეზი, მისი მამოძრავებელი მოტივები და კრემლის მოქმედების სტილი ასევე არ შეცვლილა (ამას ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ 2008 წელს კრემლმა გადაწყვიტა საქართველოში პოლიტიკური რეჟიმი შეეცვალა ისეთივე მეთოდებით, როგორითაც ის 1956 წელს უნგრეთში, ხოლო 1968 წელს ჩეხოსლოვაკიაში მოქმედებდა), შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ საქმე გვაქვს არა ახალ ცივ ომთან, არამედ ძველი ცივი ომის განახლებასთან. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საქმე გვაქვს იმ ცივი ომის განახლებასთან, რომელიც დასავლეთში მცდარად მიიჩნეის დამთავრებულად: ის მხოლოდ დროებით “გაიყინა”. ახლა კი გაღღვა (Jackson, 2008, Papava, 2009), და მისი ფრონტის ხაზი დღეს კავკასიაში, კერძოდ, საქართველოზე გადის (Saakashvili, 2008).

რუსეთის გაზის პოლიტიკური ფასი, განსაკუთრებით ზამთარში, იმდენად დიდია (მაგალითად, Daly, 2008, Elder, 2009, Elkind and Chow, 2009, Runner, 2009), რომ აღმოსავლეთ ევროპის ზოგიერთი ქვეყნისგან განსხვავებით, რომლებსაც რუსეთის შესაძლო აგრესია უშუალოდ ემუქრება, დასავლეთ ევროპის ქვეყნები, როგორც ჩანს, კვლავ ამჯობინებენ თვალი დახუჭონ იმ რეალობაზე, რომელიც რუსეთში ყალიბდება დასავლეთის, დასავლური ფასეულობების მიმართ. სამწუხაროდ, ისტორია შეიძლება განმეორდეს, და რუსეთის მიმართ დასავლეთის ლოიალურობა (მაგალითად, Bush, 2008, Kuchins, 2008a, 2008b) კვლავ გამართლებული იქნება დასავლეთის მიერ თავის მოტყუებით, რომ რუსეთი ეს არ არის საბჭოთა კავშირი, და თითქოს, რუსეთისათვის უცხო არ არის დემოკრატიული გარდაქმნები და დასავლური ფასეულობები. არსებითად კი ეს ნიშნავს ცივი ომის “გაყინვას” და საქართველოს მსხვერპლად შეწირავენ ვირტუალურ სიმშვიდეს ევროპასა და მთელ მსოფლიოში. ასეთ შემთხვევაში დასავლეთის მიერ საქართველოს

დიპლომატიური და ფინანსური მხარდაჭერა (Papava, 2008c) შეიძლება გავიგოთ ისე, რომ დასავლეთი შინაგანად თანაუგრძნობს კავკასიის ამ პატარა ქვეყანას, და ამ მხარდაჭერით ცდილობს მის წინაშე ვალი მოიხადოს.

საერთაშორისო საზოგადოებრიობისათვის ძირითადი გამოწვევაა ეფექტიანი ინსტრუმენტების შემუშავება ცივი ომის რეალური და არა ვირტუალური დასრულებისათვის, როგორც ეს იყო გვიან 1980-იან წლებსა და ადრეულ 1990-იან წლებში. სწორედ ამიტომაც დასავლეთისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ახალი მექანიზმების შემუშავება რუსეთთან თანამშრომლობისათვის (Åslund and Kuchins, 2009a, Kuchins, 2008a, 2008b, Sestanovich, 2008).

6. “ცენტრალური კავკაზიის” კონცეფცია – ევრაზიიზმზე უარის თქმა

ზემოთ, ევრაზიის გეოგრაფიული და გეოპოლიტიკური განმარტებების თანაფარდობის საკითხის განხილვისას, დავასკვნით, რომ ევრაზიაში რუსეთის იმპერიული ზრახვების დასაბუთების გეოპოლიტიკური მიზნებიდან გამომდინარე რუსი ევრაზიისტები ავიწროვებენ ამ კონტინენტის გეოგრაფიულ საზღვრებს.

რაც შეეხება ცენტრალურ ევრაზიას, როგორც ზემოთ ითქვა, გეოგრაფიული ცენტრალური ევრაზია, როგორც ევრაზიის კონტინენტის ცენტრალური რეგიონი, ფაქტობრივად მთლიანად მოიცავს გეოგრაფიულ ცენტრალურ აზიას, ხოლო ცენტრალური ევროპა მასში არ შედის. ზემოთ ასევე ხაზი გავესვით, რომ იმ ლოგიკიდან გამომდინარე, რომ გეოგრაფიული ევრაზია, როგორც კონტინენტი, მსოფლიოს ორი ნაწილისგან შედგება – ევროპისგან და აზიისგან, გეოგრაფიული ცენტრალური ევრაზია ცენტრალურ ევროპასთან ერთად, ბუნებრივია, უნდა მოიცავდეს ცენტრალურ აზიას, აგრეთვე მათ გამაერთიანებელ ცენტრალურ კავკასიას. ამასთან, ცენტრალური ევრაზიის ნებისმიერი განმარტება, განსხვავებული მოცემული რეგიონის განხილული ლოგიკური დასაბუთებისგან, გვინდა თუ არა, ერთგვარად იმ ტრადიციის გათვალისწინებაა, რომელიც რუსმა ევრაზიისტებმა ჩამოაყალიბეს.

ამასთან, აშკარად შეინიშნება ცენტრალური კავკასიის ქვეყნების – აზერბაიჯანის, საქართველოსა და სომხეთის, და ცენტრალური აზიის ქვეყნების – თურქმენეთის, ტაჯიკეთის, უზბეკეთის, ყაზახეთისა და ყირგიზეთის პრობლემების ერთობლივად განხილვისადმი მნიშვნელოვანი მეცნიერული (და არა მხოლოდ) ინტერესი (მაგალითად, Bertsch, Craft, Jones and Beck, eds., 2000, Olikier and Szayna, eds. 2003, Sabahi and Warner, eds., 2004). რვა ჩამოთვლილი ქვეყნისგან შემდგარ ამ რეგიონს, როგორც აშკამად საყოველთაოდ მიღებულია, ცენტრალური ევრა-

ზია ეწოდება (მაგალითად, Amineh and Houweling, 2005, pp. 2-3, Fairbanks, Nelson, Starr and Weisbrode, 2001, p. vii, Meyer, 2004, p. 206, Xuetaang, 2006, p. 117)³⁵. ამავე ტერმინით მოიხსენიება რეგიონი, რომელიც ამ რვა ქვეყნის გარდა მოიცავს ავღანეთსაც (Исмаилов и Эсенов, 2005), რადგან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იგი ცენტრალური აზიის ჩამოთვლილ ხუთ ქვეყანასთან ერთად დიდი ცენტრალური აზიის შემადგენლობაში შედის.

არსებობს ცენტრალური ევრაზიის უფრო ფართო განმარტება, რომლის თანახმადაც ეს რეგიონი მოიცავს შავი ზღვის, კავკასიის, კასპიისა და ცენტრალური აზიის რეგიონებს (მაგალითად, Дарабади, 2006, с. 10). აშკარაა, რომ ცენტრალური ევრაზიის რეგიონის ამგვარ განსაზღვრებას კონსტრუქციულად ვერ მივიჩნევთ და არა მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი არ არის მკაფიო, არამედ აშკარაა, რომ მისი შემადგენელი ჩამოთვლილი რეგიონებით ერთმანეთის ურთიერთგადაფარვა ხდება.

ტერმინი ცენტრალური აზია, როგორც ის დღეს გამოიყენება, გარდა იმისა, რომ გეოგრაფიულად არ ასახავს ამ ჩამოთვლილი ქვეყნების შემცველი რეგიონის არსს, ამავდროულად რუსეთის იმ იმპერიული ამბიციის მატარებელია, რომელიც ეფუძნება რუსეთის ევრაზიასთან გაიგივებას. აქედან გამომდინარე ბუნებრივად დგება კითხვა: გეოგრაფიულად როგორი იქნება რეგიონის სწორი სახელწოდება, რომელიც ამ რვა ქვეყანას აერთიანებს? და რა აქვთ საერთო ისეთი, რის გამოც მათი ერთად განხილვა გეოპოლიტიკურად გამართლებული იქნება?

ამჟამად ეს რვა ქვეყანა, კვლევის სხვადასხვა მიზნიდან გამომდინარე, იმ უფრო ვრცელი რეგიონების შემადგენლობაში განიხილება, რომლებიც სხვა ქვეყნებსაც მოიცავს. ასეთებია, მაგალითად, “ევრაზიის ბალკანეთი” (Бжезинский, 2005a), ან “დიდი ახლო აღმოსავლეთი” (Kemp and Harkavy, 1997).

---

³⁵ ცენტრალური აზიის საყოველთაოდ აღიარებულ განმარტებებს აშკარად ეწინააღმდეგება ამ რეგიონის რუსეთთან გაიგივება (Maisaia, 2007, p.16). მოცემული რეგიონის ამგვარი განმარტება, რა თქმა უნდა, მცდარად უნდა მივიჩნიოთ, რადგან, თუ რუსეთი ცენტრალური ევრაზიაა, მაშინ გაურკვეველი რჩება ჩრდილოეთ ევრაზიის ადგილმდებარეობა.

იქიდან გამომდინარე, რომ განხილული რვავე ქვეყანა საბჭოთა კავშირის დაშლისთანავე დსთ-ს წევრი იყო, გასაკვირი არ არის, რომ ისინი განიხილებოდა ამ ინსტიტუციურად ჩამოყალიბებული ორგანიზაციის კონტექსტითაც. მრავალი ექსპერტის აზრით, დსთ ღამის შექმნის მომენტიდან გარკვეულ სიძნელეებს განიცდის ინტეგრაციულ პროცესებში (მაგალითად, Гринберг, Зевин и др., 2001, Козик и Кохно, 2001, Шульга, (рук. авт. колл.), 2001, Шумский, 2001, 2003, 2004), რისი მთავარი მიზეზიც არის ინტეგრაციული პროცესების დსთ-ს ფარგლებით შეზღუდვის შენარჩუნების ხელშეწყობა წარმოებრივი კოოპერაციის იმ კარნაქტილობის გარკვეული ანალოგიით, რომლითაც ხასიათდებოდა საბჭოთა კავშირის ეკონომიკური სისტემა (მაგალითად, Coppeters, 1998, pp. 194-197, Olcott, Åslund and Garnett, 1999). შედეგად დსთ მარგინალურ ორგანიზაციად გადაიქცა (Åslund and Kuchins, 2009b, pp. 121-122). საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთის აგრესია, შემდგომში კი მოსკოვის მიერ ცალმხივი წესით აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღიარება ეჭვქვეშ აყენებს ამ ორგანიზაციის არსებობის მიზანშეწონილობას, რომელიც ფორმალურად აღიარებს მასში შემავალი სახელმწიფოების საზღვრების ურდველობას (Allison, 2008, p. 1161). რუსეთის აგრესიის შემდეგ საქართველო გამოვიდა დსთ-ს შემადგენლობიდან (სივილ ჯეორჯია, 2008ა, 2008ბ), რამაც სხვა სირთულეებთან ერთად კიდევ უფრო ეჭვქვეშ დააყენა ამ ორგანიზაციის მომავალი (Пиллис, 2008, Blank, 2008).

სამეცნიერო ლიტერატურაში ფართოდაა გავრცელებული ტერმინი “კასპიის რეგიონი”, რომელიც, შესაბამისი პუბლიკაციების თანახმად ქვერეგიონების სხვადასხვაგვარ კომბინაციას უნდა მოიცავდეს. ალბათ არ შეიძლება ამ ტერმინის გამოყენება რვა ჩამოთვლილი ქვეყნისგან შემდგარი რეგიონის დასახასიათებლად, რადგან ლოგიკურად “კასპიის რეგიონში” უნდა იგულისხმებოდეს კასპიის ზღვის ირგვლივ მდებარე ქვეყნები – აზერბაიჯანი, თურქმენეთი, ირანი, რუსეთი და ყაზახეთი (მაგალითად, Салыгин и Сафарян, 2005). ამის მიუხედავად, არსებობს ამ რეგიონის მეტად თავისუფალი განმარტებებიც. მაგალითად, ერთ-ერთი მათგანის თანახმად კასპიის რე-

გიონში გულისხმობენ ცენტრალური აზიის დასავლეთ ნაწილს, სამხრეთ რუსეთს, ჩრდილოეთ და ცენტრალურ კავკასიასა და ჩრდილოეთ ირანს (Дарабади, 2002, с. 6, 2003, с. 77); მეორე განმარტების თანახმად, ჩამოთვლილ კასპიის ზღვის სანაპირო სახელმწიფოებთან ერთად კასპიის რეგიონს მიაკუთვნებენ აგრეთვე საქართველოს, სომხეთს, ტაჯიკეთს, უზბეკეთს, ყაზახეთს, ყირგიზეთს, და ნაწილობრივ ავღანეთს, პაკისტანსა და ახლო აღმოსავლეთსაც კი (Sasley, 2004, p. 194). როგორც ჩანს “კასპიის რეგიონის” ტერმინის პირველი განმარტების შემთხვევაში ის ფარავს ცენტრალური აზიის მხოლოდ მცირე ნაწილს, და იმავდროულად მოიცავს იმ ტერიტორიებსაც, რომლებიც არ მიეკუთვნება ნახსენებ რვა ქვეყანას; რაც შეეხება მეორე განმარტებას, ტერმინი “კასპიის რეგიონი” ნახსენები რვა ქვეყნის გარდა მოიცავს მრავალ სხვა ქვეყანასაც (რომ აღარაფერი ვთქვათ მთელ რეგიონებზე), რომელთა მოცემულ რეგიონთან კუთვნილებას ყოველთვის დასაბუთებულად ვერ მივიჩნევთ. შედარებით მართებულად შეგვიძლია მივიჩნიოთ “კასპიის რეგიონში” აზერბაიჯანის, საქართველოს, სომხეთის, თურქმენეთის, ყაზახეთის, აგრეთვე ირანისა და რუსეთის შესაბამისი ნაწილების ჩართვა (Weitz, 2008, p. 9), თუმცა სრულად არგუმენტირებული აღბათ მაინც ვერ იქნება ამ რეგიონში საქართველოსა და სომხეთის ჩართვა. ხოლო თუ ასეთ მიდგომას დავუთანხმებით და ვადიარებთ, რომ ეს ორი ქვეყანა, რომელთაც უშუალო გასასვლელი არ აქვთ კასპიის ზღვაზე, მაინც განეკუთვნებიან ამ რეგიონს, მაშინ ბუნებრივად ისმის კითხვა, თუ რატომ უნდა შევიდნენ “კასპიის რეგიონის” ქვეყნების შემადგენლობაში ირანი და რუსეთი მხოლოდ ნაწილობრივ?

შესაბამისად, ტერმინის “კასპიის რეგიონი” ნებისმიერი ვარიანტი ნაკლებად გამოსაძევია ზემოხსენებული რვა ქვეყნის – აზერბაიჯანის, საქართველოს, სომხეთის, თურქმენეთის, ტაჯიკეთის, უზბეკეთის, ყაზახეთისა და ყირგიზეთის მომცველი რეგიონის იდენტიფიკაციისათვის.

ჩვენს წინაშე დასახული ამ რვა ქვეყნის იდენტიფიკაციის შესახებ ამოცანის გადაჭრის თვალსაზრისით ბევრად უკეთესი არც “კავკასია-კასპიის რეგიონის” ტერმინია, რომელიც, ზოგიერთი ავტორის თანახმად, მთლიანად მოიცავს კავკა-

სიას (Добаев и Дугин, 2005, с. 91), მაგრამ ამასთან, არათუ არ ადგენს მოცემულ რეგიონში ცენტრალური აზიის ჩართვის დონეს, არამედ ისეთ ფრაზასაც კი შეიცავს, როგორცაა “კავკასია-კასპიის და ცენტრალური აზიის რეგიონები” (Добаев, и Дугин, 2005, с. 94), რითაც ხაზგასმულია, რომ ცენტრალური აზია ერთგვარად კავკასია-კასპიის რეგიონის გარეთ მდებარეობს. უფრო ფართო და ამით უფრო ბუნდოვანი განმარტებით კავკასია-კასპიის რეგიონში იგულისხმება კასპიის ზღვის მთელი აუზი, ცენტრალური აზიის დასავლეთი პროვინციები, ჩრდილოეთ კავკასია, თურქეთის აღმოსავლეთი რაიონები, ირანის ჩრდილოეთი რაიონები, და ნაწილობრივ შავი ზღვის აუზი (Мурадян, 2008, с. 241). სხვა შემთხვევებში საერთოდ არ არის მოცემული ტერმინ “კავკასია-კასპიის რეგიონის” მეტნაკლებად ზუსტი განსაზღვრება (მაგალითად, Maisaia, 2007).

ბევრად უფრო ზუსტია ტერმინი “კავკასია-ცენტრალური აზიის გეოპოლიტიკური რეგიონი” (Максименко, 2000, с. 64), თუმცა იგი ფარავს ჩამოთვლილი რვა ქვეყნის საზღვრებს გარე ტერიტორიებს, რადგან კავკასია, როგორც ცნობილია მოიცავს არა მხოლოდ აზერბაიჯანს, საქართველოსა და სომხეთს.

იქედან გამომდინარე, რომ ჩამოთვლილი რვა ქვეყანა აყალიბებს ორ ქვერეგიონს – ცენტრალურ კავკასიას და ცენტრალურ აზიას, მათი მომცველ უფრო მსხვილ რეგიონს შეიძლება ვუწოდოთ ცენტრალური კავკასია (Panava, 20076, с. 47, 2008b, с. 44, Papava, 2008): ამ შემთხვევაში შენარჩუნებულია სიტყვა “ცენტრალური”, რომელიც სახსიათოა, საკევანძოა ორივე ქვერეგიონისათვის, ხოლო სიტყვა “კავკასია” ნაწარმოებია ორი სიტყვიდან “კავკასია” და “აზია”. ინგლისურ ენაზე სიტყვა “კავკასიის” ფორმირება რამდენადმე გართულებულია, რადგან მისი ზუსტი თარგმანი – “Caucasia” სიტყვის “Caucasus” სინონიმს წარმოადგენს, რაც ქართულ ენაზე “კავკასიას” ნიშნავს. ამიტომ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია “კავკასიის” შესაბამის სიტყვად ინგლისურ ენაზე გამოვიყენოთ “Caucaso-Asia” (Papava, 2008b), ან “Caucasasia” (Papava, 2008a, pp. 38-39), და შესაბამისად, “ცენტრალური კავკასია” ინგლისურად იქნება “Central Caucasio-Asia”. ხოლო თუ განვიხილავთ რეგიონის არა რვა, არამედ ცხრა ქვეყანას ავღანეთის ჩათვლით, ამ შემთხვევაში

მართველი იქნება ამ რეგიონს ვუწოდოთ “დიდი ცენტრალური კავკაზია”, რაც ინგლისურად იქნება “*Greater Central Caucasus-Asia*”.

როცა ცენტრალურ კავკაზიას ვახსენებთ როგორც ერთიან რეგიონს, უნდა აღინიშნოს, რომ პოლიტიკური თუ კულტურული ჰომოგენურობის არარსებობის გამო, იგი არ არის ინტეგრირებული (Weisbrode, 2001, p. 13). ამასთან, ამ რეგიონში შემავალ ქვეყნებს ბევრი რამ აქვთ საერთო, რაც საინტერესოა სწორედ ერთიანი რეგიონის ფარგლებში მათი განხილვისათვის (Исмаилов и Эсенов, 2005, Музаффарли 2006).

როგორც ჩანს, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ყველა ცენტრალურკავკაზიურ ქვეყანას პრაქტიკულად ერთნაირი სასტარტო პირობები ჰქონდა – ეს არის, უწინარეს ყოვლისა, სახელმწიფოებრიობის მეტი წილი ინსტიტუტების არარსებობა, პოლიტიკური კულტურის საკმაოდ დაბალი დონე და კომუნისტური ტიპის ეკონომიკის არსებობა. სასტარტო პირობების ეს სამივე კომპონენტი არა მხოლოდ ურთიერთკავშირშია, არამედ ამ ქვეყნების რეფორმირების შესაძლებლობების ურთიერთგანმაპირობებელიცაა. მაგალითად, სახელმწიფოებრიობის მეტი წილი ინსტიტუტების არარსებობა, როგორც წესი, აბრკოლებს პოლიტიკური კულტურის განვითარებას, რომელიც, თავის მხრივ, ხელს უშლის დემოკრატიული ინსტიტუტების ჩამოყალიბებას; სახელმწიფოებრიობის მეტი წილი ინსტიტუტების არარსებობა ამავე დროს ართულებს საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პროცესს (მაგალითად, Папава и Беридзе, 2005, сс. 68-69, Balcerowicz, 1995, p. 146, Papava, 1996, p. 252, 2005a, p. 13, 2005b, p. 78), რაც აისახება დემოკრატიული გარდაქმნების შენელებითაც, ეს კი, თავის მხრივ, საგრძნობლად აბრკოლებს საბაზრო რეფორმების განხორციელებას (მაგალითად, Пшеворский, 2000, Greskovits, 1998). ეს პრობლემები ამა თუ იმ დონით აისახა ცენტრალური კავკაზიის ქვეყნებში განხორციელებულ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ გარდაქმნებზე. არანაკლებ მნიშვნელოვანია აღვნიშნოთ, რომ ყაზახეთის გამოკლებით, დანარჩენ ცენტრალურკავკაზიურ ქვეყნებში შეინიშნება პირუკუ დამოკიდებულება ნახშირწყალბადოვანი რესურსების ბუნებრივ სიმდიდრესა და საბაზრო გარდაქმნების ტემპებს შორის, როცა

ასეთი რესურსების არსებობა სათანადო ეკონომიკურ სტიმულებს არ აძლევს საბაზრო რეფორმებს (Åslund, 2003). თანაც ცენტრალური კავკასიის ქვეყნების ეკონომიკა მეტისმეტად პოლიტიზებულიცაა (Simons, 2008, p. 7).

ცენტრალური კავკასია და, მით უმეტეს, დიდი ცენტრალური კავკასია კონფლიქტური ქვერეგიონებით ხასიათდება (მაგალითად, Лунев, 2006, сс. 15-16, Weisbrode, 2001), რომლებიც ასე თუ ისე აბრკოლებს როგორც ცალკეული ქვეყნების ეკონომიკურ განვითარებას, ისე იმ პოტენციური შესაძლებლობების გამოყენებას, რომლებიც მოცემულ რეგიონს აქვს შესაბამისი მიმართულებით რამდენიმე ქვეყნის ერთობლივი მოქმედების შემთხვევაში. არანაკლებ აღსანიშნავია ის, რომ პოსტსაბჭოთა სივრცეში ყველა რეგიონალურ კონფლიქტში რუსეთი ჩაბმულია როგორც სამხედრო თვალსაზრისით, ისე პოლიტიკური თვალსაზრისითაც (Simons, 2008, p. 47).

ცენტრალური კავკასიის ერთ-ერთი მთავარი თავისებურება ის არის, რომ ეს რეგიონი მდიდარია ნახშირწყალბადოვანი რესურსებით (Алиев, 2003, Gelb, 2008, Gelb and Twyman, 2004, Victor, Jaffe and Hayes, eds., 2006), რაც მას განსაკუთრებით მიმზიდველს ხდის არა მარტო საინვესტიციო თვალსაზრისით (მაგალითად, Starr, 2003), არამედ ამ რეგიონის მიმართ მსოფლიო და რეგიონალური ლიდერი სახელმწიფოების მხრიდან პოლიტიკური ზეგავლენის დამყარების კონტექსტითაც, რაც სავსებით გასაგებია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ამჟამად მიმდინარეობს ამ სახელმწიფოების საგარეო პოლიტიკასთან ენერგეტიკული პოლიტიკის ინტეგრაცია (მაგალითად, Kalicki and Goldwyn, eds., 2005, Hill, 2004, Rakel, 2005, Sherman, 2000). ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ცენტრალური აზიის ქვეყნების ენერგეტიკულ პოლიტიკაზე ჯერ კიდევ დიდ გავლენას ახდენს რუსეთის ფაქტორი (მაგალითად, Томберг, 2003), რაც, როგორც ჩანს, საბჭოთა ეპოქის ძნელად დასაძლევ მიემკვიდრეობაა.

დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებას, რომ ცენტრალურ კავკასიასა და ცენტრალურ აზიას შეუძლიათ სრული მოცულობით აამოქმედონ ის პოტენციური შესაძლებლობანი, რომლებსაც მათი ურთიერთშეკვრებადობა შეიცავს. კერძოდ, ცენტრალური აზიის ნავთობისა და გაზის რესურსებზე დიდი

მოთხოვნაა დასავლეთის მხრიდან, ხოლო ცენტრალური კავკასია დაინტერესებულია არა მარტო საკუთარი ნავთობისა და გაზის რესურსების დასავლეთში ტრანსპორტირებით, არამედ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის დამაკავშირებელი ენერგეტიკული (და არა მხოლოდ) სატრანსპორტო დერეფნის ამოქმედებით (მაგალითად, Chase, 2002, Kalicki, 2001, Kalicki and Elkind, 2005, Makhmudov, 2002, Müller, 2000, Roberts, 2001, Starr and Cornell, 2005), რის შედეგადაც ცენტრალური კავკასია შეძლებს შეასრულოს შესაბამისი “ხიდის” ფუნქცია, რომელიც გახსნის დასავლეთისათვის გეოპოლიტიკურად დახურულ ცენტრალურ აზიას (Эйвазов, 2004, с. 132).

მოცემულ კონტექსტში განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ ზოიგნეე ბეჟინსკის თანახმად ცენტრალური კავკასიის ქვეყნებს შორის აზერბაიჯანი ვერაზიის გეოგრაფიული კონტინენტის ერთადერთი მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური ცენტრია (Бжезинский, 2005a, с. 56). “გეოპოლიტიკური ცენტრის” (Бжезинский, 2005a, с. 55) სტატუსი კი განისაზღვრება სახელმწიფოს გეოგრაფიული მდებარეობით და იმ შედეგებით, რომლებმაც შეიძლება პოტენციურად ზიანი მიაყენოს მას ისეთი “აქტიური გეოსტრატეგიული მოქმედი პირების” (Бжезинский, 2005a, с. 54) მხრიდან მოქმედების შედეგად, როგორცაა სახელმწიფოები, რომლებსაც აქვთ რეალური უნარი და სახელმწიფოებრივი ნება განახორციელონ ძალაუფლება და გაავრცელონ გავლენა საკუთარი საზღვრების მიღმა.

ახასიათებს რა აზერბაიჯანს, რომელიც უდიდესი ნახშირწყალბადოვანი რესურსების მქონე ქვეყანაა, როგორც კასპიის ზღვის და ცენტრალური აზიის სიმდიდრეთა შემცველი “ჭურჭლის საცობს” (“cork in the bottle”), ზოიგნეე ბეჟინსკი ხაზს უსვამს, რომ ცენტრალური აზიის სახელმწიფოთა დამოუკიდებლობას პრაქტიკულად განაპირობებს მოსკოვისაგან აზერბაიჯანის დამოუკიდებულება (Бжезинский, 2005a, сс. 62, 155). შეერთებული შტატებისათვის აზერბაიჯანის გარდა ცენტრალურ კავკასიაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ყაზახეთს, რაც ვლინდება ამერიკელთა განზრახვებითა და მოქმედებით, რომ მაქსიმალურად გაზარდონ ამ ქვეყანაში განხორციელებული ინვესტიციები (Уткин, 2000a, с. 105).

თუ ცენტრალური კავკაზის ქვეყნების სახელმწიფო ინტერესების ღერძად მივიჩნევთ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ მოპოვებული სახელმწიფო დამოუკიდებლობის განმტკიცებასა და განვითარებას, ბუნებრივ აუცილებლობად უნდა ვაღიაროთ, რომ მათთვის მიუღებელია არა მარტო ევრაზიიზმი, არამედ “პართლენდის” თეორიაც, როგორც ამ ქვეყნების დაქვემდებარება, შესაბამისად რუსეთის ან დასავლეთის იმპერიული სქემებისადმი.

იმ შემთხვევაში, თუ ცენტრალური კავკაზის ამა თუ იმ სახელმწიფოს ხელმძღვანელობისათვის პირველ ადგილზე დგას საკუთარი მდგომარეობის შენარჩუნება, ხოლო სახელმწიფო სუვერენიტეტის განმტკიცება და განვითარება, რომ აღარაფერი ვთქვათ ისეთ ფასეულობებზე, როგორიცაა საზოგადოების დემოკრატიზაცია, ადამიანის უფლებების დაცვა და საბაზრო ეკონომიკის განვითარება, მეორეხარისხოვანი ამოცანებია, “დამხმარედ” შეიძლება გამოჩნდეს ნებისმიერი თეორია (უფრო ზუსტად ფსევდოთეორია) ასეთი ზრახვების შესანიღბავად და გასამართლებლად.

ამავდროულად გულუბრყვილობა იქნებოდა იმის ფიქრი, რომ როგორც მსოფლიო, ისე რეგიონალური გავლენის მქონე სახელმწიფოები თავს დაანებებენ ცენტრალური კავკაზის ქვეყნებს, და ისინი შეძლებენ თავისუფალი რეჟიმით განვითარებას. სინამდვილეში სიტუაცია ბევრად უფრო რთულია, რის გამოც ამ ქვეყნებმა უნდა გააკეთონ არჩევანი იმის გათვალისწინებით, თუ ამა თუ იმ სახელმწიფოს რომელი მისწრაფებები და მოქმედება შეესაბამება ყველაზე მეტად მათ ეროვნულ ინტერესებს.

ევრაზიიზმზე, როგორც რუსეთის იმპერიის აღორძინების მკვეთრად გამოხატულ დოქტრინაზე რომ არაფერი ვთქვათ, ცენტრალური კავკაზის ქვეყნებზე რუსეთის შედარებით ზომიერი შეხედულებაც კი არ გამორიცხავს იმის ერთგვარ “რბილ” ვარიანტს, რომ რუსეთის ინტერესები თავს მოახვიონ რეგიონის თუნდაც ზოგიერთ ქვეყანას – იმის მიუხედავად, თუ რამდენად შეესაბამება ეს თავად ამ ქვეყნების ინტერესებს. ასე, მაგალითად, რუსეთის ზოგიერთ წრეებში ცენტრალური კავკაზიდან მხოლოდ საქართველო ითვლებოდა რუსეთისათვის საბოლოოდ დაკარგულად (Лунев, 2006, с. 26), ამასთან, აცხადუ-

ბენ, რომ საქართველოსა და სომხეთს რუსეთისათვის მინიმალური ეკონომიკური მნიშვნელობა აქვთ (Лунев, 2006, с. 26), თუმცა არც იმას იფიქრებენ, რომ სომხეთი რუსეთის ობიექტური მოკავშირეა (Лунев, 2006, с. 27). აზერბაიჯანის, თურქმენეთისა და უზბეკეთის მიმართ რუსეთს ეკონომიკური ინტერესები აქვს ნახშირწყალბადოვანი რესურსების მოპოვებისა და ტრანსპორტირების სფეროში (Лунев, 2006, сс. 25, 26); ხოლო რაც შეეხება ყაზახეთს და ყირგიზეთს, მათ რუსეთთან ინტეგრაციული პროცესების გაძლიერებასაც კი სთავაზობენ (Лунев, 2006, с. 25). ფაქტია, რომ ასეთ მიდგომას, უწინარეს ყოვლისა, საქართველოს მიმართ, მხარს არ უჭერენ რუსეთის პოლიტიკურ ელიტაში, რომლისთვისაც, რაც არაერთხელ აღინიშნა ზემოთ, ბევრად უფრო ახლოა ევრაზიის შიშის იდეები და მათი სხვადასხვაგვარი მოდიფიკაციები.

რაც შეეხება აშშ-ის პოლიტიკას ცენტრალურ კავკასიაში, იგი ემყარება შემდეგ ობიექტურ წინამძღვრებს (Бжезинский, 2005a, с. 178):

- შეერთებული შტატები იმდენად შორს არის ცენტრალური კავკასიისგან, რომ ვერ შეძლებს ამ რეგიონში დომინირებას;
- შეერთებული შტატები საკარისად ძლიერია საიმოსოდ, რომ ჩათრეული არ აღმოჩნდეს ცენტრალურ კავკასიაში მისთვის არასასურველ მოვლენებში.

აქედან გამომდინარე, შეერთებული შტატების უპირველეს ინტერესს წარმოადგენს იმ სიტუაციის უზრუნველყოფის ხელშეწყობა, როცა ვერც ერთი სახელმწიფო ვერ შეძლებს ცენტრალური კავკასიის გაკონტროლებას, ხოლო მსოფლიო საზოგადოებრიობისათვის ეს რეგიონი შეუფერხებლად ხელმისაწვდომი იქნება ფინანსურ-ეკონომიკური თვალსაზრისით (Бжезинский, 2005a, с. 178).

2001 წლის II სექტემბრის ტრაგიკული მოვლენების შემდეგ აშშ-ის ინტერესებშია ხელი შეუწყოს ცენტრალური კავკასიის ქვეყნების ისეთ განვითარებას, რომელიც უზრუნველყოფს ახალი ტერორისტული აქტების საფრთხის აცილებას და დაეხმარება ტერორიზმის წინააღმდეგ ომის წარმატებით დასრულებას (მაგალითად, Gati and Christiansen, 2003). შესაბამი-

სად, რეგიონში აშშ-ს ინტერესები არ იფარგლება მხოლოდ ენერგეტიკის სფეროთი (მაგალითად, Jaffe, 2001). ამრიგად, აშშ-ს ამოცანაა მხარი დაუჭიროს რეგიონის ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებს საბჭოთა ეკონომიკის ნიშნების დაძლევაში, საბაზრო ეკონომიკისა და კერძო სექტორის განვითარებაში, ეკონომიკური ზრდისათვის მტკიცე საფუძვლების შექმნაში, სამართლის უზენაესობის პრინციპის დამკვიდრებაში, სოციალური და ეკოლოგიური პრობლემების გადაჭრაში, ენერგეტიკული რესურსების ათვისებით და საექსპორტო მაგისტრალების ფართო ქსელით სარგებლობის მიღების უზრუნველყოფაში (Mann, 2003). საქართველოში რუსეთის შეჭრის შემდეგ აშშ-სათვის კიდევ უფრო აქტუალური გახდა რეგიონში დემოკრატიული პროცესების განვითარების მხარდაჭერის პრობლემა (Basora and Boone, 2008).

აქვე მნიშვნელოვანია დავძინოთ, რომ ზოგიერთი რუსი ექსპერტის შეფასების თანახმად, თუ მოსკოვისთვის დამახასიათებელია ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებთან რუსეთის ისტორიული, ფსიქოლოგიური და მტკიცე კავშირითიერთობის შესახებ მსჯელობა, ამერიკის შეერთებული შტატებისთვის პრინციპულად მიუღებელია ნებისმიერი თეორიები, რომლებიც განმსჭვალული იქნება ამ რესპუბლიკების “რბილი”, ან “შეზღუდული” სუვერენიტეტის სულისკვეთებით (მაგალითად, Уткин, 2000a, с. 108). ამასთან, ამერიკელებს მიაჩნიათ, რომ რუსეთი კმაყოფილი უნდა იყოს, თუ უფრო წელგამართული მეზობლები ეყოლება, უფრო სტაბილური გარემოცვა ექნება (მაგალითად, Уткин, 2000a, с. 105).

არანაკლებ საყურადღებოა ცენტრალური აზიის ზოგიერთი ექსპერტის შეფასებებიც, რომელთა თანახმად რუსეთი რეგიონის ქვეყნების მიმართ ორიენტირებულია “უძრაობაზე” და მოქმედ ხელისუფალთა უპირობო მხარდაჭერაზე, რის გამოც მოსკოვი კარგავს, რომ არაფერი ვთქვათ იმაზე, რაც უკვე დაკარგა, შესაძლო მოკავშირეებს ამ ქვეყნებში მოდერნიზაციისა და პოლიტიკური ცვლილებების საქმეში; ამავე დროს, ამერიკის პოლიტიკა რეგიონში დემოკრატიის გაფართოებისადმი ხელშეწყობას განასახიერებს (მაგალითად, Толипов, 2007b, с. 24).

ნათქვამიდან გამომდინარე, ცენტრალურ კავკასიაში ვაშინგტონის რეალური ინტერესები პრინციპულად გამორიცხავს – ნებისმიერი ფორმით – რეგიონის ქვეყნების ინტეგრაციას მასთან, და მეტიც, მთლიანად შეესაბამება ამ რეგიონის ქვეყნების ეროვნულ ინტერესებს, რომლებიც ემყარება სახელმწიფო სუვერენიტეტის განმტკიცებასა და განვითარებას, საზოგადოების დემოკრატიზაციის გაღრმავებასა და საბაზრო ეკონომიკის განვითარებას.

ძალზე მნიშვნელოვანია იმის ხაზგასმა, რომ სამეცნიერო მოხმარებისთვის “ცენტრალური კავკასიის” ცნების შემოღება ეს განსახილველი რეგიონის გეოგრაფიული იდენტიფიკაციის არა მხოლოდ დაზუსტებაა, არამედ რეგიონის ქვეყნების სახელმწიფო სუვერენიტეტის განმტკიცების ინტერესების ისეთი კონცეპტუალური ხედვაცაა, რომელიც საფუძველშივე ეწინააღმდეგება ვერაზიიზმის სულისკვეთებას და იღებს. ამასთან, ნებისმიერი მსჯელობა ვერაზიიზმის სულისკვეთებით ვერეთ წოდებულ “კავკასიიზმზე”, როგორც ვერაზიიზმის შესაძლო თეორიულ ანტიპოდზე, საფუძველშივე მცდარია, უწინარეს ყოვლისა, ცენტრალური კავკასიის პოლიტიკური პეტეროგენულობის გამო, როცა რეგიონის ყველა ქვეყანა ერთნაირად არ აღიქვამს როგორც თავად სახელმწიფო სუვერენიტეტის სტატუსს, ისე მისი მიღწევის გზებსაც. ამავე დროს სახელმწიფო სუვერენიტეტის განმტკიცება და განვითარება, აგრეთვე საზოგადოების დემოკრატიზაციის გაღრმავება და საბაზრო ეკონომიკის პრინციპების დამკვიდრება ვერ იქნება მხოლოდ ცენტრალური კავკასიის ქვეყნების პეროგატივა.

ამრიგად, თუმცა აღიარებენ, რომ ცენტრალური აზიის ქვეყნების მთავარი სტრატეგიული ინტერესებია დამოუკიდებლობა, დემოკრატია და ინტეგრაცია (Толипов, 20076, с. 32), სულაც არ არის გამორიცხული იმის შესაძლებლობა, რომ ცენტრალური აზია დაბრუნდეს ვერაზიაში (სადაც იყო საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში) მას შემდეგ, რაც იგი შეძლებს მოახდინოს თავისი გეოპოლიტიკური თვითიდენტიფიკაციის რეალიზება (მაგალითად, Толипов, 2006, с. 20). თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ ამ ვერაზიაზე, ვერაზიისტების თანახმად, “პრეტენზია” აქვს მოსკოვს, მოყვანილი მსჯე-

ლობა არ გამორიცხავს, თუნდაც შედარებით შორეულ პერსპექტივაში (ანუ ცენტრალური აზიის “გეოპოლიტიკური თვითიდენტიფიკაციის” შემდეგ). ცენტრალური აზიის ქვეყნების ევრაზია-რუსეთში შესვლას. ამასთან, უინტერესო არ იქნება იმ ფაქტის აღნიშვნა, რომ ცენტრალური აზიის ქვეყნების ზოგიერთი ექსპერტისათვის სულაც არ არის უცხო საბჭოთა კავშირზე ნოსტალგიური მოგონებები და წუხილის გამოთქმა მისი დაშლის გამო (მაგალითად, Ниязи, 2003წ, сс. 168-169, Толипов, 2007წ, сс. 19-20).

ამავე დროს უნდა აღვნიშნოთ, რომ განვითარების პროდასავლური ვექტორი ბევრად უფრო შეესაბამება სახელმწიფო სუვერენიტეტის განმტკიცების, საზოგადოების დემოკრატიზაციის გაღრმავებისა და საბაზრო ეკონომიკის პრინციპების დამკვიდრების ზემოაღნიშნულ ინტერესებს, ვინაიდან ისინი ძირითადი საყოველთაოდ აღიარებული დასავლური ფასეულობებია.

დასკვნა

საბჭოთა კავშირის დაშლამ დასაბამი მისცა იმ პროცესს, რომ არა მარტო ჩამოყალიბდა დამოუკიდებელი სახელმწიფოები, არამედ შეიქმნა მათი ახალი გეოპოლიტიკური არეალები, რომლებიც აერთიანებს ზოგიერთ ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკას. ბოლო წლებში სულ უფრო ფართოდ ვრცელდება შედარებით ახალი გეოპოლიტიკური ტერმინი “ცენტრალური ევრაზია”, რომელიც, როგორც წესი, ერთიან გეოპოლიტიკურ არეალში მოიცავს აზერბაიჯანს, საქართველოს, სომხეთს, თურქმენეთს, ტაჯიკეთს, უზბეკეთს, ყაზახეთსა და ყირგიზეთს.

გეოგრაფიული ცენტრალური ევრაზია ფაქტობრივად მთლიანად მოიცავს გეოგრაფიულ ცენტრალურ აზიას, მაშინ როცა, ცენტრალური ევროპა მასში არ შედის. ეს იმით აიხსნება, რომ აზია ზომით იმდენად აღემატება ევროპას, რომ ცენტრალური ევროპა ერთგვარად სცდება ევრაზიის ერთიანი კონტინენტის პირობითი ცენტრის ფარგლებს, რომელსაც ცენტრალური ევრაზია ეწოდება. ამავე დროს, თუ აზიისა და ევროპის ფიზიკურ ზომებს გვერდზე გადავდებთ, და ლოგიკურად ვიმსჯელებთ იმის გათვალისწინებით, რომ გეოგრაფიული ევრაზია, როგორც კონტინენტი, მსოფლიოს ორი ნაწილისგან – ევროპისა და აზიისგან შედგება, მაშინ გეოგრაფიული ცენტრალური ევრაზია ბუნებრივად უნდა მოიცავდეს ცენტრალურ ევროპასაც და ცენტრალურ აზიასაც, აგრეთვე მათ გამაერთიანებელ ცენტრალურ კავკასიას.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ეროვნული და ტერიტორიული იდენტურობის პრობლემა განსაკუთრებით მწვავედ დადგა რუსეთის წინაშე, რომელიც ბოლო ორასი წლის განმავლობაში პირველად აღმოჩნდა მნიშვნელოვნად შეკვეცილ საზღვრებში, რამაც განსაკუთრებული ძალით მისცა სტიმული, ყოველ შემთხვევაში პოსტსაბჭოთა სივრცეში, მისი გამორჩეული როლის შესახებ კონცეფციების ძიებას. რუსეთის იმპერი-

ული ამბიციების თეორიულ დასაბუთებად წარმატებით გამოდგება ვერეთ წოდებული “ევრაზიზმის” იდეები, რომლებმაც “ახალი სიცოცხლე” პოსტსაბჭოთა პერიოდში შეიძინა. გეოპოლიტიკური კონტექსტით ევრაზიისტები იყენებენ ისეთ სიტყვათშეთანხმებებსაც, როგორცაა “ევრაზია-რუსეთი”, “რუსეთი-ევრაზია” ან “ევრაზიული რუსეთი”.

ფაქტობრივი დისკუსია იმის თაობაზე, რომ გამოინახოს კომპრომისი ევრაზიისა და იმ ტერიტორიის სწორ გეოგრაფიულ განსაზღვრებას შორის, რომელზეც რუსეთის კონტროლი ვრცელდება, ამოწურული არ არის.

თავისი ხასიათით რუსული გეოპოლიტიკური სკოლის ევრაზიისტული მიმდინარეობა ხელს უწყობს რუსეთის ისტორიულად ჩამოყალიბებული იმპერიული ამბიციების გამართლებას – იბატონოს ევრაზიის გეოგრაფიული კონტინგენტის ცენტრში. ევრაზიისტებისათვის რუსეთი უნდა იყოს ან “ევრაზიული სახელმწიფო”, “იმპერია” ან არანაირი, რადგან მათთვის “რუსეთი იმპერიის გარეშე წარმოუდგენელია”.

მართალია რუსეთში ევრაზიზმის უშუალო მომხრეები ხელისუფლებაში არ არიან, მაგრამ ელცინის პერიოდისაგან განსხვავებით თანამედროვე ევრაზიისტები თავიდანვე უფრო მისაღები აღმოჩნდნენ პუტინის ოფიციალურისათვის, და როგორც შედეგი, ევრაზიიზმი რუსეთის პოლიტიკურმა სპექტრმა სახელმწიფო იდეოლოგიის დონემდე აიყვანა.

რუსეთის სამხედრო აგრესია და საქართველოს ნაწილობრივი ოკუპაცია საკმაოდ საფუძვლიან საბაბს იძლევა საიმისოდ, რომ ძალაუფლების სათავეში პუტინის მოსვლა მივიჩნიოთ რუსეთში ნეოიმპერიული ეპოქის დასაბამად, ხოლო თავად ეს აგრესია სხვა არა არის რა, თუ არა საბჭოთა კავშირის აღდგენისაკენ გადადგმული ნაბიჯი, ყოველ შემთხვევაში, რადაც ახალი ფორმით, თუმცა ზოგიერთ ექსპერტს მიანია, რომ პუტინის მიზანი საბჭოთა კავშირის აღდგენა კი არ არის, არამედ რუსეთის გავლენის აღდგენაა პოსტსაბჭოთა სივრცეში. ნებისმიერ შემთხვევაში საქართველოსთან ომი მთლიანად შეესაბამება თანამედროვე რუსეთის ინტერესებს.

ჯერ კიდევ გორბაჩოვის, შემდეგ კი ელცინის ეპოქაში შეიქმნა იმის შთაბეჭდილება, რომ ცივი ომი დასრულდა, და ახალი რუსეთი შეუქცევადად დაადგა ცივილიზებულ მსოფ-

ლიოსთან თანამშრომლობის, დემოკრატიული გარდაქმნებისა და საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის გზას. მაგრამ, 2008 წლის აგვისტოში საქართველოს მიმართ რუსეთის აგრესია ცხადყოფს, რომ ცივი ომის დასრულება ეს არა იმდენად რეალურია, რამდენადაც დასავლეთის მიერ სასურველის რეალობად მიჩნევა, სხვაგვარად რომ ვთქვათ – ილუზია. გასული საუკუნის 80-იანი წლების მეორე ნახევარსა და 90-იანი წლების პირველ ნახევარში, მომაკვდავი საბჭოთა კავშირი და მისი სამართალმემკვიდრე – ხელახლა შექმნილი რუსეთის სახელმწიფო, იმდენად დასუსტებული იყვნენ პოლიტიკურად და ეკონომიკურად, რომ დასავლეთისგან ეკონომიკური დახმარების მიღების სურვილმა მოსკოვი აიძულა დასავლეთისკენ, დასავლური ფასეულობებისკენ შებრუნებულიყო. ამავე დროს, რუსეთში ძლიერდებოდა დაკარგული იმპერიის ნოსტალგია.

ომის გათვალისწინებით, რომ ცივი ომის მხარეები დღესაც იგივე ქვეყნებითაა წარმოდგენილი, როგორც გასულ საუკუნეში, ხოლო კონფლიქტის მიზეზი, მისი მამოძრავებელი მოტივები და კრემლის მოქმედების სტილი ასევე უცვლელია, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ საქმე გვაქვს არა ახალ ცივ ომთან, არამედ ძველი ცივი ომის განახლებასთან. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საქმე გვაქვს იმ ცივი ომის განახლებასთან, რომელიც დასავლეთში მცდარად მიიჩნიეს დამთავრებულად. ის მხოლოდ დროებით “გაიყინა”, ახლა კი “გადნა”. საერთაშორისო საზოგადოებრიობისათვის ძირითადი გამოწვევაა ეფექტიანი ინსტრუმენტების შემუშავება ცივი ომის რეალური და არა ვირტუალური დასრულებისათვის, როგორც ეს იყო გვიან 1980-იან წლებში და ადრეულ 1990-იან წლებში.

ევრაზიული სახელმწიფოს თეორია ემყარება სამართლებრივი სახელმწიფოსგან განსხვავებულ პრინციპულად სხვა კონსტრუქციას. ხალხების, სახელმწიფოსა და საზოგადოების, როგორც ერთიან ბუნებრივ არსებათა, გააზრების საფუძველზე ევრაზიიზმი განავითარებს “სავალდებულო სახელმწიფოს”, როგორც “სამართლებრივი სახელმწიფოს” ალტერნატივის თეორიას. ძირითადად ვალდებულებით ანაცვლებენ რა სამართალს, ეს უკანასკნელი, საუკეთესო შემთხვევაში, შეიძლება გამოყენებული იქნეს მხოლოდ იმ იურიდიული სა-

კითხების მიმართ დაქვემდებარების თვალსაზრისით, რომლებიც უფრო მოსახერხებელია სამართლის პოზიციებიდან განიხილებოდეს.

გასაკვირია არ არის, რომ ევრაზიისტების თვალსაზრისით, “სამოქალაქო საზოგადოება” ხელს უწყობს სეპარატისტული ტენდენციების გაძლიერებას და აბრკოლებს რუსეთის (ანუ ევრაზიის) ხალხების რეალურ ერთიანობას. უარყოფენ რა “სამოქალაქო საზოგადოებას”, ევრაზიისტები მის ნაცვლად გვთავაზობენ “ევრაზიისტულ ცენტრალიზმს”, როგორც სტრატეგიული ინტეგრაციის შეხამებას რუსეთ-ევრაზიის ავტონომიების მრავალფეროვნებასთან.

აღამიანს, საზოგადოებასა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობის ევრაზიისტული ხედვა გამოძინარეობს იმ ძლიერი სახელმწიფოს აუცილებლობიდან, რომელიც საჯარო მოხელეთა ფართო ქსელსა და პატრიარქალური ინსტიტუტების შენარჩუნებას ემყარება.

ევრაზიისტებისათვის ეკონომიკა უნდა ექვემდებარებოდეს ევრაზიული სახელმწიფოს, ევრაზიული ცივილიზაციის, ევრაზიული კულტურის იდეებს. ევრაზიისტებისათვის ბაზარი და კერძო საკუთრება განეკუთვნება პრაგმატული დასაშვებობის და პრაგმატული სარგებლიანობის სფეროს, რის საფუძველზეც ისინი აღიარებენ არა “საბაზრო საზოგადოებას”, არამედ “ბაზრის მქონე საზოგადოებას”, რომელშიც საბაზრო პრინციპი არ უნდა ემუქრობოდეს იდეოკრატიის საფუძვლებს, ანუ საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში იდეალური საწყისის დომინაციას. ევრაზიული მრავალწილობიანობა უნდა ყალიბდებოდეს სტრატეგიულ სფეროებში სახელმწიფო კონტროლის, წვრილ და საშუალო წარმოებაში, ვაჭრობასა და მომსახურების სფეროში თავისუფალი ბაზრის და კოლექტიური მეურნეობრიობის მრავალფეროვანი ფორმების საფუძველზე.

საეჭვოა რუსეთმა მოახერხოს დომინირება პოსტსაბჭოთა სივრცეში და არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ამ სივრცეში გაჩენილ სხვა “მოთამაშეებს” მნიშვნელოვნად მეტი ეკონომიკური, ინფორმაციული და სამხედრო რესურსები აქვს, არამედ, უწინარეს ყოვლისა, იმიტომ, რომ რუსეთის პოლიტიკური ელიტა არ არის დაინტერესებული უზრუნველყოს და განამტკიცოს ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების სახელმწიფო სუვერენიტეტი.

ცნება “კავკასიის” თანამედროვე გეოპოლიტიკური გაგება ჩამოყალიბდა რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობის შემდეგ. კერძოდ, კავკასიაში მისი მოსვლის შემდეგ კავკასიონის მთავარი ქედის მდებარეობის გათვალისწინებით, ჩნდება ტერმინები “Закавказье”, კავკასიონის გადაღმა, ანუ მოცემულ ქედს გადაღმა და “ჩრდილოეთ კავკასია”, მოცემული ქედის ჩრდილოეთით მდებარე ტერიტორია. უნდა აღინიშნოს, რომ კავკასიის სამხრეთ საზღვრების გაგება, როგორც წესი, ეფუძნებოდა იმას, თუ სად გადიოდა კავკასიის რეგიონში რუსეთის სამხრეთი სახელმწიფო საზღვრები. საბჭოთა პერიოდშიც, შენარჩუნდა რა კავკასიის სამხრეთი საზღვრების განსაზღვრის რუსეთის ეს იმპერიული ტრადიცია, “Закавказье”-ს შემადგენლობაში შედიოდა სამი საბჭოთა რესპუბლიკა – აზერბაიჯანი, საქართველო და სომხეთი.

XX საუკუნის 90-იანი წლების დამდეგს, საბჭოთა კავშირის დაშლისა და აზერბაიჯანის, საქართველოსა და სომხეთის მიერ დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, პრაქტიკულად ყველგან, თავად რუსეთის გარდა, ტერმინი “Закавказье” შეიცვალა ერთი შეხედვით უფრო კორექტული “სამხრეთ კავკასიის” ტერმინით. ტერმინი “სამხრეთ კავკასია” ისევე, როგორც ტერმინი “Закавказье”, ნათლად გამოხატავს რუსეთის გეოპოლიტიკურ შეხედულებას ამ რეგიონზე: ცნებებით “ჩრდილოეთ კავკასია” და “სამხრეთ კავკასია” გარკვეულწილად ფიქსირდება კავკასიაში რუსეთის ახლანდელი და ყოფილი საზღვრები.

“კავკასიის” შესახებ ისმიალოვისეული კონცეფციის თანახმად, ეს ცნება აზერბაიჯანის, საქართველოსა და სომხეთის, ასევე რუსეთის ზემოთ ჩამოთვლილი რეგიონების გარდა, მოიცავს აგრეთვე თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ოლქებს (ვილაიეთებს – აგრი, არდაგანი, ართვინი, ვანი, იგდირი და ყარსი) და ირანის ჩრდილო-დასავლეთ ოლქებს (ოსტანები – აღმოსავლეთ აზერბაიჯანი, არდებილი, გილიანი, ზანჯანი, ყაზვინი, ჰამადანი და დასავლეთ აზერბაიჯანი). რეგიონის ამგვარად გააზრება იმ გარემოებას ეფუძნება, რომ თურქეთისა და ირანის ამ ოლქებში ისტორიულად კავკასიელი ხალხები ცხოვრობენ, რომლებიც რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობამდე მრავალი საუკუნის განმავლობაში იმავე ეთნოკულტურულ და

სოციალურ-ეკონომიკურ არეალში იმყოფებოდნენ, რომელშიც კავკასიის დანარჩენი ხალხები. აქედან გამომდინარე სავსებით მართებულია თურქეთისა და ირანის ეს ოლქები მივიჩნიოთ ამ ქვეყნების ისეთივე “კავკასიურ” ოლქებად, როგორცაა ჩრდილოეთ კავკასიად წოდებული რუსეთის კავკასიის რეგიონი. შესაბამისად, კავკასიის რეგიონი შედგება არა ორი (ჩრდილოეთი და სამხრეთი კავკასია), როგორც რუსული გეოპოლიტიკური აზროვნების კარნახით არის გაერცვლებული საერთაშორისო პრაქტიკაში და სამეცნიერო ლიტერატურაში, არამედ სამი ნაწილისგან: ცენტრალური კავკასია – აზერბაიჯანი, საქართველო და სომხეთი; ჩრდილოეთ კავკასია, რომელიც რუსეთის ფედერაციის კავკასიის მოსაზღვრე ავტონომიური სახელმწიფო წარმონაქმნებისგან შედგება; და სამხრეთ კავკასია, რომელიც აზერბაიჯანის, საქართველოსა და სომხეთის მოსაზღვრე თურქეთის ვილაიეთებს (სამხრეთ-დასავლეთი კავკასია) და ირანის ჩრდილო-დასავლეთ ოსტანებს (სამხრეთ-აღმოსავლეთ კავკასია) მოიცავს.

ცენტრალური კავკასიის ქვეყნების საერთაშორისო ურთიერთობები დიდაა განპირობებული ისტორიული ფესვებით, რომლებიც მნიშვნელოვნად მოქმედებს ამ ქვეყნების საგარეო პოლიტიკის ძირითად მიმართულებათა ჩამოყალიბებაზე: აზერბაიჯანი და კიდევ უფრო მეტად საქართველო საერთაშორისო ურთიერთობებში ორიენტირებული არიან დასავლეთისკენ, ხოლო სომხეთი – რუსეთისკენ.

ცენტრალური კავკასიის ქვეყნებიდან აშკარად გამოხატული შეფარდებითი უპირატესობით ხასიათდება აზერბაიჯანი, რომელიც მდიდარია ნახშირწყალბადოვანი რესურსებით. ცენტრალური კავკასიის გეოგრაფიული თავისებურებებიდან გამომდინარე აზერბაიჯანის სატრანსპორტო პოტენციალის გამოყენება ბევრად არის დამოკიდებული რეგიონის სხვა ქვეყნებზე – საქართველოსა და სომხეთზე.

იმის მიუხედავად, რომ თურქეთთან აზერბაიჯანის დამაკავშირებელი უმოკლესი გზა სომხეთზე გადის, ამ ეკონომიკური თვალსაზრისით პოტენციურად საუკეთესო სატრანსპორტო მარშრუტის არჩევას ხელი შეუშალა მთიანი ყარაბაღის თაობაზე სომხეთისა და აზერბაიჯანის კონფლიქტმა და სომხეთის შეიარაღებული ძალების მიერ ამ კონფლიქტური რეგო-

ნის მიღმა აზერბაიჯანის ტერიტორიების მიტაცებამ. თანაც, თურქეთმა აზერბაიჯანის მხარდასაჭერად ასევე დაბლოკა სომხეთთან სატრანსპორტო კომუნიკაციები.

რუსეთი არა თუ არ იყო დაინტერესებული საქართველოს გავლით სატრანსპორტო დერეფნის განვითარებით და, კერძოდ, მის ტერიტორიაზე გამავალი მილსადენების მშენებლობით, არამედ ყველა შესაძლო მექანიზმითაც აბრკოლებდა ამ პროექტების რეალიზაციას. 2008 წლის აგვისტოში საქართველოს წინააღმდეგ რუსეთის აგრესიის დროს რუსეთის ავიაცია საქართველოს ტერიტორიაზე გამავალ მილსადენებსაც ბომბავდა. ამასთან, იმან, რომ მოსკოვმა ვერ შეძლო ამ მილსადენებზე კონტროლის დამყარების მიზნისთვის სამხედრო გზით მიედწია, ანუ მთლიანად მოეხდინა ყოფილი საბჭოთა კავშირიდან დასავლეთის მიმართულებით ენერგეტიკული რესურსების ტრანსპორტირების გზების მონოპოლიზება, კიდევ უფრო მეტი სტიმული მისცა ამერიკელებსაც და ევროპელებსაც გაეძლიერებინათ თავიანთი ძალისხმევა, რათა გამოენახათ ნავთობისა და გაზის ტრანსპორტირებისათვის რუსეთის ალტერნატიული გზების განვითარების შესაძლებლობები.

მთელი კავკასიის “ევრაზიული” მოწყობის პრობლემის თანამედროვე ევრაზიისტული ხედვა ეფუძნება იმას, რომ უარყოფილი უნდა იქნეს “სახელმწიფო-ერის” ტიპის წარმონაქმნები, რისი მიღწევაც შეიძლება “კავკასიის ფედერაციის” შექმნის გზით, რომელიც გააერთიანებს როგორც რუსეთის ჩრდილოეთ კავკასიას, ისე აზერბაიჯანს, საქართველოსა და სომხეთს. ამასთან, აფხაზეთი პირდაპირ უნდა დაუკავშირდეს რუსეთს, ოსეთი კი უნდა გაერთიანდეს, ხოლო მთიან ყარაბაღთან მოსკოვმა უშუალო კავშირი უნდა დაამყაროს, რათა მიანიჭოს მას ეგრეთ წოდებული “მთელი კავკასიის გეოპოლიტიკური სისტემის წონასწორობის წერტილის” სტატუსი. რაც შეეხება რუსეთის სტრატეგიულ პარტნიორებს, კავკასიის “ევრაზიული” მოწყობის ამ მოდელის განხორციელებაში ასეთებად მიიჩნევა სომხეთი, “კავკასიაში რუსეთის ტრადიციული და საიმედო მოკავშირე”, და ირანი.

ცენტრალურ კავკასიაში რუსეთის თანამედროვე პოლიტიკა, სამწუხაროდ, იგება არა იმ გარემოების გათვალისწინე-

ბით, რომ რუსეთისათვის უფრო ხელსაყრელია საქმე იქონიოს ცენტრალური კავკასიის ერთიან, მთლიან და სტაბილურ ქვეყნებთან, არამედ პრაქტიკულად ემთხვევა კონფლიქტური რეგიონებისადმი და სტრატეგიული პარტნიორებისადმი განხილულ ევრაზიისტულ მიდგომას.

ცენტრალური აზია, როგორც გეოგრაფიული რეგიონი მოიცავს ხუთ ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკას (თურქმენეთს, ტაჯიკეთს, უზბეკეთს, ყაზახეთსა და ყირგიზეთს), მონღოლეთს, ავღანეთს, დასავლეთ ჩინეთს, აგრეთვე ინდოეთის, პაკისტანისა და ირანის ზოგიერთ რაიონს. გეოპოლიტიკური კონტექსტით კი ცენტრალურ აზიაში იგულისხმება ხუთი ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკა.

ტერმინის – “ცენტრალური აზიის” გარდა, სამეცნიერო ხმარებაში შემოდებულია ტერმინი “დიდი ცენტრალური აზია”. ეს რეგიონი ხუთ ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკასთან ერთად, ავღანეთსაც მოიცავს.

რეგიონის ყველაზე აქტუალურ პრობლემათა შორის სახელმწიფო მოწყობის დემოკრატიზაციის გარდა შეიძლება გამოვყოთ რელიგიურ-პოლიტიკური ექსტრემიზმის საშიშროება. რეგიონში სიტუაციას ამძიმებს ისიც, რომ ამ სახელმწიფოთა საზღვრისპირა რაიონები იქ, სადაც ეს საზღვრები არ არის დემარკირებული, არა მარტო სადავოა, არამედ სასაზღვრო კონფლიქტების ადგილადაც იქცა. რეგიონში მწვავედ ღვას აგრეთვე ნარკობიზნესთან დაკავშირებული პრობლემაც. ხოლო რეგიონალურ ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ პრობლემათა შორის პირველი ადგილი წყლის რესურსების რაციონალური გამოყენების პრობლემას უკავია, ვინაიდან ისინი რეგიონში კონფლიქტების წყაროს წარმოადგენს.

ცენტრალური აზია უცხოელი ინვესტორების ყურადღებას იპყრობს ენერგეტიკის სფეროში, რადგან სამ სახელმწიფოში – თურქმენეთში, უზბეკეთსა და ყაზახეთში ნავთობისა და გაზის მნიშვნელოვანი მარაგია.

ყაზახეთსა და უზბეკეთს შორის ჯერ კიდევ გრძელდება კონკურენცია რეგიონში ლიდერობისათვის.

ცენტრალურ აზიაში მიმდინარე ინტეგრაციული პროცესებიდან პრაქტიკულად დისტანცირება მოახდინა, საკუთარი თავი გამორიცხა მსოფლიოს ერთ-ერთმა ყველაზე ჩაკეტილმა

და არადემოკრატიულმა სახელმწიფომ – თურქმენეთმა, რომელიც ქვეყნის ნეიტრალურ სტატუსზე დაყრდნობით თავს იკავებს რაიმე მრავალმხრივ კავშირებში, ბლოკებში, ორგანიზაციებში და ა.შ. მონაწილეობისაგან.

დიდ ცენტრალურ აზიაში ავღანეთის როლი განსაკუთრებით გაიზარდა ამ ქვეყანაში ანტიტერორისტული კამპანიის დაწყების შემდეგ, რაც გამოვლინდა ამ სახელმწიფოსა და მთელი დიდი ცენტრალური აზიისათვის საერთაშორისო პროექტების შემუშავებასა და რეალიზაციაში.

“რუსულ აღმოსავლეთში” ცენტრალური ყაზახეთის ჩართვით ევრაზიისტები, უწინარეს ყოვლისა, გეგმავენ რუსეთთან საერთო კონტინენტურ ბლოკში ყაზახეთის ინტეგრაციას. მათი აზრით, უნდა შეწყდეს ატლანტიკური თურქეთის ყოველგვარი გავლენა რეგიონზე, რისთვისაც რუსეთი გამოიყენებს მთავარ მოკავშირეს ირანს, რის შედეგადაც რეგიონი უნდა “გაიჭიმოს” რუსებსა და სპარსელებს შორის. ამასთან, უნდა გადაიხინჯოს ცენტრალური აზიის ყველა ქვეყნის ტერიტორია იმგვარად, რომ ტერიტორიები, ეკონომიკური ციკლები და ა.შ. თურქული არეალის მიღმა ჩაიკეტოს. ეგრეთ წოდებული “შუა აზიაში ახალი ევრაზიული წესრიგის” დამყარებაში წარმატების საწინდრად მიიჩნევენ ტაჯიკეთს, რადგან ტაჯიკები ეთნიკურად ახლოს არიან ირანელებთან და ავღანელებთან, ხოლო ტაჯიკეთსა და ავღანეთს შორის საზღვარი არ უნდა აღიქმებოდეს მკაცრ ხაზად. აქვე შევნიშნავთ, რომ ცენტრალური აზიის “გადაკეთების” მსგავსი ევრაზიისტული მოდელი გამომდინარეობს მხოლოდ და მხოლოდ რუსეთის იმპერიული ამბიციებიდან, და, როგორც წესი, არანაირად არ ითვალისწინებს მოცემული რეგიონის სახელმწიფოებისა და ხალხების ინტერესებს.

განვიხილო ოც წელიწადში ცენტრალური აზიის ქვეყნებმა, მოსკოვის მთელი მცდელობის მიუხედავად, საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე ასე თუ ისე ისწავლეს ლავირება საკუთარი ინტერესების რეალიზაციისათვის ერთმანეთთან მეტოქეობაში ჩაბმულ სხვადასხვა ქვეყნებს შორის.

მიჩნეულია, რომ ყაზახეთი წმინდა ევრაზიული სახელმწიფოა, რაც პრაქტიკულად გამორიცხავს ცენტრალურ აზიასთან მის მიკუთვნებას. შედეგად კეთდება დასკვნა, რომ იგი

არანაირად არ წარმოადგენს ცენტრალურაზიულ სახელმწიფოს, არამედ მხოლოდ გეოგრაფიულად ესაზღვრება ცენტრალურ აზიას. თუმცა ცენტრალური აზიის სხვა ქვეყნებისგან განსხვავებით ყაზახეთის მცირე ნაწილი – დასავლეთი ყაზახეთი – გეოგრაფიულად აღმოსავლეთ ევროპას განეკუთვნება, მაგრამ ამ ქვეყნის და ცენტრალური აზიის სხვა ქვეყნების ისტორიული ფესვები ღრმად არის გადახლართული. ყველაზე მთავარია ის, რომ ცენტრალური აზიიდან ყაზახეთის გამოყოფა და მისი ევრაზიულ სახელმწიფოდ გამოცხადება სხვა არაფერია, თუ არა ყაზახეთის დამოუკიდებლობაზე ფაქტობრივად უარის თქმა, რუსეთის მიერ მისი შთანთქმა.

აშკარად შეინიშნება ცენტრალური კავკასიის ქვეყნების – აზერბაიჯანის, საქართველოსა და სომხეთის, და ცენტრალური აზიის ქვეყნების – თურქმენეთის, ტაჯიკეთის, უზბეკეთის, ყაზახეთისა და ყირგიზეთის პრობლემების ერთობლივად განხილვისადმი მნიშვნელოვანი მეცნიერული (და არა მხოლოდ) ინტერესი. რვა ჩამოთვლილი ქვეყნისგან შემდგარ ამ რეგიონს აშუამად ცენტრალური ევრაზია ეწოდება, რაც არცთუ კორექტულია, რადგან იგი მნიშვნელოვნად უფრო ფართო ტერიტორიაზე ვრცელდება, ვიდრე ეს რვა ქვეყანაა, და მოიცავს ცენტრალურ ევროპას, ცენტრალურ კავკასიასა და ცენტრალურ აზიას.

იქედან გამომდინარე, რომ ჩამოთვლილი რვა ქვეყანა აყალიბებს ორ ქვერეგიონს – ცენტრალურ კავკასიასა და ცენტრალურ აზიას, მათ მომცველ უფრო მსხვილ რეგიონს შეგვიძლია ვუწოდოთ “ცენტრალური კავკაზია”: ამ შემთხვევაში შენარჩუნებულია სიტყვა “ცენტრალური”, რომელიც სახასიათოა, საკვანძოა ორივე ქვერეგიონისათვის, ხოლო სიტყვა “კავკაზია” ნაწარმოებია ორი სიტყვიდან “კავკასია” და “აზია”. ინგლისურ ენაზე სიტყვა “კავკაზიის” ფორმირება რამდენადმე გართულებულია, რადგან მისი ზუსტი თარგმანი – “Caucasia” სიტყვის “Caucasus” სინონიმს წარმოადგენს, რაც ქართულ ენაზე “კავკასიას” ნიშნავს. ამიტომ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია “კავკაზიის” შესაბამის სიტყვად ინგლისურ ენაზე გამოვიყენოთ “Caucaso-Asia”, ან “Caucasasia”, და შესაბამისად, “ცენტრალური კავკაზია” ინგლისურად იქნება “Central Caucasio-Asia”. ხოლო თუ განვიხილავთ რეგიონის არა რვა, არამედ ცხრა ქვეყანას ავლა-

ნეთის ჩათვლით, ამ შემთხვევაში მართებული იქნება ამ რეგიონს ვუწოდოთ “დიდი ცენტრალური კავკაზია”, რაც ინგლისურად იქნება “Greater Central Caucasus-Asia”.

პოლიტიკური თუ კულტურული პომოგენურობის არარსებობის გამო, ცენტრალური კავკაზია არ არის ინტეგრირებული. ამასთან, ამ რეგიონში შემავალ ქვეყნებს ბევრი რამ აქვთ საერთო, რაც საინტერესოა სწორედ ერთიანი რეგიონის ფარგლებში მათი განხილვისათვის.

ცენტრალური კავკაზია და მით უმეტეს დიდი ცენტრალური კავკაზია კონფლიქტური ქვერეგიონებით ხასიათდება, რომლებიც ასე თუ ისე აბრკოლებს როგორც ცალკეული ქვეყნების ეკონომიკურ განვითარებას, ისე იმ პოტენციური შესაძლებლობების გამოყენებას, რომლებიც მოცემულ რეგიონს აქვს შესაბამისი მიმართულებით რამდენიმე ქვეყნის ერთობლივი მოქმედების შემთხვევაში. ასევე აღსანიშნავია ისიც, რომ პოსტსაბჭოთა სივრცეში ყველა რეგიონალურ კონფლიქტში რუსეთი ჩაბმულია როგორც სამხედრო, ისე პოლიტიკური თვალსაზრისითაც.

ცენტრალური კავკაზიის ერთ-ერთი მთავარი თავისებურება ის არის, რომ ეს რეგიონი მდიდარია ნახშირწყალბადოვანი რესურსებით, რაც მას განსაკუთრებით მიმზიდველს ხდის არა მარტო საინვესტიციო თვალსაზრისით, არამედ ამ რეგიონის მიმართ მსოფლიო და რეგიონალური სახელმწიფოების მხრიდან პოლიტიკური გავლენის დამყარების კონტექსტითაც, რაც სავსებით გასაგებია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ამჟამად მიმდინარეობს ამ სახელმწიფოების სავარეო პოლიტიკასთან ენერგეტიკული პოლიტიკის ინტეგრაცია.

დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებას, რომ ცენტრალურ კავკასიასა და ცენტრალურ აზიას შეუძლიათ სრული მოცულობით აამოქმედონ ის პოტენციური შესაძლებლობანი, რომლებსაც მათი ურთიერთშევესებადობა შეიცავს. კერძოდ, ცენტრალური აზიის ნავთობგაზის რესურსებზე დიდი მოთხოვნა დასავლეთის მხრიდან, ხოლო ცენტრალური კავკასია დაინტერესებულია არა მარტო საკუთარი ნავთობგაზის რესურსების დასავლეთში ტრანსპორტირებით, არამედ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის დამაკავშირებელი ენერგეტიკული (და

არა მხოლოდ) სატრანსპორტო დერეფნის ამოქმედებით, რის შედეგადაც ცენტრალური კავკასია შეძლებს შეასრულოს შესაბამისი “ხიდის” ფუნქცია, რომელიც გახსნის დასავლეთისათვის გეოპოლიტიკურად დახურულ ცენტრალურ აზიას.

იმ შემთხვევაში, თუ ცენტრალური კავკასიის ამა თუ იმ სახელმწიფოს ხელმძღვანელობისათვის პირველ ადგილზე დგას საკუთარი მდგომარეობის შენარჩუნება, ხოლო სახელმწიფო სუვერენიტეტის განმტკიცება და განვითარება, რომ აღარაფერი ვთქვათ ისეთ ფასეულობებზე, როგორცაა საზოგადოების დემოკრატიზაცია, ადამიანის უფლებების დაცვა და საბაზრო ეკონომიკის განვითარება, მეორეხარისხოვანი ამოცანებია, “დამხმარედ” შეიძლება გამოჩნდეს ნებისმიერი თეორია (უფრო ზუსტად ფსევდოთეორია) ასეთი ზრახვების შესანიღბავად და გასამართლებლად.

გულუბრყვილობა იქნებოდა იმის ფიქრი, რომ როგორც მსოფლიო, ისე რეგიონალური გავლენის მქონე სახელმწიფოები თავს დაანებებენ ცენტრალური კავკასიის ქვეყნებს, და ისინი შეძლებენ თავისუფალი რეჟიმით განვითარებას. სინამდვილეში სიტუაცია ბევრად უფრო რთულია, რის გამოც ამ ქვეყნებმა უნდა გააყეთონ არჩევანი იმის გათვალისწინებით, თუ ამა თუ იმ სახელმწიფოს რომელი მისწრაფებები და მოქმედება შეესაბამება ყველაზე მეტად მათ ეროვნულ ინტერესებს.

ცენტრალური კავკასიის ქვეყნებზე რუსეთის შედარებით გონივრული შეხედულება არ გამორიცხავს იმის ერთგვარ “რბილ” ვარიანტს, რომ რუსეთის ინტერესები თავს მოახვიონ რეგიონის თუნდაც ზოგიერთ ქვეყანას – იმის მიუხედავად, თუ რამდენად შეესაბამება ეს თავად ამ ქვეყნების ინტერესებს. თუ მოსკოვისთვის დამახასიათებელია ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებთან რუსეთის ისტორიული, ფსიქოლოგიური და მტკიცე კავშირურობის შესახებ მსჯელობა, ამერიკის შეერთებული შტატებისთვის პრინციპულად მიუღებელია ნებისმიერი თეორიები ამ რესპუბლიკების “რბილი” ან “შეზღუდული” სუვერენიტეტის სულისკვეთებით. ამასთან, ამერიკელებს მიაჩნიათ, რომ რუსეთი კმაყოფილი უნდა იყოს, თუ უფრო წელგამართული მეზობლები ეყოლება, უფრო სტაბილური გარემოცვა ექნება.

სამეცნიერო მოხმარებისთვის “ცენტრალური კავკაზის” ცნების შემოღება ეს განსახილველი რეგიონის გეოგრაფიული იდენტიფიკაციის არა მხოლოდ დაზუსტებაა, არამედ რეგიონის ქვეყნების სახელმწიფო სუვერენიტეტის განმტკიცების ინტერესების ისეთი კონცეპტუალური ხედვაცაა, რომელიც საფუძველშივე ეწინააღმდეგება ევრაზიიზმის სულისკვეთებას და იღებს. ამასთან, ნებისმიერი მსჯელობა ევრაზიიზმის სულისკვეთებით ვერეთ წოდებულ “კავკაზიზმზე”, როგორც ევრაზიიზმის შესაძლო თეორიულ ანტიპოდზე, საფუძველშივე მცდარია, უწინარეს ყოვლისა, “ცენტრალური კავკაზის” პოლიტიკური პეროგენულობის გამო, როცა რეგიონის ყველა ქვეყანა ერთნაირად არ აღიქვამს როგორც თავად სახელმწიფო სუვერენიტეტის სტატუსს, ისე მისი მიღწევის გზებსაც.

გამოყენებული ლიტერატურა

- აბაშიძე, ზურაბ, 2009. *ცივი ომი – წარსული თუ დღევანდელია?* თბილისი: „სეზანი“.
- გამყრელიძე, თამაზ, 1999. საქართველო ევროპაა თუ აზია? *საქართველოს რესპუბლიკა*, 26 ივნისი.
- გამყრელიძე, თამაზ, 2001. საქართველო ევროპაა თუ აზია? *ACADEMIA*, ტ. 1, გვ. 3-8.
- გამყრელიძე, თამაზ, 2008. „ტრანსკავკასია“ თუ „სამხრეთ კავკასია“? (გეოპოლიტიკური ნომენკლატურის დაზუსტებისათვის). წიგნში: *თამაზ გამყრელიძე. ენა და ენობრივი ნიშანი*. თბილისი: საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, გვ. 169-171.
- გაჩეჩილაძე, რევაზ, 2003. *ახლო აღმოსავლეთი: სივრცე, ხალხი და პოლიტიკა*. თბილისი: „ლიოგენე“.
- გუგუშიძე, არჩილ, 1997. *გეოპოლიტიკა*. თბილისი: ESM-თბილისი.
- გრიგალაშვილი, სულიკო, 2007. *გეოპოლიტიკა*. თბილისი.
- ისმაილოვი, ელდარ, და ვლადიმერ პაპავა, 2007. *ცენტრალური კავკასია: გეოპოლიტიკური ეკონომიის ნარკვევები*. თბილისი: „ლიოგენე“.
- კვინიკაძე, გიორგი, 2008. *გეოეკონომიკა*. თბილისი: „უნივერსალი“.
- მეტრეველი, როინ, 2007. *კავკასიური ცივილიზაცია მსოფლიო გლობალიზაციური პროცესების კონტექსტში*. თბილისი: არტანუჯი.
- პაპავა, ვლადიმერ, 2008. „პაბი“-ს ცნება და მისი გამოყენება ცენტრალური კავკასიის ქვეყნებისათვის. წიგნში: *პაატა გუგუშიელის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული*. რედაქტორი რამაზ აბესაძე. თბილისი: „პაატა გუგუშიელის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, გვ. 19-27.
- პაპავა, ვლადიმერ და თამარ თაფლაძე, 2009. „ლიბერალური იმპერიის“ რუსული მოდელი და პოსტრევოლუციური

საქართველოს გამოცდილება. *ეკონომისტი*, № 1, გვ. 23-26.

რონდელი, ალექსანდრე, 2003. *პატარა ქვეყანა საერთაშორისო სისტემაში*. თბილისი: „მეცნიერება“.

რონდელი, ალექსანდრე, 2006. *საერთაშორისო ურთიერთობები*. თბილისი: „ნეკერი“.

სივილ ჯეორჯია, 2008ა. პარლამენტმა დსთ-დან გამოსვლას დაუჭირა მხარი. – სააკაშვილი. *Civil.Ge*, 14 აგვისტო, <http://www.civil.ge/geo/article.php?id=19145&search=დსთ>.

სივილ ჯეორჯია, 2008ბ. საქართველო ტოვებს დსთ-ს – სააკაშვილი. *Civil.Ge*, 12 აგვისტო, <http://www.civil.ge/geo/article.php?id=19096&search=დსთ>.

ჩიტაძე, ნიკა, 2008. *გეოპოლიტიკა*. თბილისი: „მაჯენტა პრინტი“.

ხადური, ნოდარ, 2008. საქართველოს ეკონომიკა და რუსეთის „ლიბერალური“ იმპერია. წიგნში: *ეკონომიკური განვითარების აქტუალური პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. საქართველოს ეკონომისტთა სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული*. თბილისი, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა, გვ. 35-38.

ჯავახიშვილი, რევაზ, 2008. ეკონომიკური ინტეგრაციის ძირითადი პრობლემები ცენტრალურ კავკასიაში. წიგნში: *პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული*. რედაქტორი რამაზ აბესაძე. თბილისი: „პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა“, გვ. 105-111.

Adalian, Rouben Paul, 1995. Armenia's Foreign Policy: Defining Priorities and Coping with Conflict. In *The Making of Foreign Policy in Russia and The New States of Eurasia*, eds. Adeed Dawisha, and Karen Dawisha. Armonk: M.E. Sharpe, pp. 309-339.

Adams, Laura, 2008. Can We Apply Postcolonial Theory to Central Eurasia? *Central Eurasian Studies Review*, Vol. 7, No. 1, pp. 2-7, available at http://www.cesr-cess.org/pdf/CESR_07_1.pdf.

Ahmadian, Bahram Amir, 1998. Caucasus: Geopolitical Buffer Region (A New Concept for Development). *Caucasica. The Journal of Caucasian Studies*, Vol. 2, pp. 24-35.

- Ahrari, Ehsan**, 2003. The Strategic Future of Central Asia: A View from Washington. *Journal of International Affairs*, Vol. 56, No. 2, pp. 164-165.
- Aktürk, Şener**, 2006. Reflections on Central Eurasian Model: A Foundation Reply to Barfield on the Historiography of Ethno-Nationalisms. *Central Eurasian Studies Review*, No. 5, No. 2, pp. 19-25.
- Alieva, Leila**, 1995. The Institutions, Orientations, and Conduct of Foreign Policy in Post-Soviet Azerbaijan. In *The Making of Foreign Policy in Russia and The New States of Eurasia*, eds. Adeed Dawisha, and Karen Dawisha. Armonk: M.E. Sharpe, pp. 286-308.
- Alkhazashvili, Malkhaz**, 2006. Armenia-Azerbaijan: Trade Relations via Georgia. *The Messenger*, January 24, No. 015 (1035), p. 3.
- Allison, Roy**, 2008. Russia Resurgent? Moscow's Campaign to «Coerce Georgia to Peace.» *International Affairs*, Vol. 84, No. 6, pp. 1145-1171.
- Amineh, Mehdi Parvizi and Henk Houweling**, 2005. Introduction: The Crisis in IR-Theory: Towards a Critical Geopolitics Approach. In *Central Eurasia in Global Politics: Conflict, Security and Development*, eds. Mehdi Parvizi Amineh and Henk Houweling. Leiden: Brill, pp. 1-21.
- Amsden, Alice H.**, 2007. *Escape from Empire: The Developing World's Journey Through Heaven and Hell*. Cambridge: The MIT Press.
- Antonenko, Oksana**, 2005. Frozen Uncertainty: Russia and the Conflict over Abkhazia. In *Statehood and Security: Georgia after the Rose Revolution*, eds. Bruno Coppieters and Robert Legvold. Cambridge: The MIT Press, 2005, pp.205-269.
- Antonenko, Oksana**, 2008. A War with No Winners. *Survival*, Vol. 50, No. 4, pp. 23-36.
- Aras, Bülent and George Foster**, 1999. Turkey: Looking for Light at the End of Caspian Pipeline. In *Oil and Geopolitics of the Caspian Sea Region*, eds. Michael P. Croissant and Bülent Aras. Westport: Praeger, 1999, pp. 229-247.
- Areshidze, Irakly**, 2007. *Democracy and Autocracy in Eurasia: Georgia in Transition*. East Lansing, Michigan: Michigan State University Press.
- Aron, Leon**, 2007. Putin's Cold War. Confrontation with America satisfies a domestic agenda. *The Wall Street Journal*, December 26, availa-

- ble at <http://www.opinionjournal.com/editorial/feature.html?id=110011040>.
- ARKA, 2008. Yerevan-Batumi Transport Corridor may be Commissioned in Two Years. *ARKA News Agency*, October 6, available at <http://www.arka.am/eng/transport/2008/10/06/11466.html>.
- Asatiani, Rozeta, 1998. Issues of Economic Development of the Caucasus. *Caucasica. The Journal of Caucasian Studies*, Vol. 1, pp. 34-42.
- Ash, Timothy Garton, 2009. Europe Needs to Forge a Strategy to Cope with a Shaken, Evolving Russia. *Guardian*, February 5, available at <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/feb/05/russia-european-union>.
- Asimov, M.S., 2001. Description of the Project, in *UNESCO History of Civilizations of Central Asia*, available at http://www.unesco.org/culture/asia/html_eng/projet.htm.
- Åslund, Anders, 2003. Eventual Success of Market Reform. In *Russian-Eurasian Renaissance? U.S. Trade and Investment in Russia and Eurasia*, eds. Jan H. Kalicki and Eugene K. Lawson. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press, pp. 405-428.
- Åslund, Anders, 2005. Putin's Decline and America's Response. *Policy Brief*, No. 41, August. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Åslund, Anders and Andrew Kuchins, 2009a. Pressing the "Reset Button" on US-Russia Relations. *CSIS Policy Brief*, March, available at http://www.csis.org/media/csis/pubs/090405_policy_briefing_russia_balance.pdf.
- Åslund, Anders and Andrew Kuchins, 2009b. *The Russia Balance Sheet*. Washington, D.C.: Peterson Institute for International Economics, Center for Strategic and International Studies.
- Asmus, Ronald D., 2008. How the West Botched Georgia. *The New Republic*, August 12, available at <http://tnr.com/politics/story.html?id=9da1fd2d-1701-470b-b734-3fc365571e0d>.
- Asmus, Ronald D. and Richard Holbrooke, 2008. Black Sea Watershed. *The Washington Post*, August 11, available at <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/08/10/AR2008081001870.html>.

- Baer, Robert**, 2008. The Russian Empire Strikes Back. *Time*, August 12, available at <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1831857,00.html>.
- Balcerowicz, Leszek**, 1995. *Socialism, Capitalism, Transformation*. Budapest: Central European University Press.
- Banuazizi, Ali and Myron Weiner**, eds., 1994. *The New Geopolitics of Central Asia and Its Borderlands*. Bloomington: Indiana University Press.
- Baran, Zeyno**, 2004. Developing a Euro-Atlantic Strategy Towards Black Sea Energy: The Example of the Caspian. In *A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*, eds. by Ronald D. Asmus, Konstantin Dimitrov and Joerg Forbrig. Washington, D.C.: The German Marshall Fund of the United States, pp. 116-124.
- Basora, Adrian A. and Jean F. Boone**, 2008. The Georgia Crisis and Continuing Democratic Erosion in Europe/Eurasia. *Foreign Policy Research Institute E-Notes*, October, available at <http://www.fpri.org/enotes/200810.basoraboone.georgiacrisis.html>.
- Bassin, Mark**, 1991. Russia between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geopolitical Space. *Slavic Review*, Vol. 50, No. 1, pp. 1-17.
- Berman, Ilan**, 2001. Slouching Toward Eurasia? *Perspective*, Vol. XII, No. 1, available at <http://www.bu.edu/iscip/vol12/berman.html>.
- Berman, Ilan**, 2002. Putin's Problem: The War on Terrorism Gets in the Way of the Euroasian Dream. *National Review*, January 8, available at <http://www.nationalreview.com/comment/comment-berman010802.shtml>.
- Bertsch, Gary K., Cassidy Craft, Scott A. Jones and Michael Beck**, eds., 2000. *Crossroads and Conflict: Security and Foreign Policy in The Caucasus and Central Asia*. New York: Routledge.
- Birch, Julian**, 1996. The Georgian/South Ossetian Territorial and Boundary Dispute. In *Transcaucasian Boundaries*, eds. John F.R. Wright, Suzanne Goldenberg and Richard Schofield. New York: St. Martin's Press, pp. 151-189.
- Blank, Stephen**, 2008. Russia Pressures CIS Members to Approve its Policies. *CACI Analyst*, October 01, available at <http://www.caciana-lyst.org/?q=node/4949>.
- Breyfogle, Nicholas S.**, 2005. *Heretics and Colonizers: Forging Russia's Empire in the South Caucasus*. Ithaca: Cornell University Press.

- Brzezinski, Zbigniew, 1997. *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books.
- Brzezinski, Zbigniew, 2007a. How to Avoid a New Cold War. *Time*, June 07, available at <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1630544,00.html>.
- Brzezinski, Zbigniew, 2007b. *The Geostrategic Triad: Living with China, Europe and Russia*. Washington, D.C.: The CSIS Press.
- Bugajski, Janusz, 2008. *Expanding Eurasia: Russia's European Ambitions*. Washington, D.C.: The CSIS Press.
- Bush, Jason, 2008. The New Cold War? *Business Week*, August 22, available at http://www.businessweek.com/globalbiz/blog/europeinsight/archives/2008/08/the_new_cold_wa.html.
- Cameron, Fraser and Jarek M. Domański, 2005. *Russian Foreign Policy with Special Reference to its Western Neighbours*, EPC (European Policy Centre) Issue Paper, No. 37, available at http://www.epc.eu/TEWN/pdf/354600757_EPC%20Issue%20Paper%2037%20Russian%20Foreign%20Policy.pdf.
- Canfield, Robert L., 1992. Restructuring in Greater Central Asia: Changing Political Configurations. *Asian Survey*, Vol. 32, No. 10, pp. 875-887.
- Çelikpala, Mitat, 2008. The Latest Developments in the Caucasus, the Struggle for Global Hegemony and Turkey, *ASAM*, October 9, available at <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2891&kat2=2>.
- Chang, Felix K., 2008. Russia Resurgent: An Initial Look at Russian Military Performance in Georgia. *Foreign Policy Research Institute E-Notes*, August 13, available at http://www.fpri.org/enotes/200808_chang.russiaresurgentgeorgia.html.
- Chase, Howard, 2002. Future Prospects of Caucasian Energy and Transportation Corridor. The Role of Caucasian Energy Corridor in European Energy Security. *Georgian Economic Trends*, No. 3, pp. 85-87.
- Cheterian, Vicken, 2008. *War and Peace in the Caucasus: Ethnic Conflict and the New Geopolitics*. New York: Columbia University Press.
- Chicky, Jon. E., 2009. *The Russian-Georgian War: Political and Military Implications for U.S. Policy*. Policy Paper, February 2009. Washington, D.C.: Central Asia-Caucasus Institute, Johns Hopkins Uni-

versity-SAIS, available at <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/Silkroadpapers/0902Chicky.pdf>.

- Chorbajian, Levon, Patrick Donabedian and Claude Mutafian**, 1994. *The Caucasian Knot. The History and Geo-politics of Nagorno-Karabakh*. London: Zed Press.
- Clover, Charles**, 1999. Dreams of the Eurasian Heartland. The Reemergence of Geopolitics. *Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 2, pp. 9-13.
- Cohen, Ariel, and Lajos F. Szaszdi**, 2009. Russia's Drive for Global Economic Power: A Challenge for the Obama Administration. *The Heritage Foundation*, Background No. 2235, available at <http://www.heritage.org/research/RussiaandEurasia/bg2235.cfm>.
- Cohen, Stephen F.**, 2006. The New American Cold War. *The Nation*, June 21, available at <http://www.thenation.com/doc/20060710/cohen>.
- Coppieters, Bruno**, 1998. The Failure of Regionalism in Eurasia and the Western Ascendancy over Russia's Near Abroad. In *Commonwealth and Independence in Post-Soviet Eurasia*, eds. Bruno Coppieters, Alexei Zverev and Dmitri Trenin. London: FRANK CASS PUBLISHERS, pp. 191-213.
- Coppieters, Bruno**, 2001. *Federalism and Conflict in The Caucasus*. London: Royal Institute of International Affairs.
- Cornell, Svante E.**, 1999. Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia Perceptions. *Journal of International Affairs*, Vol. IV, No. 2, pp. 100-125.
- Cornell, Svante E.**, 2001a. Iran and the Caucasus: The Triumph of Pragmatism over Ideology. *Global Dialogue*, Vol. 2, No. 3, pp. 80-92.
- Cornell, Svante E.** 2001b. *Small Nations and Great Powers. A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*. Surrey : Curzon Press.
- Cornell, Svante E.** 2002. Autonomy as a Source of Conflict : Caucasian Conflicts in Theoretical Perspective. *World Politics*, Vol. 54, No. 2, pp. 245-276.
- Cornell, Svante E.**, 2008a. The War that Russia Wants. *The Guardian*, August 08, available at <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/aug/08/georgia.nato>.
- Cornell, Svante E.**, 2008b. *War in Georgia, Jitters All Around*. Current History, Vol. 107, Issue 711, October, pp. 307-314, available at <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/publications/2007/0810C.H.pdf>.

- Cornell, Svante E.**, 2009. Pipeline Power. The War in Georgia and the Future of the Caucasian Energy Corridor. *Georgetown Journal of International Affairs*, Vol. 10, No. 1, available at <http://www.isdp.eu/files/publications/scornell/GJIA-2009.pdf>.
- Cornell, Svante E. and S. Frederick Starr**, 2006. *The Caucasus: A Challenge for Europe*. Silk Road Paper, June 2006. Washington, D.C.: Central Asia-Caucasus Institute, Johns Hopkins University-SAIS, available at <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/Silkroadpapers/0606Caucasus.pdf>.
- Cornell, Svante E., Johanna Popjanevski and Niklas Nilsson**, 2008. *Russia's War in Georgia: Causes and Implications for Georgia and the World*. Policy Paper, August 2008. Washington, D.C.: Central Asia-Caucasus Institute, Johns Hopkins University-SAIS, available at <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/0808Georgia-PP.pdf>.
- Cornell, Svante E., Mamuka Tsereteli and Vladimir Socor**, 2005. Geostategic Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline. In *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West*, eds. S. Frederick Starr and Svante E. Cornell. Uppsala: Uppsala University, pp. 17-38.
- Cornell, Svante E., Roger N. McDermott, William O'Malley, Vladimir Socor and S. Frederick Starr**, 2004. *Regional Security in the Caucasus: The Role of NATO*. Washington, D.C.: Central Asia-Caucasus Institute, Johns Hopkins University-SAIS.
- Cotter, Michael W.**, 2008. The New Face of Central Asia. *Caucasian Review on International Affairs*, Vol. 2 (2), pp. 1-5, available at http://www.cria-online.org/Journal/3/New_face_of_Central_Asia_by_Michael_Cotter_done.pdf.
- Crane, Keith, D. J. Peterson and Olga Oliker**, 2005. Russian Investment in the Commonwealth of Independent States. *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 46, No. 6, pp. 404-444.
- Crews, Robert D.**, 2006. *For Prophet and Tsar: Islam and Empire in Russia and Central Asia*. Cambridge: Harvard University Press.
- Croissant, Michael P.** 1999. Georgia: Bridge or Barrier for Caspian Oil? In *Oil and Geopolitics of the Caspian Sea Region*, eds. Michael P. Croissant and Bülent Aras. Westport: Praeger.

- Daly, John C. K.**, 2008. Analysis: Russian-Ukrainian Gas Dispute. *Russo Daily*, December 26, available at <http://www.russodaily.com/reports/Analysis-Russian-Ukrainian-gas-dispute-999.html>.
- Donaldson, Robert H. and Joseph L. Noguee**, 2005. *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*. Armonk, M.E. Sharpe.
- Dowling, Malcolm and Ganeshan Wignaraja**, 2006. *Central Asia's Economy: Mapping Future Prospects to 2015*. Silk Road Paper, July 2006. Washington, D.C.: Central Asia-Caucasus Institute, Johns Hopkins University-SAIS, available at <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/Silkroadpapers/0607Wignaraja.pdf>.
- Dragadze, Tamara**, 1999. Ethnic Conflict as Political Smokescreen: The Caucasus Region. In *Ethnicity and Intra-State Conflict*, eds. Håkan Wiberg and Christian P. Scherrer. Aldershot: Ashgate, pp. 262-279.
- Dugin, Alexander G.**, 2005. *Eurasian Mission (Program Materials of International Eurasian Movement)*. Moscow: ROF «Evrasia».
- Elder, Miriam**, 2009. Behind the Russia-Ukraine Gas Conflict. *Business Week*, January 3, available at http://www.businessweek.com/globalbiz/content/jan2009/gb2009013_045451.htm?campaign_id=rss_daily.
- Elkind, Jonathan and Edward Chow**, 2009. Don't Act Surprised. *International Herald Tribune*, January 7, available at <http://www.iht.com/articles/2009/01/07/opinion/edelkind.php>.
- Escudero, Stanley**, 2001. Visions of Baku. Future Hub of the Caspian. *Azerbaijan International*, No. 9.3, available at http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/93_folder/93_articles/93_stanley_escudero.html.
- Escudero, Stanley**, 2002. Hub for the 21st Century. Azerbaijan's Future Role in the Caspian Basin. *Azerbaijan International*, No. 10.2, available at http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/ai102_folder/102_articles/102_caspian_hub_escudero.html.
- Fairbanks, Charles, C. Richard Nelson, S. Frederick Starr and Kenneth Weisbrode**, 2001. *Strategic Assessment of Central Eurasia*. Washington, D.C.: The Atlantic Council of The United States, Central Asia-Caucasus Institute, Johns Hopkins University.
- Farrell, Theo**, 2005. Strategic Culture and American Empire. *The SAIS Review of International Affairs*, Vol. XXV, No. 2, pp. 3-18.

- Ferdinand, Peter**, ed., 1994. *The New States of Central Asia and Their Neighbours*. New York: Council of Foreign Relations Press.
- Foglesong, David and Gordon M. Hahn**, 2002. Ten Myths About Russia Understanding and Dealing with Russia's Complexity and Ambiguity. *Centro Argentino de Estudios Internacionales*; available at <http://www.caei.com.ar/es/programas/cei/A02.pdf>.
- Freedman, Robert O.**, 1997. Russia and Iran: A Tactical Alliance. *SAIS Review of International Affairs*, Vol. XVII, No. 2, 93-109.
- Friedman, George**, 2008. *The Russo-Georgian War and the Balance of Power*. Stratfor, August 12, available at http://www.stratfor.com/weekly/russo_georgian_war_and_balance_power.
- Friedman, Thomas L.**, 2008. The New Cold War. *The New York Times*, May 14, available at http://www.nytimes.com/2008/05/14/opinion/14friedman.html?_r=1.
- Fukuyama, Francis**, 2008. They Can Only Go So Far. *The Washington Post*, August 24, available at <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/08/22/AR2008082202395.html>.
- Fuller, Graham E.**, 1990. The Emergence of Central Asia. *Foreign Policy*, No. 78 (Spring), pp. 49-67.
- Gaidar, Yegor**, 2007. Collapse of an Empire. Lessons for Modern Russia. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Gamkrelidze, Thomas V.**, 1998. "Transcaucasia" or «South Caucasus»? Towards a More Exact Geopolitical Nomenclature. In *Postcommunist Democratic Changes and Geopolitics in South Caucasus*. Acts of the Conference, October 17-18, 1997, ed. V. Keshelava. Tbilisi: Metsniereba, pp. 40-42.
- Gachechiladze, Revaz**, 2002. Geopolitics in the South Caucasus: Local and External Players. *Geopolitics*, Vol. 17, No. 1, 113-138.
- Gati, Toby T. and Tapio L. Christiansen**, 2003. The Political Dynamic. In *Russian-Eurasian Renaissance? U.S. Trade and Investment in Russia and Eurasia*, eds. Jan H. Kalicki and Eugene K. Lawson. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press, pp. 447-459.
- Gelb, Bernard A.**, 2008. Caspian Oil and Gas: Production and Prospects. *Current Politics and Economics of the Caucasus Region*, Vol., 1, No. 2/3, pp. 325-332.
- Gelb, Bernard A. and Terry Rayon Twyman**, 2004. *The Caspian Sea region and Energy Resources*. New York: Novinka Books.

- Goble, Paul**, 2008a. GUAM after Georgia: More Important than Ever or Soon to Die? *Azerbaijan in the World. The Electronic Publication of Azerbaijan Diplomatic Academy*, Vol. I, No. 16, September 15, available at <http://www.ada.edu.az/biweekly/issues/155/20090328034444257.html>.
- Goble, Paul**, 2008b. Turkey Returns to a Transformed Transcaucasus. *Azerbaijan in the World. The Electronic Publication of Azerbaijan Diplomatic Academy*, Vol. I, No. 18, October 15, available at <http://www.ada.edu.az/biweekly/issues/157/20090328072243629.html>.
- Goble, Paul**, 2008c. What the Georgian Events Demonstrate. *Window on Eurasia*, August 10, available at <http://windowoneurasia.blogspot.com/2008/08/window-on-eurasia-what-georgian-events.html>.
- Goble, Paul**, 2009. Nabucco After Budapest: Old Problems, New Challenges and a Changed Role for Azerbaijan. *Azerbaijan in the World. The Electronic Publication of Azerbaijan Diplomatic Academy*, Vol. I, No. 3, February 1, available at <http://www.ada.edu.az/biweekly/issues/164/20090329011708234.html>.
- Goldman, Marshall I.**, 2008a. Moscow's New Economic Imperialism. *Current History*, Vol. 107, Issue 711, October, pp. 322-329.
- Goldman, Marshall I.**, 2008b. *Petrostate: Putin, Power and the New Russia*. New York: Oxford University Press.
- Grabbe, Heather**, 2004. Towards a More Ambitious EU Policy for the Black Sea Region. In *A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*, eds. Ronald D. Asmus, Konstantin Dimitrov and Joerg Forbrig. Washington, D.C.: The German Marshall Fund of the United States, pp. 106-115.
- Greskovits, Béla**, 1998. *The Political Economy of Protest and Patience: East European and Latin American Transformations Compared*. Budapest: Central European University Press.
- Grgic, Borut and Alexandros Petersen**, 2008a. Escaping Gazprom's Embrace. *The Journal of International Security Affairs*, Spring, No. 14, available at <http://www.securityaffairs.org/issues/2008/14/grgic&petersen.php>.
- Grgic, Borut and Alexandros Petersen**, 2008b. Europe's Caucasian Moment. *The Wall Street Journal*, August 5, available at http://online.wsj.com/article/SB121788609019011381.html?mod=opinion_main_commentaries.

- Hahn, Gordon M.**, 2002. The Rebirth of Eurasianism. *The Russia Journal*, No. 14, July 12-18, available at <http://www.cdi.org/russia/215-14.cfm>.
- Harutyunyan, Aram**, 2004. Armenia as a Factor of Balance in The Southern Caucasus Region. In *Security Sector Governance in Southern Caucasus – Challenges and Visions. Study Groups Regional Stability in Southern Caucasus Security Sector Reform*, eds. Anja H. Ebnöther and Gustav E. Gustenau. Vienna: National Defense Academy, pp. 166-178.
- Hassner, Pierre**, 2008. One Cold War Among Many? *Survival*, Vol. 50, No. 4, pp. 247-256.
- Hauner, Milan L.**, 1994. The Disintegration of the Soviet Eurasian Empire: An Ongoing Debate. In *Central Asia and The Caucasus after the Soviet Union*, ed. Mohiaddin Mesbahi. Gainesville: University Press of Florida, pp. 209-233.
- Hausmann, Ricardo**, 2001. Prisoners of Geography. *Foreign Policy*, No. 122, pp. 44-53.
- Hill, Fiona**, 2004. *Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival*. London: The Foreign Policy Centre, available at <http://fpc.org.uk/fsblob/307.pdf>.
- Himmelreich, Jörg**, 2008. Moscow's Power Politics. *Spiegel Online International*, August, 11, available at <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,571229,00.html#>.
- Hirsch, Francine**, 2005. *Empire of Nations: Ethnographic Knowledge and the Making of the Soviet Union*. Ithaca: Cornell University Press.
- Hirsh, Michael**, 2008. Pushing Russia's Buttons. *Newsweek*, August 12, available at <http://www.newsweek.com/id/152087>.
- Hovannisian, Richard G.**, 1994. Historical Memory and Foreign Relations: The Armenian Perspective. In *The Legacy of History in Russia and the New States of Eurasia*, ed. S. Frederick Starr. Armonk: M.E. Sharpe, pp. 237-276.
- Hunter, Shireen**, 1994. *The Transcaucasus in Transition: Nation-Building and Conflict*. Washington, D.C.: CSIS.
- Hunter, Shireen T.**, 2000. The Evolution of the Foreign Policy of the Transcaucasian States. In *Crossroads and Conflict: Security and Foreign Policy in The Caucasus and Central Asia*, eds. Gary K.

- Bertsch, Cassady Craft, Scott A. Jones and Michael Beck. New York: Routledge, pp. 25-47.
- Ingram, Alan**, 2001. Alexander Dugin: Geopolitics and Neo-Fascism in Post-Soviet Russia. *Political Geography*, Vol. 20, Issue 8, pp. 1029-1051.
- Isachenkov, Vladimir**, 2008. Russia: Missile Deployment Depends on US Moves. *USA Today*, November 09, available at http://www.usatoday.com/news/world/2008-11-09-4032420362_x.htm?loc=interstitialskip.
- Ismailov, Eldar and Vladimer Papava**, 2006. *The Central Caucasus: Essays on Geopolitical Economy*. Stockholm: CA&CC Press.
- Ismailov, Eldar and Vladimer Papava**, 2008a. A New Concept for the Caucasus. *Southeast European and Black Sea Studies*, Vo. 8, No. 3, pp. 283-298.
- Ismailov, Eldar and Vladimer Papava**, 2008b. *The Central Caucasus: Problems of Geopolitical Economy*. New York, Nova Science Publishers.
- Ismailzade, Fariz**, 2008. The Georgian-Russian Conflict through the Eyes of Baku. *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 5, No. 154, August 12, available at http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2373307.
- Jackson, Alexander**, 2008. IA Forum Interview: Vladimer Papava. *International Affairs Forum*, August 14, available at <http://ia-forum.org/Content/ViewInternalDocument.cfm?ContentID=6377>.
- Jaffe, Amy**, 2001. US Policy Towards the Caspian Region: Can the Wish-List be Realized? In *The Security of the Caspian Sea Region*, ed. Gennady Chufrin. New York, Oxford University Press, pp. 136-150.
- Japaridze, Tedo**, 2008. Does GUAM have a Future? A Personal View. *Azerbaijan in the World. The Electronic Publication of Azerbaijan Diplomatic Academy*, Vol. I, No. 16, September 15, available at <http://www.ada.edu.az/biweekly/issues/155/20090328034800283.html>.
- Jersild, Austin**, 2002. *Orientalism and Empire: North Caucasus Mountain Peoples and the Georgian Frontier, 1845-1917*. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press.

- Johnson, Daniel**, 2008. Putin's New Cold War. *The New York Sun*, February 7, available at <http://www.nysun.com/opinion/putins-new-cold-war/70910/>.
- Jones, Stephen**, 2003. The Role of Cultural Paradigms in Georgian Foreign Policy. *The Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 19, No. 3, pp. 83-110.
- Jones, Stephen F.**, 2008. Clash in the Caucasus: Georgia, Russia and the Fate of South Ossetia. *Origins: Current Events in Historical Perspective*, Vol. 2, Issue 2, available at <http://ehistory.osu.edu/osu/origins/article.cfm?articleid=20>.
- Kalicki, Jan H.**, 2001. Caspian Energy at the Crossroads. *Foreign Affairs*, Vol. 80, No. 5, pp. 122-134.
- Kalicki, Jan and David L. Goldwyn**, eds., 2005. *Energy and Security: Toward a New Foreign Policy Strategy*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press.
- Kalicki, Jan H. and Jonathan Elkind**, 2005. Eurasian Transportation Futures. In *Energy and Security: Toward a New Foreign Policy Strategy*, eds. Jan Kalicki and David L. Goldwyn. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press, pp. 149-174.
- Kanbolat, Hasan**, 2008. What is Caucasian Stability and Cooperation? What can Turkey do in the Caucasus? *Today's Zaman*, August 19, available at <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=150578>.
- Kaplan, Robert D.**, 2009. The Revenge of Geography. *Foreign Policy*, Mau/June, available at http://www.foreignpolicy.com/story/cms.php?story_id=4862.
- Kassenova, Nargis**, 2009. Kazakhstan and the South Caucasus Corridor in the Wake of the Georgia-Russia War. *EUCAM, EU-Central Asia Monitoring Policy Brief*, No. 3, January 29, available at http://shop.ceps.eu/BookDetail.php?item_id=1786.
- Kemp, Geoffrey and Robert E. Harkavy**, 1997. *Strategic Geography and the Changing Middle East*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Kennedy, Paul**, 2007. Worried about Putin's Russia?: Read on. *International Herald*, August 20, available at <http://www.ihf.com/articles/2007/08/20/opinion/edkennedy.php>.

- Kerr, David**, 1995. The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy. *Europe-Asia Studies*, Vol. 47, No. 6, pp. 977-988.
- King, Charles**, 2001. The Benefits of Ethnic War: Understanding Eurasia's Unrecognized States. *World Politics*, Vol. 53, No. 4, pp. 524-552.
- King, Charles**, 2008a. The Five-Day War. Managing Moscow After the Georgia Crisis. *Foreign Affairs*, November/December, available at <http://www.foreignaffairs.org/20081001faessay87601/charles-king/the-five-day-war.html>.
- King, Charles**, 2008b. *The Ghost of Freedom: A History of the Caucasus*. New York: Oxford University Press.
- Kissinger, Henry**, 2002. *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the Twenty-First Century*. London: The Free Press.
- Kotkin, Stephen**, 2008. *Myth of the New Cold Wa*. Prospect Magazine, Issue 145, April, available at <http://www.prospect-magazine.co.uk/pdfarticle.php?id=10094>.
- Krastev, Ivan**, 2008. *Russia and the Georgia War: the Great-Power Trap*. Open Democracy News Analysis, August 31, available at <http://www.opendemocracy.net/article/russia-and-the-georgia-war-the-great-power-trap>.
- Krugman, Paul**, 1993. *Geography and Trade*. Cambridge: MIT Press.
- Kuchins, Andrew**, 2008a. Time to Treat Russia as a Partner. *The Moscow Times*, September 22, available at <http://www.moscowtimes.ru/article/1016/42/371114.htm>.
- Kuchins, Andrew**, 2008b. Where Should U.S. Policy toward Russia Go from Here? *CSIS Commentary*, September 8, available at http://www.csis.org/media/csis/pubs/080908_kuchins_russia.pdf.
- Künzl, Jan**, 2008. The Caucasus Needs a Rest After the War, Interview with Alexander Rahr. *Caucasian Review on International Affairs*, Vol. 2 (4), pp. 76-79, available at <http://cria-online.org/Journal/5/THE%20CAUCASUS%20NEEDS%20A%20REST%20AFTER%20THE%20WAR.pdf>.
- Kurtz, Stanley**, 2003. Democratic Imperialism. *Policy Review*, Issue 118, April/May, pp. 3-20.
- Lapidus, Gail W.**, 2007. Between Assertiveness and Insecurity: Russian Elite Attitudes and the Russia-Georgia Crisis. *Post-Soviet Affairs*, 2007, Vol. 2, pp. 138-155.

- Larrabee, F. Stephen**, 2004. *The Russian Factor in Western Strategy Toward the Black Sea Region*. In *A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*, eds. Ronald D. Asmus, Konstantin Dimitrov and Joerg Forbrig. Washington, D.C.: The German Marshall Fund of the United States, pp. 147-156.
- Laruelle, Marlène**, 2008a. *Russia's Central Asia Policy and the Role of Russian Nationalism*. Silk Road Paper, April, 2008. Washington, D.C.: Central Asia-Caucasus Institute, Johns Hopkins University-SAIS, available at <http://www.isdp.eu/files/publications/srp/08/ml08russiacentral.pdf>.
- Laruelle, Marlène**, 2008b. *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press.
- Lefebvre, Stéphane and Roger N. McDermott**, 2008. *Russia and the Intelligence Services of Central Asia*. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, Vol. 2, No. 2, pp. 251-301.
- Lewis, Martin W. and Kären E. Wigen**, 1997. *The Myth of Continents: A Critique of Metageography*. Berkley: University of California Press.
- Liloyan, Tigran**, 2004. *Armenia – Russia's Outpost in South Caucasus – Duma Speaker*. *ArmenianDiaspora.com*, December 15, available at <http://www.armeniandiaspora.com/archive/16794.html>.
- Linn, Johannes F. and David Tiomkin**, 2005. *Economic Integration of Eurasia: Opportunities and Challenges of Global Significance*. CASE Studies & Analyses No. 298, April. Warsaw: CASE, available at http://www.case.com.pl/upload/publikacja_plik/4974349_sa298%20ok.pdf.
- Longworth, Philip**, 2005. *Russia's Empires. Their Rise and Fall: From Prehistory to Putin*. London: John Murray.
- Lucas, Edward**, 2008. *The New Cold War: How the Kremlin Menaces Both Russia and the West*. London: Bloomsbury Publishing PLC.
- Lussac, Samuel**, 2008. *The Baku-Tbilisi-Kars Railroad And Its Geopolitical Implications for the South Caucasus*, *Caucasian Review on International Affairs*, Vol. 2 (4), pp. 34-46, available at <http://cria-online.org/Journal/5/THE%20BAKU-TBILISI-KARS%20RAILROAD.pdf>.

- Lynch, Dov**, 2004a. *Engaging Eurasia's Separatist States. Unresolved Conflicts and De Facto States*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.
- Lynch, Dov**, 2004b. Security Sector Governance in The South Caucasus – Towards an EU Strategy. In *Security Sector Governance in Southern Caucasus – Challenges and Visions. Study Groups Regional Stability in Southern Caucasus Security Sector Reform*, eds. Anja H. Ebnöther and Gustav E. Gustenau. Vienna: National Defense Academy, available at <http://www.bmlv.gv.at/wissen-forschung/publikationen/publikation.php?id=122>.
- Mackinder, Halford J.**, 1904. The Geographical Pivot of History. *Geographical Journal*, Vol. XXIII., No. 4, April, pp. 421-444.
- Mackinder, Halford J.**, 1919. *Democratic Ideals and Reality: a Study of the Politics of Reconstruction*. London: Constable.
- Mackinder, Halford J.**, 1943. The Round World and the Winning of the Peace. *Foreign Affairs*, Vol. 21, No. 4, pp. 595-605.
- MacKinnon, Mark**, 2007. *The New Cold War: Revolutions, Rigged Elections and Pipeline Politics in the Former Soviet Union*. New York: Carroll & Graf publishers.
- MacShane, Denis**, 2008. Georgia: We must Unite to Resist Russian Aggression. *Telegraph.co.uk*, August 11, available at <http://www.telegraph.co.uk/opinion/main.jhtml?xml=/opinion/2008/08/11/do1104.xml>.
- Mahnovski, Sergej**, 2003. Natural Resources and Potential Conflict in the Caspian Sea Region. In *Faultlines of Conflict in Central Asia and the South Caucasus. Implications for the U.S. Army*, eds. Olga Oliker and Thomas S. Szayna. Santa Monica: RAND, pp. 109-144.
- Maisaia, Vakhtang**, 2007. The Caucasus-Caspian Regional and Energy Security Agendas – Past, Contemporary and Future Geopolitics: View from Georgia. Brussels-Tbilisi, Tbiliselebi.
- Makhmudov, Rustam**, 2002. The Problem of Exporting Energy Resources from Central Asia. In *Central Asia and South Caucasus Affairs: 2002*, eds. Boris Rumer and Lau Sim Yee. Tokyo: Sasakawa Peace Foundation, pp. 163-188.
- Maleki, Abbas**, 2003/2004. Does the Caspian Remain Important to All Actors? *Amu Darya. The Iranian Journal of Central Asian Studies*, Vol. 8, No. 16 & 17, pp. 47-76.

- Mann, Steven R.**, 2003. Caspian Futures. In *Russian-Eurasian Renaissance? U.S. Trade and Investment in Russia and Eurasia*, eds. Jan H. Kalicki and Eugene K. Lawson. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press, pp. 147-160.
- Marat, Erica**, 2006. *The State-Crime Nexus in Central Asia: State Weakness, Organized Crime and Corruption in Kyrgyzstan and Tajikistan*. Silk Road Paper, October 2006. Uppsala: Uppsala University, available at <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/Silkroadpapers/0610EMarat.pdf>.
- Matern, Frederick**, 2007. *The Discourse of Civilization in the Works of Russia's New Eurasianists: Lev Gumilev and Alexander Panarin*, YCISS Post-Communist Studies Programme Research Paper Series, No. 002, February, available at <http://www.yorku.ca/yciss/activities/documents/PCSPPaper002.pdf>.
- Matthew, H. C. G.**, 1973. *The Liberal Imperialists. The Ideas and Politics of a Post-Gladstonian Élite*. Oxford, Oxford University Press.
- McFaul, Michael**, 2007. New Russia, New Threat. Working with the West is no Longer the Goal as the Kremlin Flexes its Muscle and Re-thinks its Role in the World. *Los Angeles Times*, September 2, available at <http://www.latimes.com/news/opinion/sunday/commentary/la-op-mcfaul2sep02.0,1062795.story?coll=la-sunday-commentary>.
- Menon, Raja**, 2007. Introduction: Central Asia in the Twenty-First Century. In Rumer Eugene, Trenin Dmitri and Zhao Huasheng. *Central Asia: Views from Washington, Moscow and Beijing*. Armonk: M.E. Sharpe, pp. 3-17.
- Menon, Rajan, Yuri E. Fedorov and Ghia Nodia**, eds., 2004. *Russia, the Caucasus and Central Asia: The 21st Century Security Environment*. Armonk: M.E. Sharpe, 1999.
- Mesbahi, Mohiaddin**, ed., 1994. *Central Asia and The Caucasus after the Soviet Union*. Gainesville: University Press of Florida.
- Metreveli, Roin**, 1998. On the Problem of War and Peace in the Caucasus. *Caucasica. The Journal of Caucasian Studies*, Vol. 2, pp. 170-182.
- Meyer, Karl**, 2004. *The Dust of Empire: The Race for Supremacy in the Asian Heartland*. London: Abacus.

- Milov, Vladimir**, 2008. *Russia and the West. The Energy Factor*. Washington D.C.: CSIS, available at http://www.csis.org/media/csis/pubs/080731_milov_russia&west_web.pdf.
- Mouawad, Jad**, 2008. Conflict Narrows Oil Options for West. *The New York Times*, August 13, available at <http://www.nytimes.com/2008/08/14/world/europe/14oil.html>.
- Müller, Friedemann**, 2000. Energy Development and Transport Network Cooperation in Central Asia and the South Caucasus. In *Building Security in the New States of Eurasia. Subregional Cooperation in the Former Soviet Space*, eds. Renata Dwan and Oleksandr Pavliuk. Armonk: M.E. Sharpe, pp. 188-200.
- Naby, Eden**, 1994. The Emerging Central Asia: Ethnic and Religious Fac-tions. In *Central Asia and The Caucasus after the Soviet Union*, ed. Mohiaddin Mesbahi. Gainesville: University Press of Florida, 1994, pp. 34-55.
- Nodia, Ghia**, 1998. The Georgian Perception of the West. In *Commonwealth and Independence in Post-Soviet Eurasia*, eds. Bruno Coppieters, Alexei Zverev and Dmitri Trenin. London: FRANK CASS PUBLISHERS, pp. 12-43.
- Nuriyev, Elkan**, 2007. *The South Caucasus at the Crossroads: Conflicts, Caspian Oil and Great Power Politics*. Berlin: LIT.
- O'Ballance, Edgar**, 1997. *Wars in the Caucasus, 1990-1995*. New York: New York University Press.
- O'Hara, Sarah L.**, 2004. Great Game or Grubby Game? The Struggle for Control of the Caspian. *Geopolitics*, Vol. 9, No. 1, pp. 138-160.
- Olcott, Martha Brill, Anders Åslund and Sherman W. Garnett**, 1999. *Getting it Wrong: Regional Cooperation and the Commonwealth of Independent States*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Oliker, Olga and Thomas S. Szayna**, eds. 2003. *Faultlines of Conflict in Central Asia and the South Caucasus: Implications for the U.S. Army*. Santa Monica: RAND.
- O'Loughlin, John and Paul F. Talbot**, 2005. Where in the World is Rus-sia: Geopolitical Perceptions and Preferences of Ordinary Rus-sians. *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 46, No. 1, pp. 23-50, available at <http://www.colorado.edu/IBS/PEC/john/pub/Wheres-Russia.pdf>.

- Osborn, Andrew**, 2008. As if Things Weren't Bad Enough, Russian Professor Predicts End of U.S. In Moscow, Igor Panarin's Forecasts Are All the Rage; America 'Disintegrates' in 2010. *The Wall Street Journal*, December 29, available at [HTTP://ONLINE.WSJ.COM/ARTICLE_EMAIL/SB123051100709638419-LMYQJAXMDI4MZMWMDUZMTAXWJ.HTML#](http://online.wsj.com/article_email/SB123051100709638419-LMYQJAXMDI4MZMWMDUZMTAXWJ.HTML#).
- Osmonaliev, Kairat**, 2005. *Developing Counter-Narcotics Policy in Central Asia: Legal and Political Dimensions*. Silk Road Paper, January 2005. Washington, D.C.: Central Asia-Caucasus Institute, Johns Hopkins University-SAIS, available at <http://www.silkroadstudies.org/Silkroadpapers/Osmonaliev.pdf>.
- O'Sullivan, John**, 2008. Is Russia Morphing Into Another USSR? *Globe and Mail*, August 12, available at http://www.theglobeandmail.com/servlet/Page/document/v5/content/subscribe?user_URL=http://www.theglobeandmail.com%2F servlet%2Fstory%2FRTGAM.20080812.wcogeorgia12%2FBNStory%2FspecialComment&ord=56553705&brand=theglobeandmail&force_login=true.
- Oxford Analytica**, 2008. Turkey/Caucasus: Ankara Seeks Regional Stability Pact. *Oxford Analytica*, September 4, available at <http://www.oxan.com/display.aspx?ItemID=DB145306>.
- Panico, Christopher and Jemera Rone**, 1994. *Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*. New York: Human Rights Watch.
- Papava, Vladimer**, 1996. Georgian Economy: From «Shock Therapy» to «Social Promotion.» *Communist Economies & Economic Transformation*, Vol. 8, No. 8, pp. 251-267.
- Papava, Vladimer**, 1998. Strategic Economic Partnership in Caucasus. *Caucasica. The Journal of Caucasian Studies*, Vol. 2, pp. 189-197.
- Papava, Vladimer**, 2005a. *Necroeconomics: The Political Economy of Post-Communist Capitalism*. New York: iUniverse.
- Papava, Vladimer**, 2005b. On the Theory of Post-Communist Economic Transition to Market International. *Journal of Social Economics*, Vol. 32, No. 1/2, pp. 77-97.
- Papava, Vladimer**, 2008a. «Central Caucasasia» Instead of «Central Eurasia.» *Central Asia and the Caucasus*, No. 2 (50), pp. 30-42.
- Papava, Vladimer**, 2008b. Central Caucaso-Asia: Toward a Redefinition of Post-Soviet Central Eurasia. *Azerbaijan in the World. The Electronic Publication of Azerbaijan Diplomatic Academy*, Vol. I, No.

- 17, October 1, available at <http://www.ada.edu.az/biweekly/issues/156/20090328041927833.html>.
- Papava, Vladimer**, 2008c. Post-War Georgia's Economic Challenges. *Central Asia-Caucasus Analyst*, Vol. 10, No. 23, November 26, available at <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4991>.
- Papava, Vladimer**, 2009. The End of the Frozen Cold War? *Caucasian Review of International Affairs*, Vol. 3 (1), Winter, pp. 98-102, available at http://www.cria-online.org/Journal/6/Done_%20End%20of%20the%20Frozen%20Cold%20War_Vladimer%20Papava.pdf.
- Papava, Vladimer and Michael Tokmazishvili**, 2008. Pipeline Harmonization Instead of Alternative Pipelines: Why the Pipeline «Cold War» Needs to End. *Azerbaijan in the World. The Electronic Publication of Azerbaijan Diplomatic Academy*, Vol. I, No. 10, June 15, available at <http://www.ada.edu.az/biweekly/issues/150/20090327030535315.html>.
- Papava, Vladimer and Nino Gogatadze**, 1998. Prospects for Foreign Investments and Strategic Economic Partnership in the Caucasus. *Problems of Economic Transition*, Vol. 41, No. 5, pp. 79-88.
- Penkova, Tomislava**, 2008. Russia's Attitude Towards the Post-Soviet Space after the War in Georgia. *ISPI Policy Brief*, Issue 111, December, available at http://www.ispionline.it/it/documents/PB_111_2008.pdf.
- Petersen, Alexandros**, 2008. Russia Invaded Georgia to Teach the West a Lesson. *EU Observer*, August 18, available at <http://euobserver.com/13/26611>.
- Powell, Bill**, 2008. *Cold War: The Sequel*. *Time*, August 12, available at <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1831859,00.html>.
- Rakel, Eva**, 2005. Paradigms of Iranian Policy in Central Eurasia and Beyond. In *Central Eurasia in Global Politics: Conflict, Security and Development*, eds. Mehdi Parvizi Amineh and Henk Houweling. Leiden: Brill, pp. 235-257.
- Ramezanzadeh, Abdollah**, 1996. Iran's Role as Mediator in the Nagorno-Karabakh Crisis. In *Contested Borders in the Caucasus*, ed. Bruno Coppieters. Brussels: VUB Press, available at <http://poli.vub.ac.be/publi/ContBorders/eng/ch0701.htm>.

- Rangsimaporn, Paradorn**, 2006. Interpretations of Eurasianism: Justifying Russia's Role in East Asia. *Europe-Asia Studies*, Vol. 58, No. 3, pp. 371-390.
- Reifer, Thomas Ehrlich**, 2005. Globalization, Democratization and Global Elite Formation in Hegemonic Cycles: A Geopolitical Economy. In *Hegemonic Decline: Present and Past*, eds. Jonathan Friedman and Christopher Chase-Dunn. Political Economy of the World-System Annuals, Vol. XXVI-b. Series ed. Immanuel Wallerstein. Boulder: Paradigm Publishers, pp. 183-201.
- Reiff, David**, 1999. A New Age of Liberal Imperialism? *World Policy Journal*, Vol. XVI, No. 2, pp. 1-10.
- Roberts, John**, 2001. Energy Reserves, Pipeline Routs and the Legal Regime in the Caspian Sea. In *The Security of the Caspian Sea Region*, ed. Gennady Chufrin. New York: Oxford University Press, pp. 33-68.
- Roberts, John**, 2008. Georgia Falls Victim to Pipeline Politics. *BBC News*, August 12, available at <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7557049.stm>.
- Rondeli, Alexander**, 2001. The Choice of Independent Georgia. In *The Security of the Caspian Sea Region*, ed. Gennady Chufrin. New York: Oxford University Press, 2001, pp. 195-211.
- Rondeli, Alexander**, 2002. Pipelines and Security Dynamics in the Caucasus. *Insight Turkey*, Vol. 4, No 1, pp. 13-17.
- Rondeli, Alexander**, 2004. The South Caucasus: Pipeline Politics and Regional Economic Interests. In *The South Caucasus: Promoting Values Through Cooperation*. Seminar Report Series No. 20, Helsinki, 12-15 May 2004. Rome: NATO Defense College, Academic Research Branch, pp. 43-52.
- Runner, Philippa**, 2009. Cold War Haunts EU Gas Crisis Response. *Business Week*, January 6, available at http://www.businessweek.com/globalbiz/content/jan2009/gb2009016_769430.htm?campaign_id=europe_related.
- Rumer, Boris**, 2002. The Search for Stability in Central Asia. In *Central Asia: A Gathering Storm?* ed. Boris Rumer. Armonk: M.E. Sharpe, pp. 3-66.
- Saakashvili, Mikheil**, 2008. The War in Georgia Is a War for the West. *The Wall Street Journal*, August 11, available at <http://online.wsj.com/>

article/SB121841306186328421.html?mod=opinion_main_commentaries.

- Sabahi, Farian and Daniel Warner**, eds., 2004. *The OSCE and the Multiple Challenges of Transition. The Caucasus and Central Asia*. Aldershot: Ashgate.
- Sachs, Jeffrey**, 1997. The Limits of Convergence: Nature, Nurture and Growth. *The Economist*, 14 June, pp. 19-22.
- Sasley, Brent**, 2004. The Intersection of Geography and Resources: Geopolitics in the Caspian Sea Basin. In *Geopolitics: Global Problems and Regional Concerns*, ed. Lasha Tchantouridze. Winnipeg: Centre for Defence and Security Studies, University of Manitoba, 2004, cc.191-207.
- Schmidt, Matthew**, 2005. Is Putin Pursuing a Policy of Eurasianism? *Demokratizatsiya*, Vol. 13, No. 1/Winter, available at http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3996/is_200501/ai_n13640828/print.
- Semmel, Bernard**, 1958. Sir Halford Mackinder: Theorist of Imperialism. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, Vol. 24, No. 4, pp. 554-561.
- Service, Robert**, 2003. *Russia: Experiment with a People*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sestanovich, Stephen**, 2008. *What Has Moscow Done? Rebuilding U.S.-Russian Relations*. Foreign Affairs, November/December, available at <http://www.foreignaffairs.org/20081001faessay87602/stephen-sestanovich/what-has-moscow-done.html>.
- Sherman, Daniel**, 2000. Caspian Oil and a New Energy Politics. *Freezerbox Magazine*, May 25, available at <http://www.freezerbox.com/archive/article.php?id=55>.
- Shevardnadze, Eduard**, 1999. *Great Silk Route. TRACECA-PETRA. Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia. The Eurasian Common Market. Political and Economic Aspects*. Tbilisi: Georgian Transport System.
- Shevtsova, Lilia**, 2007. *Russia Lost in Transition: The Yeltsin and Putin Legacies*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Shlapentokh, Dmitry V.**, 1997. Eurasianism: Past and Present. *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 30, No. 2, pp. 129-151.

- Simons, Jr., Thomas W., 1990. *The End of the Cold War?* New York: St. Martin's Press.
- Simons, Jr., Thomas W., 2008. *Eurasia's New Frontiers: Young States, Old Societies, Open Futures*. Ithaca, Cornell University Press.
- Sloan, G., 1999. Sir Halford J. Mackinder: The Heart-land Theory Then and Now. *Journal of Strategic Studies*, Vol. 22, No. 2/3, pp. 15-38.
- Smith, Graham, 1999. The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism. *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 24, Issue 4, pp. 481-494.
- Smith, Keith C., 2004. *Russian Energy Politics in the Baltics, Poland and Ukraine. A New Stealth Imperialism?* Washington, The CSIS Press.
- Socor, Vladimir, 2004. Frozen Conflicts: A Challenge to Euro-Atlantic Interests. In *A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region*, eds. Ronald D. Asmus, Konstantin Dimitrov and Joerg Forbrig. Washington, D.C.: The German Marshall Fund of the United States, 2004, pp. 127-137.
- Socor, Vladimir, 2008. Business Confidence Returning to the South Caucasus Transport Corridor. *Eurasia Daily Monitor, The Jamestown Foundation*, Vol. 5, No. 186, September 29, available at http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=33978.
- Sokov, Nikolai, 2008. The South Caucasus Corridor After the Russian-Georgian War. *Transformations in the Black Sea Region*. A PONARS Eurasia Workshop, PONARS Eurasia Policy Memo No. 49, available at https://gushare.georgetown.edu/eurasianstrategy/Memos/2008/Transformations%20in%20the%20Black%20Sea%20Region_PONARS%20Eurasia.pdf.
- Spechler, Martin C. and Dina R. Spechler, 2008. Is Russia Winning in Central Asia? *CACI Analyst*, October 29, available at <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4972>.
- Spoor, Max and Anatoly Krutov, 2005. The «Power of Water» in a Divided Central Asia. In *Central Eurasia in Global Politics: Conflict, Security and Development*, eds. Mehdi Parvizi Amineh and Henk Houweling. Leiden: Brill, pp. 279-300.
- Spykman, Nicholas J., 1942. *America's Strategy in World Politics*. New York: Harcourt, Brace and Company.

- Spykman, Nicholas J.**, 1944. *The Geography of the Peace*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Starr, S. Frederick**, 2003. The Investment Climate in Central Asia and the Caucasus. In *Russian-Eurasian Renaissance? U.S. Trade and Investment in Russia and Eurasia*, eds. Jan H. Kalicki and Eugene K. Lawson. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press, pp. 73-91.
- Starr, S. Frederick**, 2004. *U.S. Afghanistan Policy: It's Working*. Washington, D.C.: Central Asia-Caucasus Institute, Johns Hopkins University-SAIS, available at http://www.silkroadstudies.org/docs/publications/OLD/Afghan_Starr_2004_Total.pdf.
- Starr, S. Frederick**, 2005a. *A»Greater Central Asia Partnership' for Afghanistan and Its Neighbors*. Silk Road Paper, March, 2005. Washington, D.C.: Central Asia-Caucasus Institute, Johns Hopkins University-SAIS, available at <http://www.stimson.org/newcentury/pdf/Strategy.pdf>.
- Starr, S. Frederick**, 2005b. A Partnership for Central Asia. *Foreign Affairs*, Vol. 84, No. 4, pp. 164-178.
- Starr, S. Frederick**, 2008. *In Defense of Greater Central Asia*. Policy Paper, September, 2008. Washington, D.C.: Central Asia-Caucasus Institute, Johns Hopkins University-SAIS, available at <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/Silkroadpapers/0809GCA.pdf>.
- Starr, S. Frederick and Svante E. Cornell**, 2005. The Politics of Pipelines: Bringing Caspian Energy to Markets. *SAISPHERE*, pp. 57-61.
- Stroev, Egor. S., Leonid S. Bliakhman and Mikhail I. Krotov**, 1999. *Russia and Eurasia at the Crossroads. Experience and Problems of Economic Reforms in the Commonwealth of Independent States*. Berlin-Heidelberg: Springer.
- Tchantouridze, Lasha**, 2004. After Marxism-Leninism: Eurasianism and Geopolitics in Russia. In *Geopolitics: Global Problems and Regional Concerns*, ed. Lasha Tchantouridze. Winnipeg: Centre for Defence and Security Studies, University of Manitoba, pp. 167-190.
- Ter-Sahakyan, Karine**, 2008. Armenia should Make it Clear what the USA, Russia, Turkey and Even the EU Promise Her for «Model Behaviour.» *PanARMENIAN Network*, October 4, available at <http://www.panarmenian.net/details/eng/?nid=935>.

- Terterov, Marat, ed., 2001. *Doing Business with Georgia*. London: GMB Publishing Limited, available at http://books.google.com/books?hl=en&id=CEDbQ-Yvq4C&dq='marat+terterov+georgia'&printsec=frontcover&source=web&ots=awUpC3qGHy&sig=cKJDemr2ezJfEI7r5Jvk4QQtVuo&sa=X&oi=book_result&resnum=1&ct=result#PPP1.M1.
- Toft, Monica Duffy, 2008. Russia's Recipe for Empire. *Foreign Policy*, September, available at http://www.foreignpolicy.com/story/cms.php?story_id=4462.
- Tolz, Vera, 1998. Conflicting «Homeland Myths» and Nation-State Building in Postcommunist Russia. *Slavic Review*, 1998, Vol. 57, No. 2, pp. 267-294.
- Tolz, Vera, 2001. *Russia*. London: Arnold.
- Torbakov, Igor, 2003. Russian Policymakers Air Notion of «Liberal Empire» in Caucasus, Central Asia. *Eurasia Insight*. *Eurasianet*, October 27, available at <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav102703.shtml>.
- Traynor, Ian, 2008. Putin's Second War can have Only One Victor. *The Guardian*, August 11, available at <http://www.guardian.co.uk/world/2008/aug/11/georgia.russia10>.
- Trenin, Dmitri, 2002. *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Trenin, Dmitri, 2005. Reading Russia Right. *Policy Brief*, No. 42, October. Washington, Carnegie Endowment for International Peace.
- Triantaphyllou, Dimitrios and Yannis Tsantoulis, 2008. Looking Beyond the Georgian Crisis: The EU in Search of an Enhanced Role in the Black Sea Region. *International Centre for Black Sea Studies Policy Brief*, No. 8, October, available at http://icbss.org/index.php?option=com_content&task=view&id=84&Itemid=101.
- Tsereteli, Mamuka, 2008. Beyond Georgia: Russia's Strategic Interests in Eurasia. *Central Asia-Caucasus Institute Analyst*, June 11, available at <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4879>.
- Tsygankov, Andrei P., 2002. *Pathways after Empire: National Identity and Foreign Economic Policy in the Post-Soviet World*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers.

- Tsygankov, Andrei P.**, 2003. Mastering Space in Eurasia: Russian Geopolitical Thinking after the Soviet Break-Up (Review Essay). *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 35, No. 1, available at <http://www.bss.sfsu.edu/tsygankov/Research/RusEurasPap.htm>.
- Umland, Andreas**, 1998. *The Fascist Threat in Post-Soviet Russia*, available at <http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/umland.pdf>.
- Victor, David G., Amy M. Jaffe and Mark H. Hayes**, eds., 2006. *Natural Gas and Geopolitics: From 1970 to 2040*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waal, Thomas de**, 2003. *Black Garden. Armenia and Azerbaijan Through Peace and War*. New York: New York University Press.
- Warkotsch, Alexander**, 2008. Normative Suasion and Political Change in Central Asia. *Caucasian Review on International Affairs*, Vol. 2 (4), pp. 62-71, available at <http://cria-online.org/Journal/5/NORMATIVE%20SUASION.pdf>.
- Weisbrode, Kenneth**, 2001. *Central Eurasia: Prize or Quicksand? Contenting Views of Instability in Karabakh, Ferghana and Afghanistan*. The International Institute for Strategic Studies, Adelphi Paper 338. New York: Oxford University Press.
- Weitz, Richard**, 2008. *Kazakhstan and the New International Politics of Eurasia*. Silk Road Paper, July, 2008. Washington, D.C.: Central Asia-Caucasus Institute, Johns Hopkins University-SAIS, available at <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/Silkroadpapers/0807Weitz.pdf>.
- Welt, Cory D**, 1999. Making the Caucasus Whole Again: A Cooperation Approach to Restoring the Domestic Status Quo. In *Caucasus Regional Security for the 21-st Century*. Materials of International Conference (March 13-14, 1999, Tbilisi, Georgia). Tbilisi: CIS and Peaceful Caucasus State Affairs Bureau and ICCN, pp. 97-101.
- Whitney, Mike**, 2008. Obama versus Medvedev: Nuclear Standoff in New Europe. *Global Research*, November 09, available at <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=10865>.
- Winik, Jay**, 2007. Vladimir the Great? Putin's Inspiration Is Much Older Than the Cold War. *The Washington Post*, September 2, available at <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/08/31/AR2007083101533.html>.

- Xuetang, Guo, 2006. The Energy Security in Central Eurasia: the Geopolitical Implications to China's Energy Strategy. *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 4, No. 4, 2006, available at http://www.silkroadstudies.org/new/docs/CEF/Quarterly/November_2006/Guo.pdf.
- Yalowitz, Kenneth S. and Svante Cornell, 2004. The Critical but Perilous Caucasus. *Orbis, A Journal of World Affairs*, Vol. 48, No. 1, pp. 105-116.
- Yasmann, Victor, 2001. The Rise of the Eurasians. *The Eurasian Politician*, Issue 4, August, available at <http://www.cc.jyu.fi/~aphamala/pe/issue4/yasmann.htm>.
- Yasmann, Victor, 2004. Aleksandr Dugin Eurasia Party Founder and Chief Ideologue of the Russian Geopolitical School. *The Russian Federation Votes: 2003-04*, available at <http://www.rferl.org/specials/russianelection/bio/dugin.asp>.
- Ziyadov, Taleh, 2005. Officials Meet to Discuss South Caucasus Rail System. *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 2, No. 232, December 14. http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2370599.
- Zubarevich, Natalia V. and Yuri E. Fedorov, 1999. Russian-Southern Economic Interaction: Partners or Competitors? In *Russia, the Caucasus and Central Asia: The 21st Century Security Environment*, eds. by Rajan Menon, Yuri E. Fedorov and Ghia Nodia. Armonk: M.E. Sharpe, pp. 119-144.
- Zverev, Alexei, 1996. Ethnic Conflicts in the Caucasus 1988-1994. In *Contested Borders in the Caucasus*, eds. Bruno Coppieters. Brussels: VUB University Press, pp. 13-71.
- Абишева, Мариан и Тимур Шаймергенов, 2006. Религиозно-политический экстремизм в странах Центральной Азии: анализ причин распространения. *Центральная Азия и Кавказ*, № 6 (48), сс. 50-64.
- Акимбеков, С., 2005. Тупик либерализма. Какую стратегию избрать Казахстану? *ЦентрАзия*, Ноябрь 04, на сайте <http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1131088440>.
- Алексеева Н. Н. и И. С. Иванова, 2003. Средняя или Центральная Азия? *География*, № 30, сс. 13-17, на сайте <http://geo.1september.ru/articlef.php?ID=200302804>.

- Алиев, Ильхам, 2003. *Каспийская нефть Азербайджана*. Москва: «Известия».
- Алиев, Фархад, 2005. Кавказ сквозь призму евразийства. *Центральная Азия и Кавказ*, № 1 (37), сс. 106-116.
- Антощенко, А. В. и А. А. Кожанова, ред., 2000. *О Евразии и евразийствах (библиографический указатель)*. Петрозаводск: Петрозаводский государственный университет, на сайте <http://petsru.karelia.ru/Chairs/PreRev/BIBLRUS.rtf>.
- Артамонов, М. И., 1962. *История хазар*. Ленинград: Наука.
- Арутюнов, С. А., 2000. Россия между Западом и Востоком. *Эволюция Евразийской теории и фактор АТР*. Дискуссионный Клуб, Круглый стол № 3, на сайте <http://nnmoiseev.ru/st0023.htm>.
- Бабак, Владимир, 2006. Нефтегазовый сектор Казахстана. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (46), сс. 50-66.
- Барабанов, Михаил, 2008. Цена вопроса. *Коммерсантъ*, Ноябрь 11, на сайте <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1052937>.
- Безжинский, Збигнев, 2005а. *Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы*. Москва: Международные отношения.
- Безжинский, Збигнев, 2005б. *Выбор. Глобальное господство и глобальное лидерство*. Москва: Международные отношения.
- Благов, Сергей, 2008. Россия: в поисках путей укрепления энергетических позиций в Каспийском бассейне. *Eurasia Insight. Eurasianet – На русском языке*, Октябрь 8, на сайте <http://www.eurasianet.org/eurasianet/russian/departments/insight/articles/eav100808ru.shtml>.
- Борисова, Екатерина, 2005. Оценка значимости идей Маккиндера в современных реалиях. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (40), сс. 24-27.
- Виелмини, Фабрицио, 2005. Роль теории Маккиндера в нынешнем стратегическом развертывании США в Евразии: проблемы и перспективы. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (40), сс. 70-78.
- Возжеников, А. В., ред., 2006. *Региональная безопасность*. Москва: Издательство РАГС.
- Гаджиев, Айдын, 1992. *Из истории образования и падения Юго-Западной Кавказской (Карской) демократической республики*. Баку: «Элм».

- Гаджиев, Айдын, 2004. *Демократические республики Юго-Западного Кавказа (Карская и Араз-Тюркская республики)*. Баку: «Нурлан».
- Гаджиев, К. С., 2003. *Геополитика Кавказа*. Москва: «Международные отношения».
- Гамкрелидзе, Т. В., 1998. «Закавказье» или «Южный Кавказ»? К уточнению геополитической номенклатуры. В кн. *Посткоммунистические демократические преобразования и геополитика на Южном Кавказе. Материалы конференции 17-18 октября 1997 г.*, под ред. В. Кешелава. Тбилиси: «Мецниереба», сс. 37-39.
- Гловели, Г., 2000. Геополитическая экономия в России. *Вопросы экономики*, № 11, сс. 46-63.
- Григорян, Марианна, 2008. Армения: новые проекты – попытка обрести независимость от Москвы? *Eurasianet – На русском языке*, Октябрь 17, на сайте <http://www.eurasianet.org/eurasianet/russian/departments/insight/articles/eav101708ru.shtml>.
- Григорян, Степан, 2007. Южный Кавказ и международное сообщество. Место Армении в современном мире. *Европа, журнал польского института международных дел*, Том. 7, № 3, сс. 87-112.
- Гринберг, Р. С., Л. З. Зевин и др., 2001. *10 лет Содружества независимых государств: иллюзии, разочарования, надежды*. Москва: ИМЭПИ РАН.
- Гуан, Пан, 2003. Шанхайская организация сотрудничества в контексте международной антитеррористической компании. *Центральная Азия и Кавказ*, № 3 (27), сс. 55-62.
- Гуанчэн, Син, 2002. Шанхайская организация сотрудничества в борьбе с терроризмом, экстремизмом и сепаратизмом. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (22), сс. 13-21.
- Гумилёв, Л. Н., 2002. «Скажу вам по секрету, что если Россия будет спасена, то только как евразийская держава». В кн. *Основы Евразийства*, под ред. А. Дугина. Москва: «Арктогея-Центр», сс. 479-482.
- Гумилёв, Лев, 2007. *Ритмы Евразии: Эпохи цивилизации*. Москва: АСТ.

- Дадабаев, Тимур, 2006. Постсоветский Туркменистан: условия жизни, доверие между людьми, источники беспокойства. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (46), сс. 147-157.
- Дака, Амбриш, 2005. Хартленд Маккиндера и расположение геополитического тетраэдра. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (40), сс. 55-69.
- Даниелян, Эмиль, 2008. Запрет Грузии на транзит живой силы и техники создает помехи российскому военному присутствию в Армении. *Eurasianet – На русском языке*, Октябрь 10, на сайте <http://www.eurasianet.org/eurasianet/russian/departments/insight/articles/eav101008aru.shtml>.
- Дарабади, Парвин, 2002. *Геоистория Каспийского региона и геополитика современности*. Баку: «Элм».
- Дарабади, Парвин, 2003. Каспийский регион в современной геополитике. *Центральная Азия и Кавказ*, № 3 (27), сс. 76-83.
- Дарабади, Парвин, 2006. Глобализация и геополитические процессы в Центральной Евразии. *Центральная Азия и Кавказ*, № 3 (45), сс. 7-14.
- Джангужин, Р.Н., 2005. *Новые независимые государства Центральной Азии в системе международных отношений*. Киев: Институт мировой экономики и международных отношений НАН Украины.
- Добаев, Игорь и Александр Дугин, 2005. Геополитические трансформации в Кавказско-Каспийском регионе. *Центральная Азия и Кавказ*, № 5 (41), сс. 90-99.
- Дружиловский, С. Б., 2006. К вопросу об альтернативной стратегии Российской Федерации в сфере энергетической политики. В кн. *Средиземноморье – Черноморье – Каспий: между Большой Европой и Большим Ближним Востоком*, под ред. Н. П. Шмелева, В. А. Гусейнова и А. А. Язьковой. Москва: Издательский дом «Граница», сс. 77-82.
- Дубнов, Аркадий, 2008. Россия: какими будут правила поведения Москвы в многополярном мире? *Eurasia Insight. Eurasianet – На русском языке*, Октябрь 7, на сайте <http://www.eurasianet.org/eurasianet/russian/departments/insight/articles/eav100708aru.shtml>
- Дугин, Александр, 1997. *Основы геополитики. Геополитическое будущее России*. Москва: «Арктогея».

- Дугин, Александр, 2001. Евразийство: от философии к политике. *Независимая газета*, Май 30, на сайте http://www.ng.ru/ideas/2001-05-30/8_philosophy.html.
- Дугин, А.Г., 2002а. Евразийский триумф. В кн. *Основы Евразийства*, под ред. А. Дугина. Москва: «Арктогея-Центр», сс. 485-502.
- Дугин, А.Г., 2002б. Евразийский федерализм. В кн. *Основы Евразийства*, под ред. А. Дугина. Москва: «Арктогея-Центр», сс. 589-594.
- Дугин, А.Г., 2002в. КИРФ и евразийство. В кн. *Основы Евразийства*, под ред. А. Дугина. Москва: «Арктогея-Центр», сс. 579-588.
- Дугин, А.Г., 2002г. Проект «гражданское общество» как угроза российской самобытности. В кн. *Основы Евразийства*, под ред. А. Дугина. Москва: «Арктогея-Центр», сс. 604-609.
- Дугин, А.Г., 2002д. Россия может быть или великой или никакой. В кн. *Основы Евразийства*, под ред. А. Дугина. Москва: «Арктогея-Центр», сс. 781-787.
- Дугин, А.Г., 2002е. Теория евразийского государства. В кн. *Основы Евразийства*, под ред. А. Дугина. Москва: «Арктогея-Центр», сс. 521-533.
- Дугин, А.Г., 2002ж. Экономика: четвертая зона. В кн. *Основы Евразийства*, под ред. А. Дугина. Москва: «Арктогея-Центр», сс. 657-661.
- Дугин, А.Г., 2002з. Экономические аспекты неоевразийства. В кн. *Основы Евразийства*, под ред. А. Дугина. Москва: «Арктогея-Центр», сс. 626-637.
- Дугин, Александр, 2004а. *Евразийская миссия Нурсултана Назарбаева*. Санкт-Петербург: Евразия.
- Дугин, А., 2004б. «Петр Савицкий идеолог Великой Евразии». *FINIS MUNDI*, № 12, *Арктогея философский портал*, на сайте <http://www.arcto.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=110>.
- Дугин, Александр, ред., 2004в. *Проект «Евразия»*. Москва: Эксмо, Яуза.
- Дугин, Александр, 2008а. Без компромиссов - танки на Тбилиси! *ЕВРАЗИЯ: информационно-аналитический портал*, Август 10, на сайте <http://www.evrazia.org/article.php?id=571>.

- Дугин, Александр, 2008б. И правы, и страна наша. *ЕВРАЗИЯ: информационно-аналитический портал*, Август 23, на сайте <http://www.evrazia.org/article.php?id=608>.
- Дугин, А., ред., 2004. *Основы Евразийства*. Москва: «Арктогея-Центр».
- Жалило, Ярослав, 2003. Украина: евразийская интеграция или европейский выбор? *Центральная Азия и Кавказ*, № 6 (30), сс. 178-187.
- Жмуйда, Ирина и Марина Морозова, 2002. «Золотой полумесяц» и Центральная Азия: основные потоки героиновой экспансии. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (22), сс. 58-66.
- Загашвили, В. С., 2000. Нефть, транспортная политика, интересы России. В кн. *Россия и Закавказье: реалии независимости и новое партнерство*, под. ред. Р. М. Авакова и А. Г. Лисова. Москва: Финстатинформ, сс. 184-195.
- Зиядуллаев, Наби, 2006. Государства Центральной Азии в условиях глобализации: современные тенденции и перспективы. *Центральная Азия и Кавказ*, № 6 (48), сс. 145-155.
- Зюганов, Г. А., 1994. *Держава*. Москва: Информпечать.
- Зюганов, Г. А., 1996. *Россия – родина моя: Идеология государственного патриотизма*. Москва: Информпечать.
- Зюганов, Г. А., 1997. *География победы: Основы российской геополитики*, на сайте <http://feelosophy.narod.ru/Zyuganov/Index.htm>.
- Исмаилов, Эльдар, 2002. О геополитических предпосылках экономической интеграции Центрального Кавказа. *Известия АН Грузии – серия экономическая*, Т. 10, № 3-4, сс. 123-148.
- Исмаилов, Эльдар, 2007. О категории Центральная Евразия. *Доклады Национальной академии наук Азербайджана*, Том LXIII, № 1, сс. 122-137.
- Исмаилов, Эльдар, 2008. О геополитической функции «Центральной Евразии» в XXI веке. *Центральная Азия и Кавказ*, № 2 (56), сс. 7-33.
- Исмаилов, Эльдар и Владимир Папава, 2006. *Центральный Кавказ: от геополитики к геоэкономике*. Стокгольм: SA&CC Press.
- Исмаилов, Эльдар и Владимир Папава, 2007. *Центральный Кавказ: история, политика, экономика*. Москва: «Мысль».
- Исмаилов, Эльдар и Зия Кенгерли, 2002. Интеграция Кавказа и современные геоэкономические процессы. *Известия Нацио-*

нальной Академии Наук Азербайджана. Серия гуманитарных и общественных наук (экономика), No. 1, сс. 24-48.

- Исмаилов, Эльдар и Зия Кенгерли, 2003. Кавказ в глобализирующемся мире: новая модель интеграции. *Центральная Азия и Кавказ*, № 2 (26), сс. 157-166
- Исмаилов, Эльдар и Мурад Эсенов, 2005. Центральная Евразия в новых геополитических и геоэкономических измерениях. *Центральная Евразия 2005 (Аналитический ежегодник)*. Luleå: CA&CC Press, сс. 11-46.
- Каменев, Сергей, 2002. Внешняя политика Туркменистана. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (22), сс. 90-102.
- Каменев, Сергей, 2003. Энергетическая политика и энергетические проекты Туркменистана. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (28), сс. 132-142.
- Кенисарин, Мурат, 2004. Энергетика Узбекистана: состояние и проблемы. *Центральная Азия и Кавказ*, № 2 (32), сс. 142-157.
- Козик, Л. П. и П. А. Кохно, 2001. СНГ: реалии и перспективы. Москва: Издательский дом «Юридический мир ВК».
- Койчуманов, Талайбек, 2003. Проблемы идентификации экономических интересов государств Центральной Азии. *Центральная Азия и Кавказ*, № 3 (27), сс. 164-170.
- Комиссия Европейских Сообществ, 2008. *Сообщение Европейской Комиссии для Европейского Парламента и Европейского Совета. Восточное партнерство*. SEC(2008) 2974. Брюссель, Декабрь 3, на сайте http://ec.europa.eu/external_relations/eastern/docs/com_08_823_ru.pdf.
- Котляков, В.М., ред., 2006. *Оледенение Северной и Центральной Евразии в современную эпоху*. Москва: Наука.
- Крупнов, Юрий, 2005. Почему либеральная империя в России не получится? *Вестник аналитики*, № 2 (20), сс. 38-56.
- Курганбаева, Гульнара, 2004. Концептуальные основы экономической интеграции стран Центральной Азии. *Центральная Азия и Кавказ*, № 5 (35), сс. 175-179.
- Куртов, Аждар, 2002. Особенности президентских выборов в Центральной Азии. *Центральная Азия и Кавказ*, № 6 (24), сс. 28-37.

- Куртов, Аждар, 2004. Проблемы обеспечения водой государств Центральной Азии: позиция Кыргызстана. *Центральная Азия и Кавказ*, № 6 (36), сс. 130-140.
- Куртов, Аждар, 2006. Место выборов в системе власти Туркменистана. *Центральная Азия и Кавказ*, № 2 (44), сс. 112-121.
- Ларюзель, Марлен, 2000. Переосмысление империи в постсоветском пространстве: новая евразийская идеология. *Вестник Евразии*, № 1, на сайте http://www.iicas.org/articles/KrSt_24_03_00.htm.
- Латынина, Юлия, 2008. 200 км танков. О российско-грузинской войне. *Ежедневный журнал*, Ноябрь 19, часть 1 на сайте <http://www.ej.ru/?a=note&id=8579>, часть 2 на сайте <http://www.ej.ru/?a=note&id=8587>, часть 3, на сайте <http://www.ej.ru/?a=note&id=8589>.
- Лаумулин, Мурат, 2002. Центральная Азия после 11 сентября. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (22), сс. 33-44.
- Лаумулин, Мурат, 2005. Большая Центральная Азия (БЦА) – новый мегапроект США? *ЦентрАзия*, Ноябрь 21, на сайте <http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1132564860>.
- Лиллис, Джоанна, 2008. Кыргызстан: Отсутствие результатов вновь ставит под сомнение будущее СНГ. *Eurasianet – На русском языке*, Октябрь 14, на сайте <http://www.eurasianet.org/eurasianet/russian/departments/insight/articles/eav101408ru.shtml>.
- Лордкипанидзе, Мариам, 1998. К вопросу «Кавказского единого дома». *Caucasica. The Journal of Caucasian Studies*, Vol. 2, pp. 163-169.
- Лунев, Сергей, 2006. Центральная Азия и Южный Кавказ как геополитические регионы и их значение для России. *Центральная Азия и Кавказ*, № 3 (45), сс. 14-27.
- Маккиндер, Х. Дж., 1995. Географическая ось истории. *Полис*, № 4, сс. 162-170.
- Максаков, Илья, 2001. Евразийство на юге России: убеждения и сомнения. *Независимая газета*, Июнь 08, на сайте http://www.ng.ru/politics/2001-06-08/3_south.html.
- Максименко, Владимир, 2000. Центральная Азия и Кавказ: основание геополитического единства. *Центральная Азия и Кавказ*, № 3 (9), сс. 64-74.

- Мальшева, Д. Б., 2000. Турция и Иран: Закавказье – объект старого соперничества. В кн. *Россия и Закавказье: реалии независимости и новое партнерство*, под. ред. Р. М. Авакова и А. Г. Лисова. Москва: Финстатинформ, сс. 63-74.
- Мамаев, Шамсудин, 2008. Турция приступает к «активному стоянию» на Кавказе. *Политический журнал*, №10 (187), Сентябрь 30, на сайте <http://www.politjournal.ru/index.php?POLITSID=778ffdc756a47c92a40696e325b8727f&action=Articles&dirid=40&tek=8240&issue=221>.
- Матикеева, Сайрагул, 2005. Наследие Маккиндера: пророчество или?.. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (40), сс. 28-33.
- Мегоран, Ник и Севара Шарапова, 2005. Помогает или мешает нам «Хартленд» Маккиндера понять Центральную Азию? *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (40), сс. 8-23.
- Метревели, Роин, 2001. Кавказ на рубеже тысячелетий. *Caucasica. The Journal of Caucasian Studies*, Vol. 4, pp. 81-86.
- Минасян, Гандз, 2008. Армения, российский форпост на Кавказе? *Russie.Nei.Visions*, No.27, февраль, на сайте http://www.ifri.org/files/Russie/ifri_RNV_minassian_Armenie_Russie_RUS_fevr2008.pdf.
- Михайлов, В. А., ред., 2007. *Геополитика*. Москва: Издательство РАГС.
- Моисеев, Н. Н., 2000. Геополитическое положение России: перспективы развития. *Эволюция Евразийской теории и фактор АТР*. Дискуссионный Клуб, Круглый стол № 3, на сайте <http://nnmoiseev.ru/geopolit.htm>.
- Музаффарли (Иманов), Назим, 2006. *Рейтинг Азербайджана в международных сравнительных исследованиях*. Баку, «Кавказ».
- Музаффарли (Иманов), Назим, 2008. Политико-экономическая взаимодополняемость и совместимость государств-членов ГУАМ. *Центральная Азия и Кавказ*, № 3-4 (57-58), сс. 15-36.
- Мурадян, Игорь, 2008. *Региональная политика США и Великобритании: Турция – Иран – Южный Кавказ – Черное море*. Ереван: Антарес.

- Мухин Александр и Владимир Месамед, 2004. Международный транспортный коридор «Север – Юг»: проблемы и перспективы. *Центральная Азия и Кавказ*, № 1 (31), сс. 141-147
- Назарбаева, Дарига, 2003. Специфика и перспективы политического развития Казахстана. *Международный Институт Современной Политики*, 3 Декабря, на сайте <http://www.iimp.kz/Lists/articles/DispForm.aspx?ID=766>.
- Назирова, Давлат, 2003. Политический Ислам в Центральной Азии: истоки и этапы становления. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (28), сс. 178-188.
- Нартов, Н. А. и В. Н. Нартов, 2007. *Геополитика*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА.
- Ниязи, Азиз, 2003а. Таджикистан: проблемы использования водно-энергетических ресурсов. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (28), сс. 123-132.
- Ниязи, Азиз, 2003б. Юг СНГ: фундаментальные проблемы развития. *Центральная Азия и Кавказ*, № 6 (30), сс. 168-178.
- Олимова, Саодат и Музаффар Олимов, 2002. Влияние антитеррористической кампании в Афганистане на соседние страны Центральной Азии. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (22), сс. 45-52.
- Орешкин, Дмитрий, 2001. «Золотой миллиард» или «Золотая Орда»? *Независимая газета*, Июнь 10, на сайте http://www.ng.ru/ideas/2003-06-10/11_gold.html.
- Орлов, Борис, 2001. Неизбежность евразийства – неизбежность тупика. *Независимая газета*, Май 12, на сайте http://www.ng.ru/polemics/2001-05-12/8_necessity.html.
- Паин, Эмиль Абрамович, 2008а. Грузино-российский вооруженный конфликт: острая форма отравления имперскими иллюзиями. *Вестник Института Кеннана в России*, Вып. 14, сс. 34-43.
- Паин, Эмиль, 2008б. Либералы сдаются без боя. Интеллигенция усвоила и приняла идею о предопределенности "особого пути" России. *Независимая газета*, Февралт 01, на сайте http://www.ng.ru/ideas/2008-02-01/11_theway.html.
- Паин, Э.А., 2008в. «Особый путь России»: инерция без традиций. Препринт WP14/2008/01. Москва: Издательский дом ГУ ВШЭ.

- Панарин, Игорь, 2006. *Информационная война и геополитика*. Москва: Поколение.
- Папава, Владимир, 2002. Об особенностях международной экономической функции Грузии. *Центральная Азия и Кавказ*, № 2 (20), сс. 166-170.
- Папава, Владимир, 2006. Сравнительные преимущества стран Центрального Кавказа: потенциальные, реализованные и упущенные возможности. *Кавказ & глобализация*, Том 1 (1), сс. 99-109.
- Папава, Владимир, 2007а. Нелиберальная «либеральная империя» России, *Project Syndicate*, на сайте <http://www.project-syndicate.org/commentary/papava2/Russian>.
- Папава, Владимир, 2007б. Центральная Кавказия: основы геополитической экономики. *Аналитические записки Грузинского фонда стратегических и международных исследований*, № 1, на сайте http://www.gfsis.org/publications/VPapava_Ru_1.pdf.
- Папава, Владимир, 2008а. О роли «кавказского тандема» в ГУАМ. *Центральная Азия и Кавказ*, № 3-4 (57-58), сс. 50-59.
- Папава, Владимир, 2008б. Россия: железная хватка Кремля. *Eurasianet – На русском языке*, Ноябрь 7, на сайте <http://www.eurasianet.org/eurasianet/russian/departments/insight/articles/eav110708aru.shtml>.
- Папава, Владимир, 2008в. «Центральная Кавказия» вместо «Центральной Евразии». *Центральная Азия и Кавказ*, № 2 (56), сс. 33-48.
- Папава, Владимир и Фредерик Старр, 2006. Экономический империализм России. *Project Syndicate*, на сайте <http://www.project-syndicate.org/commentary/papava1/Russian>.
- Папава, В. Г. и Т. А. Беридзе, 2005. *Очерки политической экономики посткоммунистического капитализма (опыт Грузии)*. Москва: «Дело и Сервис».
- Парвулеско, Жан, 2006. *Путин и евразийская империя*. Санкт-Петербург: Амфора.
- Петров, Геннадий, 2004. Энергетические проекты Таджикистана: прошлое, настоящее, будущее. *Центральная Азия и Кавказ*, № 5 (35), сс. 107-118.
- Петров, Георгий, 2003. Гидроэнергетические ресурсы Таджикистана. *Центральная Азия и Кавказ*, № 3 (27), сс. 178-187.

- Петухов, Владимир**, 2006. Внешнеполитические приоритеты россиян: «новый изоляционизм» или прагматизация сознания. В кн. *Интеграция в Евразии. Народ и элиты стран ЕЭП*, под ред. Игоря Задорина. Москва: Издательство «Европа», сс. 95-115.
- Пионтковский, Андрей**, 2005. Почему Россия не будет «доминировать» на постсоветском пространстве. *Русский Глобус*, Март, № 3, на сайте <http://www.russian-globe.com/N37/Piontkovsky.PochemuRossiaNebudetDominirovat.htm>.
- Примбетов, Серик**, 2006. Перспективы интеграции центральноазиатских государств. *Центральная Азия и Кавказ*, № 6 (48), сс. 135-145.
- Пшеворский, А.**, 2000. *Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке*. Москва: РОССПЭН.
- Райс, Кондолиза**, 2008. Выступление об американо-российских отношениях в Фонде Маршалла «Германия-США». *U.S. Department of State*, Сентябрь 18, на сайте http://www.america.gov/st/peacesec-russian/2008/September/20080918210016aifas0_251034.html.
- Савицкий, П. Н.**, 1997. *Континент Евразия*. Москва: Аграф.
- Савицкий, П. Н.**, 2002. Географические и геополитические основы Евразийства. В кн. *Основы Евразийства*, под. ред. А. Дугина. Москва: «Арктогея-Центр».
- Салыгин, В. И. и А. В. Сафарян**, 2005. *Современные международные экономические отношения в Каспийском регионе*. Москва: Издательство «МГИМО-Университет».
- Сидоров, Олег**, 2003. Водные ресурсы Центральной Азии как источник региональных конфликтов. *Центральная Азия и Кавказ*, № 5 (29), сс. 183-190.
- Тагиева, Шевкет**, 2005. *Демократические Республики Юго-Восточного Кавказа (Азадистан и Гилянская Советская Республика)*. Баку: «Кавказ».
- Титаренко, М.Л.** 1998. *Россия лицом к Азии*. Москва: Республика.
- Толипов, Фархад**, 2007а. Государства Центральной Азии: универсальная демократия, национальная демократия или просвещенный авторитаризм? *Центральная Азия и Кавказ*, № 2 (50), сс. 7-19.

- Толипов, Фархад, 2007б. Россия центральноазиатская: уход, удержание или возвращение? *Центральная Азия и Кавказ*, № 5 (53), сс. 19-35.
- Толипов, Фархад, 2003. Изменяются ли Хартлэнд и Римлэнд в результате операции в Афганистане? *Центральная Азия и Кавказ*, № 5 (29), сс. 115-123.
- Толипов, Фархад, 2005. Центральная Азия как пространство, политика, народ и судьба. *Центральная Азия и Кавказ*, № 2 (38), сс. 119-127.
- Толипов, Фархад, 2006. Центральная Азия – это пять «станов». Poleмика с казахскими евразийцами. *Центральная Азия и Кавказ*, № 2 (44), сс. 18-29.
- Томберг, Игорь, 2003. Энергетическая политика стран Центральной Азии и Кавказа. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (28), сс. 80-91.
- Торбаков, Игорь, 2008. Постсоветская Евразия вступает в новую эру. *Eurasia Insight. Eurasianet – На русском языке*, Сентябрь 23, на сайте <http://www.eurasianet.org/eurasianet/russian/departments/insight/articles/eav091708aru.shtml>.
- Тренин, Дмитрий, 2006. *Интеграция и идентичность: Россия как «новый Запад»*. Москва: Издательство «Европа».
- Трубецкой, Николай, 2007. *Наследие Чингисхана*. Москва: Эксмо.
- Тулепбергенова, Гульсана, 2009. Проект Большой Центральной Азии: анализ состояния и эволюция. *Центральная Азия и Кавказ*, № 1 (61), сс. 85-97.
- Тянь, Роберт Гуан, 2009. Синьцзян-Уйгурский автономный район Китая и его роль в системе регионального экономического сотрудничества Большой Центральной Азии. *Центральная Азия и Кавказ*, № 1 (61), сс. 98-109.
- Ултанбаев, Рафаэль, 2003. Евразийское экономическое сообщество: тернистый путь развития. *Центральная Азия и Кавказ*, № 3 (27), сс. 151-163.
- Ултанбаев, Рафаэль, 2006. Евразийское экономическое сообщество в новых условиях интеграции. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (46), сс. 39-50.
- Уткин, А. И., 2000а. *Американская стратегия для XXI века*. Москва: «Логос».

- Уткин, А. И., 2006. Евразийская точка зрения. *Эволюция Евразийской теории и фактор АТР*. Дискуссионный Клуб, Круглый стол № 3, на сайте <http://nnmoiseev.ru/st0022.htm>.
- Ушакова, Наталия, 2003. Центральноазиатское сотрудничество: направления трансформации. *Центральная Азия и Кавказ*, № 3 (27), сс. 142-151.
- Фельгенгауэр, Павел, 2008. «Это была не спонтанная, а спланированная война». *Новая газета*, Август 13, на сайте <http://www.novayagazeta.ru/data/2008/59/04.html>.
- Хаиндрава, Ивлиан, 2002. Карабах и Абхазия: динамика неурегулирования. *Центральная Азия и Кавказ*, № 1 (19), сс. 91-103.
- Хачиев, Георгий, 2006. Центральная Азия: портрет на фоне мировой экономики. *Центральная Азия и Кавказ*, № 2 (44), сс. 137-146.
- Хекимоглу, Левент, 2005. Куда движется «Хартленд»? Центральная Азия, география, глобализация. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (40), сс. 79-97.
- Хурбатов, Сергей, 2008. Александр Дугин: Эта война будет с Россией. *Накануне.Ru*, Август 08, на сайте <http://www.nakanune.ru/articles/13555>.
- Чантуридзе, Лаша, 2008. Евразия, геополитика и внешняя политика США *Центральная Азия и Кавказ*, № 5 (59), сс. 7-18.
- Чечелашвили, Валерий, 2008. Организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ: реальность, возможности и перспективы. *Центральная Азия и Кавказ*, № 3-4 (57-58), сс. 8-15.
- Чиковани, Нино, 2005. Единый Кавказ: исторически обусловленная реальность или политические иллюзии? *Центральная Азия и Кавказ*, № 5 (41), сс. 52-63.
- Чубайс, Анатолий, 2003. Миссия России в XXI веке. *Независимая газета*, Октябрь 01, на сайте http://www.ng.ru/printed/ideas/2003-10-01/1_mission.html.
- Шаймергенов, Тимур и Гульнар Тусупбаева, 2006. Роль ШОС в формировании центральноазиатской среды безопасности: геополитические аспекты. *Центральная Азия и Кавказ*, № 2 (44), сс. 7-18.
- Шарапова, Севара, 2005. Теория «Хартленда» и атлантическое сообщество. *Центральная Азия и Кавказ*, № 4 (40), сс. 125-140.
- Ширококорад, А.Б., 2007. *Утерянные земли России. Отколовшиеся республики*. Москва: Вече.

- Шлапентох, Дмитрий, 2005. Российская внешняя политика и Евразийство. *Eurasia Insight. Eurasianet* – На русском языке, Февраль 6, на сайте <http://www.eurasianet.org/russian/departments/insight/articles/eav090605ru.shtml>.
- Шульга, В. А. (рук. авт. колл.), 2001. *Экономика СНГ: 10 лет реформирования и интеграционного развития*. Москва: Финстатинформ.
- Шумский, Н. Н., 2001. *Сотрудничество независимых государств: проблемы и перспективы развития*. Минск: «Технопринт».
- Шумский, Николай, 2003. Экономическая интеграция государств Содружества: возможности и перспективы. *Вопросы экономики*, № 6, сс. 122-134.
- Шумский, Николай, 2004. Общее экономическое пространство государств содружества: оптимальный формат. *Мировая экономика и международные отношения*, № 2, сс.91-97.
- Эйвазов, Джанатхан, 2004. *Безопасность Кавказа и стабильность развития Азербайджанской Республики*. Баку: “Нурлан”.
- Эйвазов, Джанатхан, 2009. Россия в Центральной Евразии: интересы безопасности и геополитическая активность. *Кавказ & Глобализация*, Том 3, Вып. 1, сс. 11-24.
- Эрдоган, Реджеп Тайип, 2004. Широкий взгляд на Большой Ближний Восток. *Россия в глобальной политике*, № 4, Июль, на сайте <http://www.globalaffairs.ru/numbers/9/2917.html>.
- Эсенов, Мурад, 2001. Внешняя политика Туркменистана и ее влияние на систему региональной безопасности. *Центральная Азия и Кавказ*, № 1 (13), сс. 56-64.
- Эфегил, Эртан, Айше Мине Олжай и Хесейн Кыдык, 2000. Сотрудничество Туркменистана с международными и региональными организациями. *Центральная Азия и Кавказ*, № 5 (11), сс. 142-158.
- Язькова, Алла, 2005. Южный Кавказ: уравнение со многими неизвестными. *Вестник аналитики*, № 2 (20), сс. 57-67.
- Язькова, Алла, 2009. Россия и независимые государства Кавказа. *Кавказ & Глобализация*, Том 3, Вып. 1, сс. 25-32.

CENTRAL CAUCASO-ASIA (Essay on Geopolitical Economy)

by *Vladimer Papava*

Summary

The collapse of the Soviet Union set off the historical process not only of the establishment of independent states but also of the formation of new geopolitical areas that join several of the former Soviet republics. Recently the relatively new geopolitical term «Central Eurasia» has been gaining currency. It is normally applied to Azerbaijan, Armenia, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan, which are treated as a single geopolitical area.

The geographic Central Eurasia almost completely covers geographic Central Asia, but not Central Europe, because Asia is much larger than Europe. For this reason Central Europe is left outside the conventional center (Central Eurasia) of the single continent called Eurasia. If, however, the physical dimensions of the continent's parts are put aside, logic suggests that geographic Eurasia as a continent consists of two parts of the world (Europe and Asia). This means that geographically Central Eurasia should consist of both Central Europe and Central Asia and the Central Caucasus as the link that connect them.

For the first time in the last 200 years, Russia has found itself on a much smaller territory. This prompted the search for a conception that would justify its special role at least across the post-Soviet expanse. As theoretical justification of Russia's imperial ambitions the ideas of so-called Eurasianism can be successfully used which found their second wind in the post-Soviet period. In the geopolitical context, Eurasists also use such combinations as «Eurasia-Russia,» «Russia-Eurasia,» or «Eurasian Rus.»

The discourse to find a compromise between the correct geographic definition of Eurasia and the territory over which Russia has control has still not been exhausted.

The Eurasist trend of the Russian geopolitical school helps to justify Russia's historically developed imperial ambitions to dominate in the center of the geographical continent, Eurasia. For the Eurasists, Russia should either be a «Eurasian nation,» a «great nation,» that is, «an empire,» or nothing at all, since for them «Russia is inconceivable without an empire.»

Although supporters of Eurasianism are not in power in Russia, in contrast to the Yeltsin period, Putin's entourage has been more complaisant toward the contemporary Eurasists from the very beginning and, as a result, the Russian political elite quickly began to elevate Eurasianism to the level of a mainstream ideology.

Russia's military aggression and partial occupation of Georgia justifiably give reason to believe that Putin's advent to power meant the beginning of a neo-imperial era in Russia, while this aggression itself was nothing other than a step toward restoration of the U.S.S.R. at least in some new form. Nevertheless, some experts think that Putin's aim is not to restore the Soviet Union, but to restore Russia's influence in the post-Soviet expanse. Whatever the case, the war in Georgia entirely fits the interests of present-day Russia.

First in Gorbachev's and later in Yeltsin's epochs there developed an impression that the Cold War had come to an end and that new Russia had irreversibly chosen the track of cooperation with the civilized world, along with democratic changes and transition to a market economy. Yet the Russian aggression against Georgia in August 2008 made it clear that the end of the Cold War was not a reality but, rather, the West's dream and illusion that the West simply mistook for reality. In the late 1980s and early 1990s, the collapsing U.S.S.R. and its successor, a newly independent Russia, were so weak in both political and economic terms that they were greatly dependent upon the West's economic assistance. The desire to get this assistance forced Moscow to turn to the West and Western values. At the same time, nostalgia for the lost empire became increasingly strong in Russia.

To the extent that on both sides of the Cold War are the same countries as in the last century and the reasons and driving forces of the conflict, as well as the Kremlin's action style, have never changed, one may conclude that what we see now is not a new Cold War but, rather, the resumption of the old Cold War. In other words, we are facing the renewal of

the same situation which the West has mistakenly considered to be over. It appears now that it was just frozen. At best, the main challenge for the international community is the elaboration of an effective means for the real — and not virtual as it was in the late 1980s and early 1990s — completion of the Cold War.

The theory of a Eurasian state is based on an essentially different construct than that of a law-based state. Proceeding from the philosophical comprehension of the people, the state and society as integral natural entities, Eurasianism develops the theory of a «mandatory state» as an alternative to a «law-based state.» Mainly by replacing rights with duties, the former at best can be used only in the subordinate sense with respect to those legal issues that are easier to regard from the viewpoint of rights.

It comes as no surprise that from the Eurasists' viewpoint, a civil society helps to intensify separatist trends and hinders real unification of the peoples of Russia (that is, Eurasia). Rejecting the notion of a civil society, the Eurasists offer «Eurasian centralism» instead as a combination of the strategic integration and diversity of the autonomies of Russia-Eurasia.

The Eurasist vision of interrelations among the people, society and the state proceeds from the need for a strong state that relies on a wide range of civil servants and on the preservation of patriarchal institutions.

For the Eurasists, the economy should be subordinated to the idea of the Eurasian State, Eurasian civilization, Eurasian culture. For the Eurasists the market and private property belong to the sphere of pragmatic permissibility and pragmatic benefit, based on which they recognize a «society with a market» rather than a «market society,» in which the market principle should not threaten the foundations of ideocracy, that is, domination of the ideal principles in public and political life. The multi-vector nature of Eurasianism should be formed on the basis of state control in strategic areas, a free market in small and medium production, trade and the service sphere, as well as diverse forms of collective management.

It is unlikely that Russia will be able to dominate in the post-Soviet expanse and not only because other players who have appeared there have much greater economic, informational and military resources, but primarily because the Russian elite is not interested in ensuring and strengthening the state sovereignty of the former Soviet republics.

The contemporary geopolitical interpretation of the term «the Caucasus» appeared when Russia conquered the region. Its presence coined the terms «the Trans-Caucasus,» «Transcaucasia» (part of the region found

beyond the Main Caucasian Range if viewed from Russia) and «the Northern Caucasus» (the territory to the north of the Trans-Caucasus and the mountain range). The southern limits of the Caucasus were always identified by the Russian Empire's southern state border in the Caucasus. This tradition of identifying the southern borders of the Caucasus survived in Soviet times when three Union republics (Azerbaijan, Armenia and Georgia) were described as Trans-Caucasian.

Early in the 1990s, when the Soviet Union disappeared and the three republics regained their independence, the term «Trans-Caucasus» was replaced by the more correct term «the Southern Caucasus.» Russia alone continued using the old term. The term «the Southern Caucasus» (as well as «the Trans-Caucasus») reflects the purely Russian geopolitical approach to the region. The terms «the Northern Caucasus» and «the Southern Caucasus» perpetuate the new and old Russian borders in the region.

According to Ismailov, the Caucasus consists not only of Azerbaijan, Armenia, Georgia and the Russian Federation entities enumerated above. It also covers the northeastern Turkish areas (the ils of Agri, Ardahan, Artvin, Van, Igdyr and Kars) and the northwestern parts of Iran (the ostanha of Eastern Azerbaijan, Ardabil, Gilan, Zanjan, Qazvin, Hamadan and Western Azerbaijan). This division is based on the fact that the Turkish and Iranian regions have been populated by Caucasian peoples from time immemorial; for many centuries prior to the Russian conquests they belonged, together with the other Caucasian peoples, to the same ethnocultural and socioeconomic area. This means that these areas can be described as Caucasian on the same grounds as the Northern Caucasus of Russia. The above suggests that the Caucasian region consists not of two (the Northern and Southern Caucasus) parts, as the international academic community that relies on Russian geopolitical thought commonly believes, but of three parts: the Central Caucasus (made up of three independent states—Azerbaijan, Armenia and Georgia); the Northern Caucasus (made up of the Russian Federation autonomous units bordering on the Caucasus) and the Southern Caucasus, which covers the ils of Turkey bordering on Azerbaijan, Armenia and Georgia (the Southwestern Caucasus) and northwestern ostanha of Iran (the Southeastern Caucasus).

The international relations of the Central Caucasian countries are largely determined by historical roots, which significantly influence the

formation of the main foreign policy trends in these countries: Azerbaijan and to a greater extent Georgia are oriented in their international relations toward the West, while Armenia has its sights set on Russia.

Of the Central Caucasian countries, Azerbaijan, which is rich in hydrocarbon resources, has a clear comparative advantage. Based on the geographic features of the Central Caucasus, Azerbaijan's transportation potential largely depends on other countries of the region—Georgia and Armenia.

Despite the fact that the shortest route linking Azerbaijan with Turkey passes through Armenia, the conflict between Armenia and Azerbaijan over Nagorno-Karabakh and the occupation by Armenian armed forces of Azeri territories beyond this conflict zone meant that this transportation route, which is potentially the best from the economic viewpoint, was rejected. In addition, Turkey supported Azerbaijan by joining the blockade of the transportation routes with Armenia.

Not only did Russia not want to develop a transportation corridor through Georgia or build pipelines that pass through its territory, it was willing to use every possible means to prevent the implementation of these projects. During the Russian-Georgian war in August 2008, Russian aviation also bombed the pipelines that pass through Georgia. The fact that Moscow was unable to realize its goal of establishing control over these pipelines by military means, that is, fully monopolize the transportation routes of energy resources from the former Soviet Union in the westerly direction, prompted the Americans and Europeans to step up their efforts even more to find ways to develop alternative routes for transporting oil and gas by circumventing Russia.

The contemporary Eurasianist view on Eurasist-style organization of the entire Caucasus is based on the need to reject formations such as «nation-states,» which can be achieved by creating a Caucasian Federation that would unite both the Russian Northern Caucasus and Azerbaijan, Armenia and Georgia. In so doing, Abkhazia must be directly tied to Russia, Ossetia should be joined and Moscow should establish direct relations with Nagorno-Karabakh in order to give it the so-called status of a point of balance in the entire Caucasian geopolitical system. Armenia, «Russia's traditional and reliable ally in the Caucasus,» and Iran are considered Russia's strategic partners in implementing this model of the Caucasus' Eurasist-style organization.

Russia's contemporary policy in the Central Caucasus is unfortunately not being built on an understanding of the fact that it is more advantageous for Russia to deal with united, integral and stable countries of the Central Caucasus, but essentially coincides with the Eurasist approach under review toward conflict regions and strategic partners.

Central Asia as a geographic region comprises five former Soviet republics (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan), Mongolia, Afghanistan, Western China and several parts of India, Pakistan and Iran. In the geopolitical context, Central Asia implies five of the former Soviet republics.

Along with the term «Central Asia,» the term «Greater Central Asia» has also been introduced into scientific circulation. In addition to five of the former Soviet republics, it also includes Afghanistan.

The threat of religious-political extremism is one of the most urgent problems of the region in addition to democratization of the state structure. The situation in the region is also aggravated by the fact that the border areas between these states, where these borders are not demarcated, have not only become controversial but have also become sites of border conflicts. The problem of drug trafficking is also very urgent in the region, while the problem of rational water use occupies the first place among regional economic and environmental problems, for even they are a source of conflicts in the region.

Central Asia is attracting the attention of foreign investors in the energy sphere, for in three states, Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan, there are large supplies of oil and gas.

Kazakhstan and Uzbekistan continue to compete for leadership in the region.

Turkmenistan, one of the most closed and undemocratic states of the world, has essentially distanced itself from the integration processes going on in Central Asia, excluded itself and, referring to the country's neutral status, has refused to participate in any multilateral alliances, blocs, organizations, etc.

Afghanistan's role in Greater Central Asia particularly grew after the beginning of the antiterrorist campaign in this country, which was also reflected in the drawing up and implementation of international projects regarding this state and the whole of Greater Central Asia.

By including Central Kazakhstan in the «Russian East,» the Eurasists are primarily planning Kazakhstan's integration into a continental bloc with Russia. Further, in their opinion, any influence from Atlantic Turkey on the region must be curbed using Russia's main ally, Iran, as a result of which the region must be «stretched» between the Russians and the Persians. In so doing, the territories of all the countries of «Soviet» Middle Asia must be re-examined in order to make sure that territories, economic cycles and so on, do not include the Turkic area. The stakes for success in establishing a so-called new Eurasian order in Middle Asia are placed on Tajikistan, for the Tajiks are ethnically close to the Iranians and Afghans and the border between Tajikistan and Afghanistan should not be regarded as a strict line. Here we will note that such a Eurasian model for «refashioning» Central Asia comes exclusively from Russia's imperial ambitions and, as a rule, in no way reflects the interests of the states and peoples of this region.

Over the past twenty years, the Central Asian countries, despite all of Moscow's efforts, have learned, based exclusively on their own interests, to maneuver to one extent or another between different countries that are competing among themselves to realize their interests.

The Kazakh Eurasists believe that Kazakhstan is a strictly Eurasian state, which means that it does not belong to Central Asia. It can even be said that it is not a Central Asian country at all, but only borders on this region. Admittedly, in contrast to the other Central Asian countries, a small part of Kazakhstan, its western part, geographically belongs to Eastern Europe. However, its historical roots are intertwined with those of other Central Asian countries. And most important, if detached from Central Asia as a Eurasian state, Kazakhstan will lose its independence and be swallowed by Russia.

The great scientific (and not only) interest of a joint examination of the problems of the Central Caucasian countries—Azerbaijan, Armenia, Georgia—and of Central Asia—Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan—is obvious. And this region consisting of the eight listed countries is currently customarily called Central Eurasia, which is not entirely accurate since it encompasses a much wider territory than these eight countries and includes Central Europe, the Central Caucasus and Central Asia.

If we proceed from the fact that the eight republics discussed here form two sub-regions—the Central Caucasus and Central Asia—the larger

region, which includes both sub-regions, can be called the Central Caucasus-Asia: this preserves the term «Central» as the key one for both regions, while the new term «Caucasus-Asia» is derived from two related terms «Caucasus» and «Asia.» In Russian the term «Caucasus-Asia» is «Kavkaziya,» but formation of this word in English is rather problematic, since «Caucasia» is a synonym for the word «Caucasus.» So we suggest using the term «Caucasus-Asia» in English. The region can also be called Central Caucasus-Asia. If the term is applied to nine countries (the original eight and Afghanistan), the region should be called Greater Central Caucasus-Asia.

Central Caucasus-Asia is not integrated because it has no political or cultural homogeneity. At the same time, its component parts have much in common, which makes it possible to regard them as a single region.

Central Caucasus-Asia, to say nothing of Greater Central Caucasus-Asia, has several conflict sub-regions in its territory, something that interferes, to various degrees, with economic progress in some of the countries; it also prevents the local countries from using local resources to move together in the desired direction. It is important to note that Russia is involved both militarily and politically in all regional conflicts in the post-Soviet expanse.

The region's rich hydrocarbon resources attract investments and tempt regional and world powers to politically dominate there. Today, when energy policy is blending with the foreign policy of these powers, this is quite understandable.

The Central Caucasus and Central Asia are *mutually complementary*, which means that they can use their resources together: the West is interested in Central Asian oil and gas, while the Central Caucasus not only wants to move its own oil and gas to the West, but also to use the energy (and not only) transportation corridor that connects the East and the West. This means that the Central Caucasus can serve as a bridge between Central Asia, a geopolitically closed region and the West.

The leaders of those Central Caucasus-Asian countries who are seeking a tighter grip on power rather than stronger and developed state sovereignty, to say nothing of democratization, human rights and a market economy, are prepared to embrace any theory (or rather pseudo-theory) to camouflage their true intentions or justify them.

It would be naive to expect the world and regional powers to step aside and leave Central Caucasus-Asia alone. Reality is much more compli-

cated: these countries should carefully match their national interests and their choice of world and regional powers as partners.

Even more moderate ideas now current in Russia do not exclude the «soft» alternative of imposing its interests on at least some of the local states, irrespective of their national interests. Whereas Moscow is used to arguing in favor of Russia's historical, psychological and other ties with the former Soviet republics, the United States rejects in principle any theories along the lines of «soft» or «limited» sovereignty of these republics. The Americans are convinced that Russia would profit from richer and more stable neighbors.

The newly coined term «Central Caucasio-Asia» does not merely specify the region's geographic identity: it is a conceptual idea of the interests of strengthening the local countries' state sovereignty, which, in principle, contradicts the spirit and idea of Eurasianism. All the Eurasian deliberations about so-called «Caucasio-Asianism» as potentially a theoretical antipode of Eurasianism are absolutely wrong. This is explained by the political heterogeneity of Central Caucasio-Asia, not all the members of which have similar thoughts about state sovereignty and the road toward it.

ЦЕНТРАЛЬНАЯ КАВКАЗИЯ (геополитэкономический очерк)

Владимер Папова

Реферат

Развал Советского Союза инициировал начало исторического процесса не только становления независимых государств, но и формирования новых геополитических ареалов, которые объединяют в себе некоторые бывшие советские республики. В последние годы все более широкое распространение получает и относительно новый геополитический термин «Центральная Евразия», который, как правило, в единый геополитический ареал охватывает страны – Азербайджан, Армению, Грузию, Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан.

Географическая Центральная Евразия фактически полностью охватывает географическую Центральную Азию, в то время как Центральная Европа туда не включается. Это объясняется тем, что Азия по размерам настолько превосходит Европу, что Центральная Европа как бы выходит за пределы условного центра единого континента Евразии, именуемого Центральной Евразией. В то же время, если отвлечься от физических размеров Азии и Европы и рассуждать логически, исходя из того, что географическая Евразия как континент состоит из двух частей света – Европы и Азии, то географическая Центральная Евразия естественно должна включать в себя и Центральную Европу и Центральную Азию, а также объединяющий их Центральный Кавказ.

После развала СССР проблема национальной и территориальной идентичности особенно остро встала перед Россией, которая за последние двести лет впервые оказалась в значительно суженных границах, что с особой силой стимулировало поиски концепций об её особой роли по крайней мере на постсоветском пространстве. В качестве теоретического обоснования имперских амбиций России успешно

могут быть использованы идеи т.н. «Евразийства», которые получили «второе дыхание» в постсоветский период. В геополитическом контексте евразийцами используются и такие словосочетания как «Евразия-Россия», «Россия-Евразия», или «Евразийская Русь».

Фактически дискуссия по поводу нахождения компромисса между правильным географическим определением Евразии и той территории, на которую распространяется российский контроль, не является исчерпанной.

По своему характеру евразийское течение русской геополитической школы способствует оправданию исторически складывающихся имперских амбиций России – господствовать в центре географического континента Евразия. Для евразийстов Россия должна быть или «евразийской державой», «империей», или никакой, ибо для них «Россия немыслима без империи».

Хотя в России сторонники евразийства не находятся у власти, но в отличие от ельцинского периода современные евразийсты с самого начала стали более приемлемы для путинского официоза, и как следствие евразийство быстро стало возвышаться российским политическим спектром до уровня господствующей идеологии.

Российская военная агрессия и частичная оккупация Грузии небезосновательно дает повод считать, что приход Путина к власти ознаменовал начало неоимперской эпохи в России, а сама эта агрессия не что иное как шаг в сторону восстановления СССР, по крайней мере, в некой новой форме, хотя некоторые эксперты считают, что целью Путина является не восстановление СССР, а восстановление российского влияния на постсоветском пространстве. В любом случае война в Грузии полностью вписывается в интересы современной России.

Еще в эпоху Горбачева, а затем и Ельцина, создалось впечатление того, что холодная война завершилась, и новая Россия бесповоротно встала на путь сотрудничества с цивилизованным миром, демократических преобразований и перехода к рыночной экономике. Но российско-грузинская война в августе 2008 года, свидетельствует, что окончание холодной войны – это не столько реальность, сколько принятое Западом за реальность желание самого же Запада, иными словами – иллюзия. Во второй половине 80-х и первой половине 90-х годов прошлого века умирающий СССР и его правопреемник – вновь созданное Российское государство были настолько ослаблены политически и экономически, что желание получить от Запада экономическую

помощь вынудило Москву повернуться в сторону Запада, в сторону западных ценностей. В то же время, в России усиливалась ностальгия по утраченной империи.

С учетом того, что стороны холодной войны и сегодня представлены теми же странами, какие представляли их в прошлом столетии, а причины конфликта, его движущие мотивы и стиль действий Кремля также не изменились, можно сделать вывод, что имеет место не новая холодная война, а возобновление старой холодной войны. Иными словами, мы имеем дело с возобновлением той холодной войны, которую на Западе ошибочно сочли завершенной. Она оказалась всего-навсего временно «замороженной». Теперь она растаяла. Основным вызовом для международного сообщества является выработка эффективных инструментов для реального, а не виртуального, как это было в поздних 1980 и ранних 1990 годах, завершения холодной войны.

Теория евразийского государства базируется на принципиально иной конструкции нежели правовое государство. Исходя из философского осмысления народов, государства и общества как цельных естественных существ, евразийство развивает теорию «обязательного государства» как альтернативу «правового государства». В основном замещая обязанностями права, последние в лучшем случае могут использоваться только в подчиненном смысле в отношении тех юридических вопросов, которые удобнее рассматривать с позиции прав.

Неудивительно, что с точки зрения евразийцев «гражданское общество» способствует усилению сепаратистских тенденций и препятствует реальному единению народов России (т.е. Евразии). Отрицая «гражданское общество», вместо него евразийцы предлагают «евразийский централизм», как сочетание стратегической интеграции с многообразием автономий России-Евразии.

Евразийское видение взаимоотношений между человеком, обществом и государством исходит из необходимости сильного государства, опирающегося на широкую сеть чиновников и на сохранении патриархальных институтов.

Экономика для евразийцев должна быть в подчинении идеи Евразийского Государства, евразийской цивилизации, евразийской культуры. Рынок и частная собственность для евразийцев относятся

к области прагматической допустимости и прагматической полезности, исходя из чего они признают не «рыночное общество», а «общество с рынком», в котором рыночный принцип не должен угрожать основам идеократии, т.е. доминации идеального начала в общественной и политической жизни. Евразийская многоукладность должна формироваться на основе: государственного контроля в стратегических областях, свободного рынка в мелком и среднем производстве, в торговле и сфере услуг и разнообразных форм коллективного хозяйствования.

Россия вряд ли сможет доминировать на постсоветском пространстве, и не только потому, что другие «игроки», появившиеся на этом пространстве обладают значительно большими экономическими, информационными и военными ресурсами, а прежде всего из-за того, что российская политическая элита не заинтересована в обеспечении и укреплении государственного суверенитета бывших советских республик.

Современное геополитическое толкование понятия «Кавказ» сформировалось после завоевания Кавказа Россией. В частности после её прихода на Кавказ с учетом расположения Главного Кавказского хребта, появляются термины «Закавказье», т.е. за Кавказом, за данным хребтом и «Северный Кавказ», т.е. территория к северу от Закавказья, от данного хребта. Следует отметить, что толкование южных границ Кавказа, как правило, основывалось на том, где проходили в кавказском регионе южные государственные границы Российской империи. Сохранив эту традицию Российской империи определения южных границ Кавказа и во времена СССР, в состав Закавказья входили три союзные республики – Азербайджан, Армения и Грузия.

В начале 90-х годов XX века, после развала СССР и восстановления Азербайджаном, Арменией и Грузией независимости, практически повсеместно, за исключением самой России, термин «Закавказье» был заменен на первый взгляд более корректным термином «Южный Кавказ». Термин «Южный Кавказ», также, как и «Закавказье», исключительно отражает российский геополитический взгляд на данный регион: понятиями «Северный Кавказ» и «Южный Кавказ» как бы фиксируются нынешние и бывшие российские границы на Кавказе.

Согласно Исмаиловской концепции «Кавказа», это понятие кроме Азербайджана, Армении и Грузии, а также вышеперечисленных

российских регионов, включает и северо-восточные области Турции (илы Агры, Ардаган, Артвин, Ван, Игдыр и Карс) и северо-западные области Ирана (останы Восточный Азербайджан, Ардебиль, Гилян, Занджан, Казвин, Хамадан и Западный Азербайджан). Такое переосмысление региона основывается на том обстоятельстве, что в этих областях Турции и Ирана исторически проживают кавказские народы, которые в течение многих веков до завоевания Россией Кавказа находились в том же этнокультурном и социально-экономическом ареале, что и остальные народы Кавказа. Исходя из этого данные области Турции и Ирана так же правомерно считать «кавказскими» областями этих стран, каковым является кавказский регион России, именуемый Северным Кавказом. Следовательно, Кавказский регион состоит не из двух (Северный и Южный Кавказ), как это распространено в международной практике и научной литературе с подачи российской геополитической мысли, а из трех частей: Центрального Кавказа, включающего три независимых государства – Азербайджан, Армению, Грузию; Северного Кавказа, состоящего из приграничных к Кавказу автономных государственных образований Российской Федерации; и Южного Кавказа, включающего приграничные с Азербайджаном, Арменией и Грузией илы Турции (Юго-Западный Кавказ) и северо-западные останы Ирана (Юго-Восточный Кавказ).

Международные отношения стран Центрального Кавказа во многом определяются историческими корнями, которые значительным образом влияют на формирование основных направлений внешней политики этих стран: Азербайджан и еще в большей степени Грузия в международных отношениях ориентированы на Запад, а Армения – на Россию.

Из стран Центрального Кавказа явно выраженным сравнительным преимуществом характеризуется Азербайджан, который богат углеводородными ресурсами. Исходя из географических особенностей Центрального Кавказа использование транспортного потенциала Азербайджана во многом зависит от других стран региона Грузии и Армении.

Несмотря на то, что наикратчайший путь, связывающий Азербайджан с Турцией проходит через Армению, выбору этого потенциально наилучшего с экономической точки зрения транспортного маршрута помешал конфликт между Арменией и Азербайджаном по по-

воду Нагорного Карабаха и захват армянскими вооруженными силами азербайджанских территорий вне этого конфликтного региона. К тому же, Турция в поддержку Азербайджана, тоже блокировала транспортные коммуникации с Арменией.

Россия не только не заинтересована в развитии транспортного коридора через Грузию и, в частности, в строительстве трубопроводов, проходящих на её территории, но и не отказывалась от использования всех возможных механизмов препятствования реализации этих проектов. Во время российско-грузинской войны в августе 2008 года российская авиация бомбила и проходящие по территории Грузии трубопроводы тоже. Вместе с тем, то, что Москве не удалось военным путем реализовать цель установления контроля над этими трубопроводами, т.е. полностью монополизировать пути транспортировки энергетических ресурсов из бывшего СССР в западном направлении, ещё в большей степени стимулировало и американцев и европейцев усилить свои усердия в поисках возможностей развития альтернативных России путей транспортировки нефти и газа.

Современное евразийское видение проблем обустройства «по евразийски» всего Кавказа основывается на том, что необходимо отказаться от образований типа «государство-нация», что можно достичь путем создания «Кавказской Федерации», которая объединила бы в себя как российский Северный Кавказ, так и Азербайджан, Армению и Грузию. При этом Абхазию надо напрямую связать с Россией, Осетия должна объединиться, а с Нагорным Карабахом Москве следует наладить прямые связи с целью придания ему т.н. статуса «точки равновесия всей кавказской геополитической системы». Что же касается стратегических партнеров России в осуществлении этой модели обустройства Кавказа «по евразийски», то таковыми считаются Армения и Иран.

Современная политика России на Центральном Кавказе, к сожалению, строится не на понимании того обстоятельства, что России выгоднее иметь дело с едиными, целостными и стабильными странами Центрального Кавказа, а практически совпадает с евразийским подходом к конфликтным регионам и стратегическим партнерам.

Центральная Азия как географический регион включает пять бывших советских республик (Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан), Монголию, Афганистан, Западный Китай, а также некоторые районы Индии, Пакистана и Ирана. В геополити-

тическом контексте под Центральной Азией понимается пять бывших советских республик.

Наряду с термином «Центральная Азия», в научный оборот введен и термин «Большая Центральная Азия». Этот регион кроме пяти бывших советских республик включается и Афганистан.

Среди наиболее актуальных проблем региона кроме демократизации государственного устройства можно выделить опасность религиозно-политического экстремизма. Ситуация в регионе отягчается и тем, что приграничные районы между этими государствами там, где эти границы не демаркированы, являются не только спорными, но превратились в место пограничных конфликтов. Остро стоит в регионе и проблема связанная с наркобизнесом. А среди региональных экономических и экологических проблем первое место занимает проблема рационального использования водных ресурсов, ибо даже они являются источником конфликтов в регионе. Центральная Азия привлекает к себе внимание иностранных инвесторов в энергетической сфере, ибо в трёх государствах – Казахстане, Туркменистане и Узбекистане имеются значительные запасы нефти и газа.

Между Казахстаном и Узбекистаном все еще продолжается конкуренция за лидерство в регионе.

Из интеграционных процессов, протекающих в Центральной Азии практически дистанцировался, сам себя исключил один из наиболее закрытых и недемократических государств мира – Туркменистан, который ссылаясь на нейтральный статус страны воздерживается от участия в каких-либо многосторонних союзах, блоках, организациях и т.п.

Роль Афганистана в Большой Центральной Азии особенно возросла после начала антитеррористической кампании в этой стране, что нашло отражение и в разработке и реализации международных проектов в отношении этого государства, и в его контексте для всей Большой Центральной Азии.

Включая Центральный Казахстан в «русский Восток» евразийцы прежде всего планируют интеграцию Казахстана в общий континентальный блок с Россией. По их мнению необходимо прервать любое влияние атлантической Турции на регион, использовав главным союзником России Иран, в результате чего регион надо «растянуть» между русскими и персами. При этом пересмотру должны подлежать

территории всех стран Центральной Азии таким образом, чтобы замкнуть территории, экономические циклы и т.п. вне тюркского ареала. Ставка на успех в установлении т.н. «нового евразийского порядка в Средней Азии» делается на Таджикистан, ибо таджики этнически близки к иранцам и афганцам, а граница между Таджикистаном и Афганистаном не должна восприниматься как строгая линия. Здесь же заметим, что подобная евразийская модель «перекройки» Центральной Азии исходит исключительно из имперских амбиций России, и, как правило, никоим образом не затрагивает интересы государств и народов данного региона.

За прошедшие двадцать лет страны Центральной Азии, несмотря на все старания Москвы, исходя исключительно из собственных интересов, в той или иной степени, научились лавировать между различными странами соревнующимися между собой в реализации своих интересов.

Казахские евразийцы считают, что Казахстан является сугубо евразийским государством, а это в принципе должно исключить его причастность к Центральной Азии. Как следствие делается заключение, что он никак не является центрально-азиатской страной, а всего лишь географически граничит с Центральной Азией. Правда в отличие от других центрально-азиатских стран небольшая часть Казахстана – Западный Казахстан – географически относится к восточной Европе, но исторические корни этой страны и других стран Центральной Азии глубоко переплетены. Самое главное то, что выделение Казахстана из Центральной Азии и его провозглашение евразийским государством это нечто иное как фактический отказ от независимости Казахстана, его поглощение Россией.

Налицо значительный научный (и не только) интерес совместного рассмотрения проблем стран Центрального Кавказа – Азербайджана, Армении, Грузии, и Центральной Азии – Казахстана, Кыргызстана, Таджикистана, Туркменистана и Узбекистана. И этот регион из восьми перечисленных стран в настоящее время общепринято называть Центральной Евразией, что не совсем корректно, ибо она охватывает значительно широкую территорию, чем эти восемь стран, и которая включает Центральную Европу, Центральный Кавказ и Центральную Азию.

Исходя из того, что эти восемь стран формируют два подрегиона – Центральный Кавказ и Центральную Азию, то охватыва-

ющий их в единстве регион можно назвать Центральной Кавказией: в этом случае сохраняется слово «Центральная», которое является характерным, ключевым, для обоих подрегионов, а слово «Кавказия» является производной от двух слов «Кавказ» и «Азия». На английском языке формирование слова «Кавказия» несколько осложнено, так как его дословный перевод – «Caucasia» является синонимом слова «Caucasus», что на русском означает «Кавказ». Поэтому, слово соответствующее «Кавказии» на английском предлагаем использовать «Central Caucaso-Asia», и следовательно, «Центральная Кавказия» на английском будет «Central Caucaso-Asia». Если же рассматриваются не восемь, а девять стран региона включая Афганистан, то в этом случае данный регион правильно будет назвать «Большой Центральной Кавказией» и на английском «Greater Central Caucaso-Asia».

Из-за отсутствия политической или культурной гомогенности, Центральная Кавказия не является интегрированным. В месте с тем у стран, входящих в этот регион есть много общего, что и представляет интерес для их рассмотрения в рамках единого региона.

Центральная Кавказия и тем более Большая Центральная Кавказия характеризуются конфликтными подрегионами, которые в той или иной степени препятствуют экономическому развитию как отдельных стран, так и использованию потенциальных возможностей, заложенных в данном регионе при совместном задействовании в соответствующем направлении нескольких стран. Немаловажно заметить, что во всех региональных конфликтах на постсоветском пространстве Россия вовлечена и в военном отношении и политически.

Одной из главных особенностей Центральной Кавказии является то, что этот регион богат углеводородными ресурсами, что делает его особенно привлекательным не только в инвестиционном плане, но и в контексте установления политического влияния над этим регионом со стороны мировых и региональных держав, что вполне объяснимо, если учесть, что в настоящее время происходит интеграция энергетической политики с внешней политикой этих держав.

Большое значение имеет то обстоятельство, что Центральный Кавказ и Центральная Азия могут в полном объеме задействовать потенциальные возможности, заложенные в их взаимодополняемости. В

частности, на нефтегазовые ресурсы Центральной Азии имеются большой спрос со стороны Запада, а Центральный Кавказ заинтересован в транспортировке не только собственных нефтегазовых ресурсов на Запад, но и в задействовании энергетического (и не только) транспортного коридора, связывающего Восток с Западом, в следствие чего Центральный Кавказ может выполнять функцию соответствующего «моста», открывающего геополитически закрытую для Запада Центральную Азию.

Если в интересах руководства того или иного Центральнокавказийского государства на первом месте стоит сохранение собственного положения, а упрочение и развитие государственного суверенитета, не говоря о таких ценностях, как демократизация общества, соблюдение прав человека и развитие рыночной экономики, являются второстепенными задачами, то в этих случаях на «помощь» могут прийти любые теории (точнее псевдотеории) для завуалирования и оправдания этих замыслов.

Было бы наивностью считать, что как мировые, так и региональные державы оставили бы в покое страны Центральной Кавказии, и, что они в свободном режиме могли бы развиваться. В действительности ситуация намного сложнее, в следствие чего этим странам необходимо сделать свой выбор исходя из того, какие устремления и действия тех или иных держав в большей степени соответствуют их национальным интересам.

Даже наиболее трезвый взгляд из России на страны Центральной Кавказии не исключает некоего «мягкого» варианта навязывания российских интересов хотя бы некоторым странам региона – независимо от того насколько это соответствует интересам самих этих стран. Если для Москвы характерны рассуждения об исторических, психологических и прочих связях России с бывшими советскими республиками, то для США любое теоретизирование в духе «мягкого», или «ограниченного» суверенитета этих республик принципиально неприемлемо. При этом американцы считают, что Россия должна быть удовлетворена более процветающими соседями, более стабильным окружением.

Введение в научный оборот понятия «Центральная Кавказия» это не просто уточнение географической идентификации рассматриваемого региона, но к тому же является таким концептуальным видением интересов упрочения государственного суверенитета стран ре-

гиона, которое в основе же противостоит духу и идеям еразийства. При этом любые рассуждения в русле еразийства о т.н. «кавказийстве», как о возможном теоретическом антиподе еразийства, в корне является ошибочным, прежде всего, из-за политической гетерогенности «Центральной Кавказии», когда не всеми странами региона одинаково воспринимаются не только сам статус государственного суверенитета, но и пути его достижения.

Vladimer Papava
CENTRAL CAUCASO-ASIA
(Essay on Geopolitical Economy)
(in Georgian Language)
Publishing Company "Siakhle"
Tbilisi 2009

საბუკლი ქაღალდი 60x84¹/₁₆; პირობითი ნაბუკლი თაბახი 10,00;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 10,50.

საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, თბილისი 0162, ყიფშიძის ქ. 10.

ტელ.: 899530487, E-mail: siakhle@gmail.com

“ცენტრალური კავკაზია” მეტად მნიშვნელოვანი გამოკვლევაა, რაც იძლევა კავკასიისა და ცენტრალურ ხელმწიფოების შესახებ ახლებურ გეოპოლიტიკურ და გეოხედვას. მიუხედავად იმისა, რომ გამოკვლევაში გასოლიდური მეცნიერული აპარატი, ის ადვილად იკითხებ მჩიქცევს მკითხველთა ფართო წრის ყურადღებას.

934004

აკად. *თაბაზ მამყარაშვილი*, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის პრეზიდენტი

ვლადიმერ პაპავას ნაშრომი “ცენტრალური კავკაზია” მეცნიერების მნიშვნელოვანი შენაძენია. ავტორი ორიგინალური კვლევით წარმოაჩენს ცენტრალური ევრაზიის თანამედროვე გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური მდგომარეობის, რეგიონის ცალკეული ქვეყნების განვითარების პერსპექტივებს. ავტორის დამსახურებაა, რომ იგი ახლებურად მოიაზრებს რიგ ცნობილ თეორიულ კონსტრუქციებს და გვაძლევს “ცენტრალური კავკაზიის” ახალ კონცეფციას. თავისთავად “ცენტრალური კავკაზიის” ცნების შემოტანა სამეცნიერო მიმოქცევაში მნიშვნელოვანწილად აზუსტებს რეგიონის გეოპოლიტიკურ იდენტიფიკაციას და ახალ კონცეფტუალურ ხედვას წარმოადგენს.

აკად. *როინ მატრაველი*, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების აკადემიკოს-მდივანი

ევრაზიის გეოპოლიტიკის შესწავლის აუცილებლობა საბჭოთა კავშირის დაშლამ, კონტინენტზე და მსოფლიოში ძალთა გადანაწილებამ გააძლიერა. ახალი გეოპოლიტიკური კონცეფციებისა და მიდგომების წარმოქმნაც ხსენებული ძვრების შედეგია. ბუნებრივია, რომ უნდა მომხდარიყო ევრაზიის სივრცის გეოპოლიტიკური რესტრუქტურირება, მისი ახლებურად დანახვა. წინამდებარე ნიგნში ევრაზიის გეოპოლიტიკის საკუთარი ხედვა ცნობილმა ქართველმა ექსპერტმა, პროფესორმა ვლადიმერ პაპავამ შემოგვთავაზა. დარწმუნებული ვარ, რომ პროფესორ პაპავას კონცეფცია მძაფრ ინტერესსა და ცხარე დისკუსიას გამოიწვევს.

პროფ. *ალექსანდრე რონდელი*, საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდის პრეზიდენტი

ეს ნიგნი განიხილავს საქართველოსთვის მეტად აქტუალურ საკითხთა მთელ რიგს: საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ახალ გეოპოლიტიკურ სივრცეში რუსეთის იდენტურობის დამკვიდრებას, მის ახალ პოლიტიკას მეზობელი ქვეყნების მიმართ, კავკასიის რეგიონალურ პოლიტიკასა და პოსტსაბჭოთა სივრცეში საერთაშორისო პოლიტიკაში ძალისმიერი პროცესების დინამიკას. ვლადიმერ პაპავა ახლებურად მოიაზრებს გეოპოლიტიკისა და გეოეკონომიკის ურთიერმიმართების პრობლემებს და მკითხველს სთავაზობს ძველი გეოპოლიტიკური საკითხების ორიგინალურ გადანყევას.

პროფ. *ლამა ჭანტუაშვილი*, მანიტობას უნივერსიტეტი, ვინიპეგი, კანადა

ISBN 978-99940-875-6-3

